

---

**ФАХОВЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ • РЕЦЕНЗОВАНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**  
**ЕЛЕКТРОННА ВЕРСІЯ (OPEN ACCESS) – <http://e-pub.aau.edu.ua/visnyk>**

---

**Заснований у жовтні 2004 року**

**Засновник і видавець:**  
**Академія адвокатури України**

**Виходить 3 рази на рік**

**Свідоцтво про державну реєстрацію:**  
**серія КВ № 8325 від 20.01.2004 року**

**Журнал включено**  
**до переліку наукових фахових видань**  
**постановами Президії ВАК України**  
**від 08.06.2005 р. № 2-05/5,**  
**від 08.07.2009 р. № 1-05/3**  
**та наказом МОН України**  
**від 29.09.2014 р. № 1081**

**Рекомендовано до друку та поширення**  
**через мережу Інтернет Вченою радою**  
**Академії адвокатури України**  
**25.04.2016 р., протокол № 6.**

**Адреса редакції: 02032, м. Київ,**  
**бульвар Тараса Шевченка, 27.**

**Тел.: (044) 246-57-88, 246-57-40.**  
**Ел. пошта: [visnyk.aau@aau.edu.ua](mailto:visnyk.aau@aau.edu.ua)**

Подання автором до редакції журналу  
«Вісник Академії адвокатури України» своєї  
статті означає згоду з умовами, наведеними нижче.

Направлення матеріалів для публікації в  
журналі означає згоду автора на обробку та  
зберігання його персональних даних.

До друку приймаються статті, які раніше  
не були опубліковані в друкованих  
або електронних виданнях.

Автори висловлюють власні наукові позиції і  
погляди, які редакція журналу може не поділяти.

Редакція має право редагувати та скорочувати  
авторські оригінали, в тому числі змінювати  
шрифтові виділення текстових елементів.

Відповідальність за додержанням вимог чинного  
законодавства, в тому числі норм авторського  
права, достовірність посилань на джерела,  
імен та назв, несуть автори публікацій.

Розповсюдження публікацій журналу здійснюється  
редакцією на умовах ліцензії Creative Commons  
Attribution (CC BY, див. докладніше –  
<http://creativecommons.org/licenses/>). Всі публікації  
оприлюднюються в мережі Інтернет з метою  
їх індексації у міжнародних наукометричних  
базах та забезпечення відкритого доступу.

**Вісник Академії адвокатури України** : наук. журн. / Акад. адвокатури України. — К. : ВЦ Акад. адвокатури України, 2016. — Том 13. — Число 1(35). — ISSN 2310-9769

Видання висвітлює питання, пов'язані з побудовою демократичної правової держави, проведенням правової реформи, розвитком різних галузей права, наукові та практичні проблеми юриспруденції, наукові дискусії з проблем права.

Журнал розрахований на наукових та практичних працівників, викладачів вищої школи, аспірантів та студентів юридичних вищих навчальних закладів.

---

### *Редакційна колегія*

---

**Гончаренко В. Г.**, д-р юр. наук, проф., академік НАПрНУ (*голова редколегії*)

**Гора І. В.**, д-р юр. наук, проф. (*заст. голови редколегії*)

**Бояров В. І.**, канд. юр. наук, доц.

**Варфоломеєва Т. В.**, д-р юр. наук, чл.-кор. НАПрНУ

**Вереша Р. В.**, канд. юр. наук, доц. (*відповідальний секретар редколегії*)

**Володіна С. І.**, канд. юр. наук, доц., МДЮА (Росія)

**Головіна Т. І.** (*науков. бібліограф*)

**Гончаренко С. В.**, канд. юр. наук, проф.

**Ковтун О. М.**, канд. юр. наук, доц.

**Колесник В. А.**, д-р юр. наук, проф.

**Конончук Т. І.**, канд. філол. наук, доц.

**Легких К. В.**, канд. юр. наук

**Мількова К. В.** (*відповідальний координатор роботи в редколегії*)

**Нор В. Т.**, д-р юр. наук, проф., академік НАПрНУ

**Пацурківський П. С.**, д-р юр. наук, проф.

**Ромовська З. В.**, д-р юр. наук, проф.

**Семенець О. Є.**, д-р філол. наук, проф.

**Солтис Дж. Б.**, д-р сучасн. мов, проф., Університет штату Нью-Йорк (США)

**Фалалєєва Л. Г.**, канд. юр. наук, доц.

**Фесенко Є. В.**, д-р юр. наук, проф.

**Чайка О. І.**, канд. філол. наук, доц.

**Шишкова Н. П.**, д-р юр. наук, проф., Університет Палацького (Чехія)

**Шумило М. Є.**, д-р юр. наук, проф.

*Visnyk Akademii advokatury Ukrainy* (Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine) 13.1 (2016): 144 p. Print. — ISSN 2310-9769

The publication covers issues related to building a democratic state, rule of law, legal reform and the development of different areas of law, scholar and practical problems of law, academic debate on issues of law.

The journal is designed for researchers and practitioners, high school teachers and students of law schools.

---

### *Editorial Board*

---

**Goncharenko V. G.**, Dr. legal sci., prof., full member of National Academy of Legal Science  
(*Head*)

**Gora I. V.**, Dr. legal sci., prof.  
(*Deputy Head*)

**Boiarov V. I.**, Cand. legal sci., ass. prof.

**Chayka O. I.**, Cand. philol. sci., ass. prof.

**Falaleieva L. H.**, Cand. legal sci., ass. prof.

**Fesenko Ye. V.**, Dr. legal sci., prof.

**Golovina T. I.** (*metadata librarian*)

**Goncharenko S. V.**, Cand. legal sci., prof.

**Kolesnyk V. A.**, Dr. legal sci., prof.

**Kononchuk T. I.**, Cand. philol. sci.,  
ass. prof.

**Kovtun O. M.**, Cand. legal sci., ass. prof.

**Lehkykh K. V.**, Cand. legal sci.

**Milkova K. V.** (*coordinator*)

**Nor V. T.**, Dr. legal sci., prof., full member of National Academy of Legal Science

**Patsurkivskyi P. S.**, Dr. legal sci., prof.

**Romovska Z. V.**, Dr. legal sci., prof.

**Semenets O. E.**, Dr. philol. sci., prof.

**Shumylo M. Ye.**, Dr. legal sci., prof.

**Šišková Naděžda P.**, prof., JUDr., Ph.D.,  
Palacký University (Czech Republic)

**Soltis George B.**, Dr. modern lang., prof.,  
State University of New York (USA)

**Varfolomeieva T. V.**, Dr. legal sci.,  
corr. member of National Academy  
of Legal Science

**Veresha R. V.**, Cand. legal sci., ass. prof.  
(*executive secretary*)

**Volodina S. I.**, Cand. legal sci., ass. prof.,  
Moscow State Legal Academy (Russia)

# ЗМІСТ

---

|                                                                                                                                                          |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| «Підводне каміння» істотних умов інвестиційних договорів на будівництво житла<br><i>А. С. Савченко</i> .....                                             | 10 |
| Концепція поняття «Гарантії незалежності суду»: до питань класифікації<br><i>І. В. Камінська</i> .....                                                   | 17 |
| Щодо концептуальних засад (основ) методики розслідування кримінально-караних проявів екстремістської діяльності<br><i>В. І. Бояров</i> .....             | 23 |
| Вина і норми Загальної частини КК України<br><i>Р. В. Вереша</i> .....                                                                                   | 35 |
| Тези міжнародної науково-практичної конференції<br>«Кримінально-правові, процесуальні та криміналістичні питання боротьби з корупцією в Україні»         |    |
| Деякі особливості розслідування злочинів, передбачених ст. 368 КК України<br><i>В. І. Бояров</i> .....                                                   | 41 |
| Організація доступу іноземних адвокатів до професійної діяльності на власній території: іноземний досвід<br><i>В. С. Гончаренко</i> .....                | 45 |
| Експертне забезпечення досудового розслідування корупційних злочинів<br><i>І. В. Гора</i> .....                                                          | 47 |
| Законодавчі обмеження щодо звільнення від покарання корупціонерів<br><i>О. П. Горюх</i> .....                                                            | 50 |
| «Антикорупційний» принцип чинності кримінального закону України в просторі<br><i>К. П. Задоя</i> .....                                                   | 53 |
| Використання психологічних знань в досудовому розслідуванні корупційних злочинів<br><i>Н. В. Карпінська</i> .....                                        | 56 |
| Тактико-криміналістичні аспекти взаємодії слідчих із оперативними підрозділами під час розслідування корупційних злочинів<br><i>В. А. Колесник</i> ..... | 59 |
| Деякі питання тактики захисту у справах про корупційні діяння<br><i>Г. В. Коновалова</i> .....                                                           | 62 |
| Тактичні засоби слідчого у досудовому розслідуванні корупційних злочинів<br><i>Ю. В. Колесник</i> .....                                                  | 65 |
| Проблемні питання розслідування корупційних виборчих технологій<br><i>В. П. Корж</i> .....                                                               | 67 |
| Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України<br><i>Н. Кураткіна</i> .....                                                          | 71 |

|                                                                                                                                                                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Обмеження прав захисника під час захисту прав та законних інтересів неповнолітнього на стадії досудового розслідування<br><i>Я. О. Куц</i> .....                                                              | 74  |
| Особливості тактики захисту в кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень<br><i>К. В. Легких</i> .....                                                                                           | 77  |
| Подання доказів після завершення досудового розслідування<br><i>О. О. Лук'янець</i> .....                                                                                                                     | 79  |
| Зустрічне впізнання при розслідуванні корупційних злочинів<br><i>Є. Д. Лук'янчиков</i> .....                                                                                                                  | 81  |
| Проблемні питання участі захисника у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного або обвинуваченого<br><i>О. В. Маленко</i> .....                                                                  | 84  |
| Особливості огляду місця події у провадженнях про масові заворушення, що вчиняються футбольними уболівальниками<br><i>А. О. Масалітін</i> .....                                                               | 87  |
| Основні напрямки запобігання корупції в Україні<br><i>А. В. Микитчик</i> .....                                                                                                                                | 91  |
| Оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора стороною захисту як протидія корупції під час досудового розслідування кримінального провадження<br><i>М. М. Ольховська,</i> ..... | 93  |
| До поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів<br><i>Б. О. Павлишин</i> .....                                                                                                       | 95  |
| Поняття науково-технічних засобів у криміналістиці та питання їх класифікації<br><i>А. А. Павлишина</i> .....                                                                                                 | 98  |
| Протидія корупції кримінально-правовими засобами<br><i>А. С. Політова</i> .....                                                                                                                               | 100 |
| Деякі особливості нормативної регламентації уявної оборони як обставини, що виключає злочинність діяння, в Кримінальному кодексі України<br><i>Д. С. Птащенко</i> .....                                       | 104 |
| Соціальна небезпека корупції та її наслідки для держави і суспільства<br><i>Е. В. Расюк</i> .....                                                                                                             | 107 |
| Актуальні проблеми перешкоджання корупції<br><i>І. О. Рева</i> .....                                                                                                                                          | 111 |
| Практика застосування дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні<br><i>А. В. Савченко</i> .....                                                                                                      | 114 |
| Кримінально-процесуальні аспекти поняття неправосудного вироку суду<br><i>Н. П. Сиза</i> .....                                                                                                                | 119 |

|                                                                                                                                           |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Дійове каяття як кримінально-правовий інститут протидії корупції<br><i>Г. О. Усатий</i> .....                                             | <b>122</b> |
| Проблемні аспекти здійснення тимчасового доступу до речей і документів<br><i>К. С. Фекийшгазі</i> .....                                   | <b>125</b> |
| Кримінологічні та кримінально-правові аспекти запобігання корупції<br><i>Є. В. Фесенко</i> .....                                          | <b>128</b> |
| Деякі аспекти доцільності кримінальної відповідальності за<br>провокацію підкупу<br><i>А. В. Штерн</i> .....                              | <b>131</b> |
| Обрання Директора Національного антикорупційного бюро України: шляхи<br>вдосконалення конкурсної процедури<br><i>О. Г. Яновська</i> ..... | <b>133</b> |
| Нове керівництво для авторів .....                                                                                                        | <b>136</b> |

# CONTENT

---

|                                                                                                                                                         |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| PITFALLS OF ESSENTIAL CONDITIONS OF INVESTMENT CONTRACTS FOR<br>THE CONSTRUCTION OF HOUSING .....                                                       | 10 |
| <i>Savchenko A.</i>                                                                                                                                     |    |
| CONCEPT OF NOTION “GUARANTEE OF COURT INDEPENDENCE”: AS FOR CLASSIFICATION<br>ISSUES .....                                                              | 17 |
| <i>Kaminska I.</i>                                                                                                                                      |    |
| ABOUT THE CONCEPTUAL BASES METHODS OF INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES<br>MANIFESTATIONS OF EXTREMIST ACTIVITY .....                                     | 23 |
| <i>Boyarov V. I.</i>                                                                                                                                    |    |
| GUILT AND THE NORMS OF THE GENERAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE .....                                                                           | 35 |
| <i>Veresha R. V.</i>                                                                                                                                    |    |
| SOME FEATURES OF INVESTIGATION OF THE CRIMES ENVISAGED BY AN ITEM 368 CRIMINAL<br>CODE OF UKRAINE .....                                                 | 41 |
| <i>Boyarov V. I.</i>                                                                                                                                    |    |
| ACCESSING FOREIGN LAWYERS TO THE PROFESSION ON ITS OWN TERRITORY: FOREIGN<br>EXPERIENCE. ....                                                           | 45 |
| <i>Goncharenko V. S.</i>                                                                                                                                |    |
| EXPERT SUPPORT IN PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENCES. ....                                                                                  | 47 |
| <i>Hora I.</i>                                                                                                                                          |    |
| LEGISLATIVE RESTRICTIONS IN RELEASE FROM PUNISHMENT OF CORRUPT OFFICIALS .....                                                                          | 50 |
| <i>Gorokh O. P.</i>                                                                                                                                     |    |
| PRINCIPLE OF “ANTI-CORRUPTION” JURISDICTION UNDER<br>THE UKRAINIAN CRIMINAL LAW .....                                                                   | 53 |
| <i>Zadoya K. P.</i>                                                                                                                                     |    |
| THE USE OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION<br>OF CORRUPTION CRIMES .....                                                         | 56 |
| <i>Karpinska N. V.</i>                                                                                                                                  |    |
| TACTICS AND CRIMINALISTICS ASPECTS OF INTERACTION THE INVESTIGATORS WITH THE<br>OPERATIONAL UNITS DURING THE INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENCES. .... | 59 |
| <i>Kolesnyk V.</i>                                                                                                                                      |    |
| SOME QUESTIONS OF TACTICS OF DEFENCE ARE IN MATTERS ABOUT CORRUPTION ACTS. ....                                                                         | 62 |
| <i>Konovalova H. V.</i>                                                                                                                                 |    |
| INVESTIGATORS’ TACTICAL MEANS IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION<br>OFFENSES .....                                                            | 65 |
| <i>Kolesnyk Y.</i>                                                                                                                                      |    |
| ISSUES INVESTIGATING CORRUPTION ELECTION TECHNOLOGY. ....                                                                                               | 67 |
| <i>Korg V.</i>                                                                                                                                          |    |
| USING OF FORENSIC SCIENCE IN CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE .....                                                                                        | 71 |
| <i>Kuratkina N.</i>                                                                                                                                     |    |

|                                                                                                                                                                                                 |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| RESTRICTION OF RIGHTS LAWYER DURING PROTECTING THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF A MINOR ON THE PRELIMINARY INVESTIGATING .....                                                            | <b>74</b>  |
| <i>Kuts Ya.</i>                                                                                                                                                                                 |            |
| PECULIARITIES OF TACTICS OF DEFENSE IN CRIMINAL PROCEEDINGS CONCERNING CORRUPTION OFFENSES .....                                                                                                | <b>77</b>  |
| <i>Legkykh K.</i>                                                                                                                                                                               |            |
| SUBMISSION OF EVIDENCE AFTER COMPLETING PRELIMINARY INVESTIGATION .....                                                                                                                         | <b>79</b>  |
| <i>Lukyanets O.</i>                                                                                                                                                                             |            |
| COUNTER-IDENTIFICATION IN THE INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENSES .....                                                                                                                        | <b>81</b>  |
| <i>Lukianchikov E. D.</i>                                                                                                                                                                       |            |
| ATTORNEY ISSUES OF PARTICIPATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN ABSENTIA .....                                                                                                                      | <b>84</b>  |
| <i>Malenko O.</i>                                                                                                                                                                               |            |
| FEATURES OF EXAMINATION OF SITE OF OCCURRENCE IN BUSINESSES ABOUT THE MASS DISTURBANCES ACCOMPLISHED BY FOOTBALL FANS .....                                                                     | <b>87</b>  |
| <i>Masalitin A. O.</i>                                                                                                                                                                          |            |
| OSNOVNI NAPRYAMKI ZAPOBIGANNYA KORUPTSII IN UKRAINE .....                                                                                                                                       | <b>91</b>  |
| <i>Mykytchuk A. V.</i>                                                                                                                                                                          |            |
| APPEAL TO INVESTIGATING JUDGE DECISIONS, ACTIONS OR OMISSIONS INVESTIGATOR, PROSECUTOR AS THE WAY OF DEFENSE FROM CORRUPTION DURING THE PRELIMINARY INVESTIGATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS ..... | <b>93</b>  |
| <i>Olkhovska M.</i>                                                                                                                                                                             |            |
| TO THE CONCEPT "TECHNICAL CRIMINALISTICS SUPPORT" FOR INVESTIGATION OF CRIMES .....                                                                                                             | <b>95</b>  |
| <i>Pavlishin B. O.</i>                                                                                                                                                                          |            |
| CONCEPT OF SCIENTIFIC-TECHNICAL MEANS IN CRIMINALISTICS AND THEIR CLASSIFICATION.....                                                                                                           | <b>98</b>  |
| <i>Pavlishina A. A.</i>                                                                                                                                                                         |            |
| COMBATING CORRUPTION BY CMINAL AND LEGAL MEANS .....                                                                                                                                            | <b>100</b> |
| <i>Politova A. S.</i>                                                                                                                                                                           |            |
| SOME FEATURES OF NORMATIVE REGULATION IMAGINARY DEFENSE AS A CIRCUMSTANCE PRECLUDING CRIMINALITY ACCORDING TO THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....                                                 | <b>104</b> |
| <i>Ptashchenko D. S.</i>                                                                                                                                                                        |            |
| SOCIAL DANGER OF CORRUPTION AND ITS CONSEQUENCES FOR THE STATE AND SOCIETY .....                                                                                                                | <b>107</b> |
| <i>Rasiuk E.</i>                                                                                                                                                                                |            |
| CURRENT PROBLEMS PREVENTING CORRUPTION .....                                                                                                                                                    | <b>111</b> |
| <i>Reva I.</i>                                                                                                                                                                                  |            |
| THE PRACTICE OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF ADVOCATES IN UKRAINE.....                                                                                                                        | <b>114</b> |
| <i>Savchenko A.</i>                                                                                                                                                                             |            |
| CRIMINAL PROCESSUAL ASPECTS OF THE NOTION OF UNJUST VERDICT .....                                                                                                                               | <b>119</b> |
| <i>Syza N.</i>                                                                                                                                                                                  |            |



|                                                                                                                                |            |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| CONFESSIOIN OF GUILT AS CRIMINAL LAW INSTITUTE FOR ANTI-CORRUPTION.....                                                        | <b>122</b> |
| <i>Usatyi G.</i>                                                                                                               |            |
| PROBLEM ASPECTS OF THE TEMPORARY ACCESS TO THINGS AND DOCUMENTS .....                                                          | <b>125</b> |
| <i>Fekyishhazi K. S.</i>                                                                                                       |            |
| CRIMINOLOGICAL AND CRIMINAL ASPECTS OF THE PREVENTION OF CORRUPTION .....                                                      | <b>128</b> |
| <i>Fesenko E. V.</i>                                                                                                           |            |
| SOME ASPECTS OF THE ADVISABILITY OF CRIMINAL LIABILITY FOR BRIBERY<br>PROVOCATION .....                                        | <b>131</b> |
| <i>Shtern A. V.</i>                                                                                                            |            |
| THE ELECTION OF THE DIRECTOR OF NATIONAL ANTI-CORRUPTION BUREAU<br>OF UKRAINE: WAYS TO IMPROVE THE COMPETITIVE PROCEDURE ..... | <b>133</b> |
| <i>Ianovska O. G.</i>                                                                                                          |            |
| NEW MANUAL FOR AUTHORS.....                                                                                                    | <b>136</b> |

# «ПІДВОДНЕ КАМІННЯ» ІСТОТНИХ УМОВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ДОГОВОРІВ НА БУДІВНИЦТВО ЖИТЛА

УДК [347.4:332.843](477)

**А. С. САВЧЕНКО***кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри  
цивільного права та процесу факультету, Харківський  
національний університет внутрішніх справ*

Сьогодні одним із найпопулярніших способів придбання житла у власність є інвестування в його будівництво. Цьому сприяють і більш лояльні ціни, і наявність вільного планування квартир у новобудовах, і той факт, що це буде первинне житло. Однак на тлі безлічі плюсів інвестування в будівництво житла, є і значна кількість мінусів, які потрібно враховувати, приймаючи рішення про укладення інвестиційного договору на будівництво житла. Адже, кожен забудовник пропонує свою схему внесення інвестицій, тому є важливим зрозуміти, що саме купує інвестор за свої гроші, в які строки та на яких умовах, а також з ким саме підписує договір і що є підставою повноважень для його підписання.

У статті здійснено правовий аналіз особливостей істотних умов інвестиційних договорів на будівництво житла. А саме досліджені проблемні аспекти, пов'язані з порушенням вимог щодо предмета даного договору, термінів його виконання і перерахунку ціни. Які тягнуть за собою не лише негативні матеріальні наслідки для інвестора, але і є наслідком неналежного виконання зобов'язання.

**Ключові слова:** *будівництво,  
інвестиційна діяльність, договір.*



PITFALLS OF ESSENTIAL CONDITIONS OF INVESTMENT  
CONTRACTS FOR THE CONSTRUCTION OF HOUSING

**Savchenko A.**

Received: 1 Mar 2016.

Слід відмітити, що інвестиційні договори на будівництво житла за останні 20 років виступали не лише об'єктом дослідження правників нашої країни, а й були об'єктом комплексних наукових досліджень. Так, у 2002 р. В. А. Січевалюком була захищена дисертація «Інвестиційні договори на будівництво житла (цивільно-правовий аспект)» [8], а в 2009 р. С. О. Зубков захистив дисертацію «Цивільно-правове регулювання набуття права власності на новостворене нерухоме майно» [3], в якій розкрив виникнення права власності на зазначені об'єкти нерухомості за договорами, укладеними учасниками фонду фінансування будівництва.

Звісно, дослідженням правової природи інвестиційних договорів на будівництво житла в різний час займалося чимало вчених-цивілістів, серед яких особливий вклад привнесли наукові дослідження М. М. Агаркова, Ч. Н. Азімова, М. І. Брагінського, С. М. Братуся, В. В. Вітрианського, О. О. Красавчикова, Н. С. Кузнєцової, І. М. Кучеренко, Р. А. Майданика, В. А. Ойгензихта, Р. Б. Сабодаша, Н. О. Саніахметової, В. І. Серебровського, В. А. Січевалюка, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Є. О. Харитонова та інших вчених. Проте реалії сьогодення вносять свої корективи як в законодавчу сферу інвестиційної діяльності, яка за останні десятиліття була скорегована та «переписана», так і в побутову (договірну) сферу, учасники якої повсякчас стикаються зі складнощами та «підводним камінням» договірної роботи.

Відповідно метою даної статті є здійснення правового аналізу істотних умов інвестиційних договорів на будівництво житла, дослідження їх особливостей та наслідків недотримання з позиції практики та договірної роботи.

Стаття 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [5] зазначає, що інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Основним правовим документом, який регулює взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності, є договір (угода).

Інвестиційний договір на будівництво житла – це двостороння угода між особою, яка володіє правами на об'єкт будівництва (забудовником), та інвестором. Відповідно до умов такого договору інвестор зобов'язаний вносити інвестиції в порядку, передбаченому договором, та має право отримати у власність житло після закінчення будівництва, а забудовник несе обов'язок спрямовувати інвестиції, отримані від інвестора, на будівництво житла

або збудувати житло за рахунок інвестицій, наданих інвестором.

Варто зауважити, що договори фізичних осіб з організаціями, які залучають грошові кошти фізичних осіб для будівництва багатоквартирних житлових будинків, мають найрізноманітніші назви: підяду, дольової участі у будівництві, спільної діяльності тощо. Однак зміст таких договорів (предмет, умови участі, взаємні права та обов'язки) є практично однаковим: на фізичну особу (інвестора) покладається обов'язок сплати фактичної вартості будівництва житлового приміщення, а організація (інвестиційно-будівельна компанія, інвестиційна компанія, забудовник, підрядник тощо) приймає на себе функції замовника будівництва певного об'єкта нерухомості (самостійно або за допомогою третіх осіб) із зобов'язанням передати фізичній особі у власність обумовлене договором житлове приміщення після закінчення будівництва і задачі будинку в експлуатацію.

Таким чином, за своєю суттю це договір купівлі-продажу з наданням товару (житла) в майбутньому. Зрештою, мета, якої бажають досягти сторони шляхом укладення інвестиційного договору у житловому будівництві, – побудова об'єкта нерухомості із зазначенням його характеристик та отримання права власності на об'єкт нерухомості або продаж збудованих площ та отримання грошових коштів.

Як слушно відмітив М. І. Брагінський, всі цивільно-правові договори виникають з приводу передачі речей, виконання робіт або надання послуг. За будь-якого з цих трьох варіантів сутність договору можна, за загальним правилом, звести до визначення чотирьох параметрів, кожен з яких відповідає на одне із таких питань: що, скільки, коли і яким чином? [1, 313].

Оскільки за юридичним значенням, всі умови поділяються на істотні, звичайні та випадкові, то істотними умовами інвестиційного договору на будівництво житла, які є необхідними та достатніми для укладення

договору, є предмет, строк (порядок розрахунків) та ціна (вартість будівництва).

Слід відмітити, що інвестиційна діяльність у будівництві включає три етапи: 1) підготовка до будівництва; 2) здійснення будівництва та 3) введення об'єкта в експлуатацію. Тому першочергово важливо розібратися, чи має забудовник всі необхідні документи, які визначаються етапністю будівництва та підтверджують правомірність забудови, зокрема:

- акт на право власності на земельну ділянку або договір оренди земельної ділянки;
- зареєстровану декларацію про початок виконання підготовчих та будівельних робіт на об'єктах будівництва, та копія дозволу органу державного архітектурно-будівельного контролю на виконання будівельних робіт – щодо об'єктів будівництва, що відносяться до IV і V категорій складності.

Відсутність необхідної дозвільної документації на будівництво, а практика знає чимало таких прикладів, свідчить про те, що інвестори своїми грошима беруть участь в афері, в результаті чого самі ж і страждають.

Після того, як інвестором прийняті до уваги вищевикладені нюанси, залишається підписати договір, за яким будуть передані гроші в обмін на отримання предмета договору. І цьому аспекту слід приділити особливу увагу.

Так, при укладенні інвестиційних договорів на будівництво житла сторони керуються своїми інтересами, а саме: дії реципієнта за укладення договору направлені на залучення інвестицій, а дії інвестора спрямовані на отримання у власність житла. Таким чином, предметом інвестиційного договору на будівництво житла виступають як інвестиції, на залучення яких спрямовані дії реципієнта, так і житло, на отримання якого спрямовані дії інвестора [1, 83].

В свою чергу положення ст. 2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і

управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [6] визначають, що об'єктом будівництва є будівля, споруда або комплекс споруд, будівництво яких організує забудовник та фінансування будівництва яких здійснює управитель за рахунок отриманих в управління коштів. Тоді як об'єкт інвестування – це квартира або приміщення соціально-побутового призначення (вбудовані в житлові будинки або окремо розташовані нежитлові приміщення, гаражний бокс, машиномісце тощо) в об'єкті будівництва, яке після завершення будівництва стає окремим майном.

Крім того, у інвестиційних договорах на будівництво житла обов'язково повинен зазначатися обсяг інформації щодо предмета договору. А саме інвестиційні договори на будівництво житла містять відомості стосовно інвестицій – щодо їх розміру, виду, порядку та строків внесення, а стосовно житла – дані про його місцезнаходження, розмір та технічні характеристики. Адже, як правомірно відмітив М. І. Брагінський, предмет договору охоплює набір показників, з приводу чого укладено договір. Сюди входять відомості про кількість, якість та ціну переданих товарів, виконаних робіт та наданих послуг. Тобто, в найелементарнішому вигляді предмет договору виражається в формулі «що та скільки» [1, 315–316].

Слід звернути увагу також і на те, що даний вид договорів обов'язково містить й ті умови, які є необхідними для даного виду договорів. Необхідними, а відтак й істотними для конкретного договору вважаються ті умови, які виражають його природу й без яких він не може існувати як даний вид договору [2, 589]. Зокрема, договір між забудовником та управителем фонду фінансування будівництва (далі – ФФБ) має обов'язково містити зобов'язання забудовника після закінчення будівництва передати об'єкти інвестування у власність довірцям ФФБ на умовах Закону та Правил ФФБ.

Також сторони інвестиційних договорів на будівництво житла повинні виконувати

взяті на себе зобов'язання у встановлені договором строки. Адже, як гласить ст. 530 ЦК України [9], якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події.

Інвестиційними договором на будівництво житла притаманний порядок розрахунків, який здійснюється в певній сумі та в певний строк, передбачений договором (наприклад, кожний квартал протягом року чи двох або що). Відповідно існує положення, що строком визначаються часові рамки існування самого договору і в цих межах моменти (періоди), в яких повинно відбутися виконання зобов'язання контрагентами [1, 318]. Інвестиційним договором на будівництво житла притаманний однократний характер, якщо мова йде про виконання договору в цілому, з моменту підписання до моменту оформлення права власності на об'єкт будівництва, та багатократний характер строку, якщо виокремлювати ту обставину, що інвестор (довіритель) сплачує суму договору (вартість майбутньої квартири) поетапно, в чітко встановлені договором строки, які в переважній своїй більшості роздроблені на період зведення будівельного об'єкта.

Так, традиційно в пункті інвестиційного договору на будівництво житла «порядок прийому-передачі» зазначено, що після сплати 100% суми договору та протягом певного часу (наприклад, 30–35 робочих днів з дати отримання рішення про закінчення об'єкта будівництва і прийняття його в експлуатацію) управитель зобов'язується передати завершений об'єкт та документи про підтвердження прийняття його в експлуатацію інвестору (довірителю), а останній зобов'язується прийняти об'єкт та необхідні документи по акту приймання-передачі.

Є характерним, що в інвестиційних договорах на будівництво житла зазначається

орієнтований строк закінчення будівництва та прийняття об'єкта будівництва в експлуатацію, в рамках якого надаються необхідні документи та підписується акт приймання-передавання житла інвестору. Це пов'язано з тим, що в сучасних умовах все гостріше постають проблеми врегулювання попиту та пропозиції на ринку житлового будівництва, недостатнього його фінансування та недосконалості нормативно-правового регулювання будівельного процесу.

Задача будинку в експлуатацію через декілька років після заявленого – це існуюча тенденція в будівництві. Спрогнозувати або вплинути на ці процеси практично неможливо. Тому, по можливості, в договір потрібно включати відповідальність за зрив обумовлених термінів у вигляді штрафних санкцій.

Предмет та строк, як істотні умови інвестиційного договору на будівництво житла нерозривно пов'язані з вартістю об'єкта будівництва або ціною даного договору. Як стверджував М. І. Брагінський, зазначена умова іманентна оплатним договором як таким. Це закладено в самому їх визначенні. Адже, оплатним визнається договір, за яким одна сторона повинна отримати плату або інше зустрічне задоволення [1, 327].

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [6], вартість будівництва – погоджена управителем і забудовником у договорі вартість будівництва всіх об'єктів інвестування як складової частини об'єкта будівництва, фінансування якої здійснюватиметься за рахунок коштів ФФБ відповідно до графіка фінансування і розраховується виходячи з поточної ціни вимірної одиниці об'єкта будівництва та кількості вимірних одиниць усіх об'єктів інвестування за попереднім обсягом замовлення на будівництво.

Тобто, за своєю сутністю інвестиції в будівництво житла – це кошти, які розміщуються у вигляді періодичних грошових

внесків у порядку та розмірі передбачених договором, повна сплата яких є породженням права вимоги від конкретної особи (інвестора) до забудовника щодо передання збудованого об'єкта нерухомості чи майнових прав на нього у його власність.

Слід мати на увазі, що вищезазначені умови відносяться до істотних умов інвестиційних договорів на будівництво житла, оскільки є необхідними для договорів даного виду, оскільки безпосередньо можуть впливати на розмір ціни. І як слушно відзначив з цього приводу Н. Д. Єгоров, істотними будуть вважатися й всі ті умови, відносно яких за заявою однієї із сторін повинно бути досягнуто згоди. Це означає, що за бажанням однієї із сторін в договорі істотною стає й та умова, яка не визнана такою законом чи іншим правовим актом і яка не виражає природу такого договору [2, 589].

На відміну від істотних умов інвестиційних договорів на будівництво житла, його звичайні умови не потребують узгодження сторонами. Адже вони передбачені у відповідних нормативних актах й автоматично вступають в дію з моменту підписання договору. Однак, погоджуємося з позицією О. Є. Сімсон, що довгостроковий і ризиковий характер інвестиційних відносин за договором вимагають більш скрупульозного відображення прав і обов'язків сторін, деталізації форм і розмірів відповідальності сторін за невиконання або неналежає виконання умов договору, введення видів забезпечення зобов'язань (застава, гарантія та ін.), страхування інвестиційних ризиків [7, 12], що значно убезпечить сторони від неналежає виконання або від невиконання зобов'язання, а також надасть їм додаткові гарантії захисту від неправомірних дій контрагента.

Випадковими є такі умови, які змінюють або доповнюють звичайні умови. Вони включаються до тексту договору на розсуд сторін. Їх відсутність, так само як і відсутність звичайних умов, не впливає на дійсність договору. Проте на відміну від

звичайних вони набувають юридичну силу лише у випадку включення їх до тексту договору [8, 591].

Таким чином, для інвестиційних договорів на будівництво житла, в контексті ціни (вартості об'єкта будівництва), як істотної умови даного роду договорів, є необхідним встановлення та погодження таких умов як допустиме відхилення та інфляційне застереження, суть яких полягає в тому, що в разі збільшення індексу інфляції на 5% і більше з дня сплати першої частини суми договору, загальна сума договору коригується на індекс інфляції з дати зазначеного збільшення з подальшим коригуванням суми договору на індекс інфляції щомісяця. Крім того, з урахуванням вимог ч. 2 ст. 632 та ст. 655 ЦК України [9], сума договору змінюється пропорційно зміні розрахункової площі з урахуванням інфляційних застережень. При цьому, відповідно до Додатку № 9 «Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна» [4], розрахункова площа громадського будинку являє собою суму площ усіх розташованих у ньому приміщень, за винятком коридорів, тамбурів, переходів, сходових кліток, ліфтових шахт, внутрішніх відкритих сходів, а також приміщень, призначених для розміщення інженерного обладнання та інженерних мереж. Як наслідок, «розрахункова площа» використовується для цілей інвестиційного договору на будівництво житла щодо визначення суми договору і виступає показником, що її зумовлює.

У разі зміни розрахункової площі новозбудованого майна більш ніж на допустимі відхилення, передбачені договором, сума договору коригується у відповідну сторону прямо пропорційно величині різниці між фактичним процентом зниження розрахункової площі новозбудованого майна та допущеними відхиленнями.

Отже, інвестування в будівництво, як правило, завжди пов'язане з певною часткою ризику, і, хоча вкладення в нерухомість



вважаються найнадійнішими, все одно інвестору потрібно бути обачним, обираючи об'єкт вкладення капіталу. Адже кожен забудовник пропонує свою схему внесення інвестицій, тому є важливим зрозуміти, що саме купує інвестор за свої гроші, в які

строки та на яких умовах. Адже, хто попереджений, той озброєний, тому інвестору необхідно вивчити всі можливі «підводні камені» і ризики інвестицій в нерухомість, щоб надалі уникнути фінансових втрат.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Брагинский М. И. *Договорное право: Общие положения* / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2003. – 848 с.
2. *Гражданское право* : учебник : в 3 т. Т. 1. – 6-е изд., перераб. и доп. / [отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой]. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2004. – 776 с.
3. Зубков С. О. *Цивільно-правове регулювання набуття права власності на новостворене нерухоме майно* : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. О. Зубков. – К., 2011. – 20 с.
4. *Про затвердження Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна* : Наказ Держ. ком. буд-ва, архітектури та житл. політики України від 24.05.2001 р. № 127 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 28. – Ст. 324.
5. *Про інвестиційну діяльність* : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
6. *Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю* : Закон України від 19.06.2003.
7. Сімсон О. Е. *Правові особливості договорів інвестиційного характеру* : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. Е. Сімсон. – Харків, 2001. – 29 с.
8. Січевалюк В. А. *Інвестиційні договори на будівництво житла (цивільно-правовий аспект)* : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. А. Січевалюк. – К., 2003. – 194 с.
9. *Цивільний кодекс України* // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

Стаття надійшла до редакції: 01.03.2016.

Рекомендовано кафедрою цивільного, господарського права та процесу.

### PITFALLS OF ESSENTIAL CONDITIONS OF INVESTMENT CONTRACTS FOR THE CONSTRUCTION OF HOUSING

*Savchenko A.*

**Abstract:** The article presents legal analysis of the characteristics of the essential conditions of construction contracts investment. Namely investigated were problematic aspects related to the violation of the requirements to the subject of the contract, the terms of its execution and the recalculation of prices. That entails not only the adverse material consequences for the investor, but is the result of improper performance of an obligation. In this connection, special attention is given to scrupulous detail of the subject of the contract (apartment kind, size, type, floor, address, district, etc.), and compliance with the order of mutual payment of the parties. In particular, the article concludes that one-time nature of the undertaking is inherent to the investment contracts

for the construction of housing in terms of its performance as a whole, and multiple – if you isolate the fact that the investor pays the amount of the contract, at the expense of the future apartment, step by step. No less important for this kind of contract is the price, which is the cost of construction, which can cause a number of “pitfalls”, namely tolerance variation and the inflation index to which you should pay particular attention when signing the contract. Thus, having the information about the features of the material terms of these agreements, it is possible to protect the investor from construction scams and minimize his or her financial losses.

**Keywords:** construction, investment, contract.



**«ПОДВОДНЫЕ КАМНИ» СУЩЕСТВЕННЫХ УСЛОВИЙ  
ИНВЕСТИЦИОННЫХ ДОГОВОРОВ НА СТРОИТЕЛЬСТВО ЖИЛЬЯ**

*Савченко А. С.*

**Резюме:** В статье осуществлен правовой анализ особенностей существенных условий инвестиционных договоров на строительство жилья. Исследованы проблемные аспекты, связанные с нарушением требований относительно предмета данного договора, сроков его выполнения и пересчета цены, которые влекут за собой не только негативные материальные последствия для инвестора, но и являются следствием ненадлежащего исполнения обязательства.

**Ключевые слова:** строительство, инвестиционная деятельность, договор.



# КОНЦЕПЦІЯ ПОНЯТТЯ «ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДУ»: ДО ПИТАНЬ КЛАСИФІКАЦІЇ

УДК: 347



**І. В. КАМІНСЬКА**

*аспірант, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – кандидат  
юридичних наук О. М. Коротун)*

У статті зроблено спробу систематизації різних підходів (як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці) до розуміння сутності поняття «гарантії незалежності суду». На основі аналізованого матеріалу запропоновано власне визначення поняття «гарантії незалежності суду» як засобу забезпечення принципу судової влади.

**Ключові слова:** гарантія, гарантії незалежності суду, гарантії незалежності суддів, принцип судової влади, права людини і громадянина.



CONCEPT OF NOTION "GUARANTEE OF COURT INDEPENDENCE": AS FOR CLASSIFICATION ISSUES

**Kaminska I.**

Received: 11 Mar 2016.

Ідея побудови справедливої і незалежної судової влади, покликаній захищати права і свободи людини, відображає багатовікове прагнення усього людства. На сучасному етапі історичного розвитку ступінь незалежності суддів у прийнятті рішень є важливим показником рівня цивілізованості, досягнутого суспільством і державою. Наявність незалежної та самостійної судової влади в державі є однією з гарантій реалізації загальних засад Конституції. Зрозуміло, що функціонування незалежної судової влади та її організаційного втілення – системи судів, не можливе без правових механізмів реалізації законодавчих положень, які б гарантували незалежність і неупередженість діяльності суду, тобто гарантій незалежності суду. Тож першочерговим питанням є дослідження відповідної наукової концепції поняття гарантій незалежності суду.

Історично термін «гарантія» був запозичений із французької мови – слово «garantie» означає поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь [1, 29]. Із етимологічної точки зору, «гарантія» пов'язане із словом garant «поручитель» яке зводиться до слова «захистити» [2, 470]. Слід зазначити, що в юридичній науці поняття «гарантії» застосовується у різних галузях права та може мати декілька емпіричних та семантичних значень і смислів.

Зокрема, під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини і громадянина О. Скакун розуміє систему

соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів і засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язки людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри», які не мають ніякої цінності ні для особистості, ні для людства [3, 202–203]. Таке гарантування виступає найважливішим чинником реального забезпечення правового статусу особи і здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій. Отже, саме гарантії надають всім елементам правового статусу особи реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень.

На думку О. Мордовець, гарантії – це соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризується трьома аспектами:

1) пізнавальний, який дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави;

2) ідеологічний, який використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами;

3) практичний, що визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи.

З огляду на це, автор визначає гарантії як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів [4, 275].

Теоретики, досліджуючи природу прав людини приходять до висновку, що останні не набувають реального змісту, якщо відсутні умови та засоби, які їх забезпечують. Саме такими засобами забезпечення прав виступають гарантії як юридичне явище.

Гарантії набувають форм юридичних засобів захисту прав людини після їх законодавчого відтворення у нормах права. У юридичному вченні такі гарантії визначають як «юридичні гарантії».

Класичне визначення поняття «юридичні гарантії» запропоновано В. Нерсесянцем: це «закріплені в законодавстві засоби, спеціальні заходи, на які покладається забезпечення здійснення охорони прав і свобод громадян, задоволення їхніх інтересів, користування благами, що є в основі того, чи іншого права або свободи» [5, 60].

Поширеним та підтриманим серед юристів є запропоноване В. Погорілком визначення поняття юридичних гарантій, як специфічних правових засобів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина; першочергового значення вони набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадян. Іншими словами юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина [6, 40]. Т. Крисань на підставі комплексного загальнотеоретичного аналізу категорії «юридичні гарантії» в межах дослідження цивільно-правових гарантій, дійшла висновку, що гарантія як умова, засіб, спосіб – це три різних за змістом і обсягом поняття. Цивільно-правові гарантії визначені нею, як правові умови [7, 52].

Аналіз вищевказаних та інших визначень поняття юридичних гарантій дає підстави для висновку, що в теорії права є загальноприйняте визначення поняття правових гарантій:

по-перше, це певні умови, за яких можлива найповніша і всебічна реалізація особою своїх прав;

по-друге, це засоби, які ефективно забезпечують охорону її прав від незаконних посягань.

Тобто гарантії, як загально-правове поняття, є системою умов та засобів, за

допомогою яких суб'єкт реалізовує своє право.

Категорія «гарантії незалежності суддів» є видом юридичних гарантій, які є предметом наукового дослідження в межах різних галузей права, зокрема, конституційного, процесуального, судового устрою.

У зарубіжній юридичній доктрині гарантії незалежності суддів досліджуються у межах конституційного права, як конституційно-правові гарантії принципу незалежності суддів. До прикладу, С. Афанасьєва розмежовує гарантії незалежності судової влади, як гарантії незалежності системи судових органів, та гарантії незалежності суддів. Зазначає, що в широкому розумінні поняття «гарантії» може охоплювати всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов, засобів, способів, прийомів та методів), які спрямовані на справжню реалізацію прав, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень. Гарантії суддівської незалежності покликані забезпечити свободу внутрішнього переконання суддів під час розгляду справ [8, 55]. Т. Бірмонтієне зазначає, що у доктрині Литовської Республіки гарантії незалежності суддів та судів є неподільними, та спрямовані у першу чергу на забезпечення прав і свобод людини, а вже потім на права і свободи судді [9, 55].

У сучасній вітчизняній юридичній доктрині спостерігається плюралізм підходів до визначення змісту поняття «гарантії незалежності суддів». Це зумовлено тим, що науковці виокремлюють гарантії незалежності суддів як предмет наукового дослідження, і в межах процесуальних галузей права, і у спеціальній – судового устрою.

Зокрема, Т. Галайденко визначила гарантії незалежності суддів як засоби мінімізації та усунення негативних зовнішніх та внутрішніх впливів на суддю під час відправлення ним правосуддя, спрямовані на забезпечення постановлення законного і обґрунтованого рішення відповідно

до встановленої процедури [10, 98]. Такий підхід до визначення зазначеного поняття розкриває лише функціональний аспект правового статусу судді, а тому не позбавлений критики.

В. Гринюк, хоча і досліджував правову природу гарантій принципу незалежності суддів в кримінальному процесі, проте надав більш широке визначення поняття та визначив їх, як систему умов і засобів, які спрямовані на реальну практичну реалізацію даного принципу, його вдосконалення, а в необхідних випадках – його ефективний захист від будь-яких протиправних посягань [11, 69].

Деякі науковці зосереджуються на дослідженні окремих процесуальних процедур на предмет їх забезпечення незалежності суддів. Наприклад, С. Міщенко, вивчаючи процедуру здійснення кримінального провадження відносно суддів, робить висновок, що незалежність суддів є міжгалузевим принципом права, врахування якого є обов'язковим у кримінальному провадженні відносно суддів, що зумовлює певні особливості його здійснення. А специфічний порядок кримінального провадження відносно суддів є реалізацією гарантій незалежності судді [12, 69].

П. Стецюк, досліджуючи гарантії незалежності Конституційного суду, як особливого суб'єкта судової влади, надає визначення гарантіям незалежності суду, а не суддів. Під гарантіями незалежності суду розуміє певні умови, засоби та способи, які забезпечують виконання у повному обсязі судом своїх повноважень, усунення можливих перешкод їх повного і належного здійснення [13, 67].

Деякі дослідники аналізують зміст гарантій незалежності суддів в межах судово-стрійних процедур. Так, О. Польовий під поняттям гарантії незалежності суддів розуміє умови та засоби, що закріплені в нормах права і мають предметом свого впливу незалежність суддів, спрямовані на забезпечення її реалізації, захист і відновлення.

На підставі аналізу гарантій забезпечення незалежності суддів при притягненні їх до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, зробив висновок, що гарантії незалежності суддів забезпечуються низкою конституційних положень щодо призначення, обрання і притягнення їх до юридичної відповідальності, мають системний характер та є взаємозалежними та взаємопов'язаними [14, 5–7].

О. Овчаренко розглянула гарантії незалежності суддів у процесі реалізації процедури звільнення судді за порушення присяги, посилаючись на рішення Європейського Суду з прав людини «Волков проти України» [15, 243–251].

Отже, проаналізувавши плюралізм підходів до розуміння сутності поняття «гарантії незалежності суду», можна зробити висновок про відсутність комплексного підходу до визначення даного поняття. Більшість науковці застосовують термін «гарантії незалежності суддів», а не «гарантії незалежності суду», яке на наш погляд має ширший юридичний зміст.

Гарантії незалежності суду є організаційно-правовими засобами забезпечення реалізації конституційного принципу незалежності суду, як основоположної засади демократичної правової держави, метою якої є забезпечення кожному права на справедливий суд, встановленого і гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і громадянина.

Відтак гарантії незалежності суду слід розглядати через призму принципу незалежності суду, який є конституційним, а отже вихідним для застосування у всіх інших галузях права. Таким чином, незалежність суду є засадою організації та функціонування судової влади, а тому гарантії незалежності суду слід аналізувати комплексно, як «гарантії принципу незалежності судової влади», який включає в себе: інституційний, організаційний (судоустрійний) і функціональний елемент незалежності суду.

Таким чином, гарантії незалежності суду є предметом:

- 1) конституційно-правового забезпечення статусу судової влади, статусу судді як суб'єкта реалізації судової влади;
- 2) організаційно-правового статусу судді та суду, як органу влади;
- 3) процесуально-правового статусу судді, який встановлює процедуру безпосередньої реалізації суддею судової влади.

Основоположними є гарантії незалежності суду встановлені в Конституції, які деталізовані в законодавстві про судовий устрій і статус судді, та є обов'язковими та вихідними для процесуально-правового визначення судочинства та інших процедур та механізмів, у яких одним із суб'єктів є суд.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що концепція гарантій незалежності суду в юридичній доктрині ще не набула комплексного аналізу та потребують більш детального наукового дослідження.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Словник української мови* : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда] ; АН УРСР, Інститут мовознавства. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2. – 547 с.
2. *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. / [за ред. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.] ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 634 с. – Т. 1 : А–Г / [укл.: Р. В. Болдирев та ін.]. – 1982. – 632 с.
3. *Теория государства и права* : учебник. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

4. *Теория государства и права : курс лекций* / [под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько]. – М. : Юрист, 1997. – 672 с.
5. *Нерсесянц В. С.* Система юридических гарантий прав и свобод граждан / В. С. Нерсесянц // Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации. – М., 1990. – 146 с.
6. *Погорілко В. Ф.* Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – К. : Ін Юре, 1997. – 52 с.
7. *Крисань Т. Є.* Правова природа юридичних гарантій цивільних прав / Т. Є. Крисань // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1. – С. 519–523.
8. *Афанасьева С. І.* Конституционно-правовые гарантии принципа независимости судей в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук / С. І. Афанасьева. – М., 2003. – 177 с.
9. *Бірмонтієнє Т.* Конституційна система гарантій незалежності судів / Т. Бірмонтієнє // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 1. – 123 с.
10. *Галайденко Т. В.* Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Т. В. Галайденко. – Одеса. – 2013. – 238 с.
11. *Гринюк В. О.* Принцип незалежності суддів та підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / В. О. Гринюк. – К., 2004. – 227 с.
12. *Міщенко С.* Окремі питання забезпечення незалежності суддів та особливості здійснення кримінального провадження щодо них / С. Міщенко // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013. – № 3. – 50 с.
13. *Гарантії незалежності Конституційного Суду України* / П. Стецюк // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 1. – 123 с.
14. *Польовий О. А.* Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. А. Польовий. – К., 2014. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції: 11.03.2016.

Рекомендовано кафедрою кримінального та адміністративного права

## CONCEPT OF NOTION “GUARANTEE OF COURT INDEPENDENCE”: AS FOR CLASSIFICATION ISSUES

*Kaminska I.*

**Abstract:** The article provides an attempt to systemize different approaches (in foreign, as well as in national science) to comprehend the essence of notion “guarantee of court independence”. On the basis of analysed material the author has suggested her personal determination of notion “guarantee of court independence” as means of providing the principle of judicial power.

**Keywords:** guarantee, guarantee of court independence, guarantee of judges’ independence, principle of judicial power, human and citizen rights.



## КОНЦЕПЦИЯ ПОНЯТИЯ «ГАРАНТИИ НЕЗАВИСИМОСТИ СУДА»: К ВОПРОСАМ КЛАССИФИКАЦИИ

*Каминская И. В.*

**Резюме:** В статье сделана попытка систематизации различных подходов (как в зарубежной, так и в отечественной науке) к пониманию сущности понятия «гарантии независимости суда». На основе анализируемого материала предложено собственное определение понятия «гарантии независимости суда» как средства обеспечения принципа судебной власти.

**Ключевые слова:** гарантия, гарантии независимости суда, гарантии независимости судей, принцип судебной власти, права человека и гражданина.



# ЩОДО КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД (ОСНОВ) МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-КАРАНИХ ПРОЯВІВ ЕКСТРЕМІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.98



## В. І. Бояров

*кандидат юридичних наук, доцент,  
професор кафедри кримінального процесу та  
криміналістики, Академія адвокатури України*

В статті автор розглядає концептуальні основи методики розслідування екстремістської діяльності: причини появи та поширення екстремістської ідеології, деякі особливості створення екстремістських формувань (її структура, рекрутизація молоді у її склад, відмінності процесу формування екстремістських організацій від процесу створення організованих злочинних угруповань та ін.).

Розглядається структура криміналістичної методики розслідування, характеристика елементів криміналістичної характеристики (спосіб вчинення злочину; обстановка вчинення злочину, особа злочинця, особа потерпілого та механізм слідотворення); деякі особливості початкового етапу розслідування, пов'язаного з подоланням протидії розслідуванню та ін.

**Ключові слова:** екстремізм, концептуальні основи, криміналістична методика.



ABOUT THE CONCEPTUAL BASES METHODS  
OF INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES  
MANIFESTATIONS OF EXTREMIST ACTIVITY

**Boyarov V. I.**

Recieved: 3 Mar 2016.

Глобальна економічна криза, в умовах якої знаходиться більшість країн світу, загрожує мировому співтовариству розповсюдженням расизму, ксенофобії, ескалацією нетолерантності і в цілому – до вибуху екстремістських настроїв в суспільстві [5], а отже й до збільшення у світі злочинів, які є проявом екстремізму. Не стоїть осторонь від зазначених процесів і наша країна, де поширення екстремізму пов'язано з економічною і політичною кризою, також завдяки існуванню в Україні багатьох соціальних груп, які відрізняються між собою за національністю, расовою, регіональною належністю та іншими ознаками.

Встановленню причин виникнення екстремізму присвячені роботи багатьох кримінологів, зокрема, проблеми протидії екстремізму досліджувалися такими науковцями, як Д. І. Амінов, Ю. М. Антонян, С. С. Борисов, В. А. Бурковская, А. І. Долгова, В. П. Ємельянов, Н. Ф. Кузнецова, В. В. Лунесев, Д. О. Назаренко, В. П. Тихий та ін.

У спрощеному вигляді екстремізм можна визначити як не толерантні погляди, які мають характер, а також діяльність переважно насильницького характеру. Залежно від цільової спрямованості і суб'єктної діяльності екстремізм, на думку кримінологів, можна представити в трьох традиційних формах: політичний, національний та релігійний [20, 9–10]. При цьому в

науковій літературі згадується багато інших за назвою видів екстремізму: молодіжний, насильницький, ісламський, екологічний, регіональний та ін. [17, 100–101], а в США традиційно виділяють фактично лише два виду екстремізму: лівий та правий, і окремо – фашизм та радикалізм [16, 2–3].

Важливим для розслідування проявів екстремізму, є питання про причини виникнення екстремізму, екстремістських настроїв; особливості формування екстремістських організацій. Не зупиняючись на різного роду теоретичних положеннях і поглядах кримінологів і соціологів з цього питання, можна розглянути деякі положення теорії соціальної депривації (Т. Гарр, Ч. Глок, К. Джонсон та ін.).

Соціальна депривація виступає як початковий і основний компонент системи показників соціального самопочуття суспільства. І якщо розглядати соціальну депривацію як процес, це дозволяє визначити її як позбавлення соціальних благ або необхідних життєвих умов, що тягне за собою соціальне невдоволення на рівні індивідуальної, групової і масової свідомості, а у кінцевому результаті це проявляється в зростанні напруги і соціального протесту [9, 10]. Відповідно до цієї теорії екстремізм є породженням бідності в умовах асиметричного розподілу влади. В подальшому Тед Гарр в результаті проведеного дослідження запропонував теорію «відносної депривації» (relative deprivation), згідно з якою люди починають проявляти крайнє невдоволення і схильність до насильства у випадку виникнення розходжень між ціннісними очікуваннями групи та її нереалізованими ціннісними можливостями. Моделі відносної деривації, зокрема, визначаються в таких ситуаціях: ціннісні очікування залишаються незмінними, а можливості зменшуються; ціннісні очікування збільшуються, а можливості залишаються незмінними; ціннісні очікування збільшуються, а можливості зменшуються [6, 51, 84].

Це достатньо важливий момент не лише для розуміння сутності екстремістської

діяльності, але й для розроблення концептуальних основ методики розслідування кримінально-караних проявів екстремізму, оскільки зазначені моделі відносної депривації – це ситуації, які характерні для більшості населення України (наявність розходжень між ціннісними очікуваннями та нереалізованими ціннісними можливостями). В таких умовах фактором, який негативно впливає на розслідування таких злочинів, є те, що частина суспільства може поділяти певну ідеологію екстремізму (наприклад: вона, на їх думку, спрямована на покращення умов життя для народу, шляхом зміни корумпованої влади, реформування правоохоронних органів, суду та ін.). В результаті якоїсь частиною населення можуть підтримуватися злочинні дії, які вчиняються учасниками екстремістських формувань, мотивація яких зрозуміла і поділяється людьми, оскільки прямо або побічно спрямована на тих, кого ототожнюють з «обличчям ворога», з яким пов'язують всі негативні процеси в суспільстві, що зачапають пересічних громадян (наприклад, негативне ставлення до регіональних кланів або до окремих соціальних груп, які, на думку громадян, ведуть паразитичний спосіб життя, до правоохоронних органів, суду, місцевої і центральної влади, які є найбільш корумпованими).

При цьому загроза екстремізму як антиправової ідеології полягає в тому, що екстремістська діяльність спрямована на знищення інститутів громадянського суспільства і правової держави, веде до порушення прав, свобод і законних інтересів різних суб'єктів права, формує нігілістичні установки у громадян, породжує обстановку соціальної напруги між різними верстами і групами суспільства, характеризується ідеями, які суперечать таким фундаментальним загально правовим принципам як законність, рівність, гуманізм, демократизм і справедливість [12, 12–13].

Зокрема, дослідники цього явища до сучасних тенденцій розвитку кримінального екстремізму, які є характерними для



нашої країни, відносять: формування стійких соціальних груп, які підтримують ідеологію екстремізму; формування в суспільстві переконань про допустимість використання насильства для вирішення різних конфліктів; підвищення рівня організованості екстремістських груп, в тому числі злиття екстремістських формувань з організованими злочинними угрупованнями транснаціонального, загально кримінального та економічного характеру; інституціоналізація і легалізація екстремістських організацій, їх лідерів; проникнення таких організацій та їх членів (переважно лідерів та активістів) в політичну еліту країни; глобалізація екстремізму; використання конституційних прав і свобод в цілях пропаганди ідей екстремізму та ін. [1, 12].

Розслідування зазначеної категорії справ суттєво ускладнюється завдяки наявності наступних специфічних факторів: найбільш радикально налаштовані екстремісти не визнають в принципі ніяких компромісів з державою, а певні екстремістські дії, як вже зазначалося, частиною суспільства розглядаються як справедливі, а держава побоюється визнавати наявність в країні екстремістських організацій, поширення екстремістської ідеології, навіть коли це є очевидним, або не афішує наявність в діях винних відповідної мотивації (расизм, антисемітизм, релігійна або регіональна нетерпимість та ін.), вважаючи, що це негативно впливає на імідж країни у світі.

Сам термін – «екстремізм» – є достатньо суб'єктивним у використанні: одну дію можна розглядати і як «боротьбу за свободу» і як екстремізм, сепаратизм, тероризм.

Треба погодитись, що екстремізм за своїм духом не обов'язково є протиправним. Він може дати більш позитивного ніж негативного, якщо відповідає глибинним потребам і інтересам суспільства, віддзеркалює об'єктивну реальність. Певна дія загрозна не тому, що їй хтось дав таку оцінку, а тому, що її зміст, внутрішня природа знаходиться у протиріччі з демократичними цінностями,

що склалися, інтересами громадянського суспільства. Пропонуються, зокрема, наступні критерії віднесення екстремістських проявів до числа протизаконних діянь: (1) спрямовані на обмеження і (або) порушення прав, свобод і законних інтересів людини, інтересів суспільства і (або) держави, передбачених діючим законодавством або заклики до вчинення таких дій; (2) відсутні підстави для визнання правомірними обмеження і (або) порушення прав, свобод і законних інтересів людини, інтересів суспільства і (або) держави, передбачених діючим законодавством або закликів до вчинення (здійснення) таких дій [12, 13].

Все це призводить до створення такої обстановки, коли у держави немає «політичної волі» активно боротися з цим негативним явищем в умовах підтримки якоїсь частини населення країни дій і ідеології екстремізму (особливо під час кризових ситуацій в країні), тому органи досудового слідства, оперативні підрозділи, прокуратура не можуть реалізувати свої функції, знаходячись після масштабних виступів екстремістських формувань у паралізованому або дезорганізованому стані.

В результаті може виникати така ситуація, коли, з одного боку – є виявлений злочин, вчинений з певних (екстремістських) мотивів, є жертви; а з іншого боку – ці жертви побоюються повідомити про злочин, осіб які його вчинили та співпрацювати з досудовим слідством (у жертв, які входять до груп ризику виникає почуття переслідування, беззахисності, страху) і є інколи достатньо велика частина суспільства (в тому числі серед працівників правоохоронних органів), яка негативно ставиться до діяльності, поглядів і способу життя потерпілих і таким чином підтримує, якщо не самі злочинні екстремістські дії, то ідеологію екстремістського формування. Можна констатувати, що фактично в країні (або в деяких її регіонах) створена така обстановка, яка перешкоджає нормальному процесу розслідування (це можна визначити як повну або часткову

паралізацію діяльності правоохоронних органів і суду).

Таким чином в ситуаціях вчинення кримінально-караних екстремістських дій не можна говорити про традиційну посткримінальну протидію розслідуванню – про окремі умисні дії, спрямовані на сокриття, зміну, знищення інформації, яка має доказове значення. Мова йде вже про сформовану обстановку, в умовах якої проводиться розслідування і про можливість слідства впливати на таку обстановку з метою нейтралізації негативного впливу на розслідування.

При цьому слідство не може очікувати, коли ця обстановка зміниться на краще, як це може бути у деяких категоріях справ (о масштабних техногенних катастрофах, масових заворушеннях та ін.). Там неможливість проведення початкових слідчих (розшукових) дій пов'язана з неможливістю забезпечення безпеки проведення слідчих дій (наприклад, під час масових зворушень) [2], або, під час розслідування техногенних катастроф, – з необхідністю відновлення руху транспорту, нормального функціонування підприємств, які є важливими для життєдіяльності держави [4].

Негативним фактором у боротьбі з екстремізмом є відсутність в Україні нормативного визначення екстремізму\*. У чинному КК України можна виділити три групи кримінально-караних діянь, які відносять до екстремізму: кримінально-карані діяння, які посягають на основи і безпеку політичного устрою держави; злочини терористичного характеру та злочини, які вчиняються на ґрунті ненависті. Їх можна визначити базовими, а супутніми злочинними посяганнями можуть бути й інші злочини (корупційні, масові заворушення, вандалізм та ін.) [3].

Всі ці фактори негативно впливають на стан боротьби з цим явищем, але це не

знижує актуальності питання щодо створення криміналістичної методики розслідування зазначеної категорії злочинів, оскільки положення справ у зазначеному питанні в Україні, на нашу думку, в подальшому буде тільки усугублятися.

В останні роки в Україні з'явилися дослідження особливостей розслідування певних видів злочинів, де розглядалися питання розслідування деяких проявів екстремістської діяльності. Це, зокрема, дисертаційні дослідження П. В. Шалдирвана («Методика розслідування масових заворушень», 2005 р.), І. М. Білоус («Особливості розслідування злочинних посягань, вчинених на ґрунті проповідання деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів», 2010 р.), М. О. Ларкіна («Особливості розслідування злочинів проти особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі», 2011 р.) та ін. Але всі вони розглядають окремі види екстремістської діяльності, не визначаючи концептуальні засади (основи) базової криміналістичної методики розслідування зазначеної категорії злочинів.

В Росії з'явилося кілька робіт, присвячених деяким питанням розслідування злочинів екстремістського спрямування. Зокрема, монографічна робота О. М. Коршунової, а також роботи науковців і практиків, які присвячені окремим питанням розслідування злочинів екстремістської спрямованості: М. А. Алпеевої, У. Н. Ахмедова, А. М. Багмета, В. С. Капиці, Г. В. Костилевої, І. В. Погодіна, Г. В. Сергеевої, Д. Г. Скорікова, А. Халікова, О. В. Шлегель та ін.

Але в цілому можна констатувати, що порівняно з досягненнями кримінології, де досить серйозно досліджувалися питання, яке є предметом статті, криміналістика, зокрема криміналістична методика суттєво відстає від вимог сьогодення. Саме невизначеність багатьох питань, важливих для формування криміналістичної методики розслідування кримінально-караних проявів екстремізму визначило вибір теми статті.

\* Спроба визначити в січні 2014 р. поняття «екстремізму» в ст. 1101 КК України, закінчилася виключенням з КК зазначеної статті на підставі Закону України № 767-VII від 23.02.2014 р.

Вважається, що вперше наукові підходи щодо вивчення кримінальних явищ і методів їх розслідування були застосовані в кінці XIX – на початку XX ст. Гансом Гроссом, та згодом – його послідовниками: О. Венделем, Р. Гейндлем, М. Герингом, Ф. Зеландом, Ф. Мейкснером, Р. Рейнгардом, Р.-А. Рейссом, А. Свенссоном, Г. Шнейкертотом та В. Штибертом. Уперше теоретичні основи криміналістичної методики дослідів О.Н.Колесніченко (1967 р.), в подальшому до цієї проблематики зверталися В. П. Бахін, О. Я. Баєв, В. С. Белкін, І. О. Возгрін, Ю. П. Гармаєв, Є. П. Іщенко, І. М. Лузгін, М. П. Яблоков та ін.

Криміналістичну методику можна розглядати як систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування та попередження окремих видів злочинів.

Типовими елементами окремої методики розслідування злочинів є: криміналістична характеристика злочинів окремого виду; обставини, що підлягають доказуванню; особливості виявлення злочину; початковий етап розслідування; тактика проведення початкових гласних та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, особливості використання спеціальних знань; наступний етап розслідування (тактика проведення слідчих дій на наступному етапі розслідування); профілактичні дії слідчого.

При розробці відповідних наукових рекомендацій з розслідування певних видів злочинів криміналістична методика використовує кримінально-правові (у вигляді кримінально-правової характеристики злочинів, які розслідуються, для виявлення особливостей обставин, які підлягають доказуванню); кримінологічні (розглядаються питання попередження злочинів, перспективи появи нових різновидів таких злочинів або навіть прогноз з'явлення або зникнення таких злочинів у майбутньому чи удосконалення дій осіб, які їх вчиняють та ін.); кримінально-процесуальні дані (щодо предмету

доказування, послідовності проведення окремих слідчих дій та ін.).

До структури криміналістичної методики входить також криміналістична характеристика злочинів, яку можна розглядати, як ідеальну модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, які формуються закономірно, що дозволяє прогнозувати оптимальні шляхи і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [7, 5].

Якщо йдеться про злочини, які є проявом екстремістської діяльності, то їх криміналістична характеристика у загальному вигляді буде мати такі обов'язкові елементи як: (1) спосіб вчинення злочину (включаючи способи готування та приховування); (2) обстановка вчинення злочину (місце, час, об'єкт посягання, охоплення території, застосування зброї); (3) особа потерпілого; (4) особа злочинця: одинак або група (якщо у складі групи: кількість її учасників, склад, ступінь організованості) та (5) механізм слідоутворення.

Треба зазначити, що **спосіб вчинення злочину** традиційно є своєрідним «ядром» криміналістичної характеристики, оскільки часто саме спосіб вчинення злочину визначає існування інших елементів характеристики. Але для деяких злочинів одним з основних елементів події злочину розглядають психічну діяльність особи, яка включає: вибір цілі, засобів досягнення цих цілей, мотивацію злочинної поведінки, формування відношення як до своїх дій, так і до їх наслідків. Це пов'язано з тим, що зміст і специфіка такої діяльності визначає вибір способу вчинення злочину та інших його елементів, таких як час, місце, зброя та ін. [10, 24].

За всім різноманіттям мотивації вчинення злочинних дій, основним мотивом виступає тій, що є найбільш сильним. Деякі дослідники цього питання пропонують виділяти мотиви конкретної поведінки особи наступних трьох порядків: цільові, орієнтуючі та технічні [18, 67–68].

Так, для такого різновиду проявів екстремізму яким є злочини на ґрунті ненависті – цільовим мотивом буде виступати, наприклад, прагнення до витіснення суб'єктів – представників іншої національності, раси з соціальної реальності. Орієнтуючим мотивом при цьому буде виступати «презумпція винуватості» осіб, що належать до конкретної групи, а технічний мотив при цьому буде конкретизувати мотиви попередніх рівнів вже в реальній ситуації [10, 26]. Саме тому, за наявності ідеологічної складової в діях таких осіб – вони фактично не приховують як сліди злочинних дій, так і їх мотивацію.

Традиційно екстремістські дії характеризуються різноманітним способом їх вчинення і, зокрема, виступають у вигляді: насильства або закликів до нього (посягання на життя особи, спричинення тілесних ушкоджень, погроза вчинення таких дій, примушення до виїзду або залишення місця постійного проживання та ін.); знищення або пошкодження майна; порушення законності і громадського порядку, пропаганда і публічна демонстрація нацистської або іншої екстремістської атрибутики, фінансування екстремізму і заклики до повного або часткового знищення певних соціальних груп, або до інших дій, спрямованих на потурання правтїї чи іншої соціальної групи та ін. Вважається, що екстремістські прояви починаються з усних закликів і до знищення майна та спричинення тілесних ушкоджень; від злочинних дій стосовно окремих осіб – до поширення цих дій на великі соціальні групи. А потім ці дії вже можуть перерости до більш тяжких злочинів – які посягають на громадську безпеку (масові заворушення, вандалізм, тероризм, геноцид); на основі конституційного устрою і безпеку держави (наси́льницьке захоплення влади, збройний заколот та ін.) [10, 18–19].

Достатньо детальна підготовка до вчинення злочинних дій, яка характеризується (для груп): (1) готуванням до вчинення екстремістських дій та (2) готування до вчинення конкретного злочину (переважно обирається місце вчинення злочину).

Вибірковий підхід до приховування злочину: ретельне приховування ознак участі у вчиненні злочину групи (організації) або конкретної особи (наприклад, знаходження у великому натовпі або приховування обличчя маскою та ін.), з одного боку, а з іншого – відсутність слідів приховування події та слідів злочину, яке часто має ознаки явної публічності та прояв мотивації відповідних дій осіб, які вчинили злочинні дії.

**Обстановка вчинення злочину.** Місце вчинення злочину знаходиться у великих містах (вулиці, двори житлових будинків, громадський транспорт та ін.), досить часто є публічним (збори, демонстрації, мітинги та ін.), оскільки екстремістські дії можуть мати вигляд публічних закликів у формі звернення до інших осіб з метою спонукати їх до вчинення екстремістських дій. Крім того, насильство, яке застосовується при вчиненні злочину може бути не тільки віддзеркаленням ненависті відносно конкретного потерпілого, але й спрямоване на досягнення спеціальної мети – збуджувати ненависть або ворожнечу в інших людей (це, зрозуміло, можливо тільки у разі вчинення злочинних дій в присутності сторонніх осіб) до потерпілих за ознакою приналежності їх до певної раси, національності, соціальної групи тощо.

Вчиняються злочини, переважно, у вечірній або нічний час.

**Особа злочинця.** Це може бути одинак або група осіб, які входять до складу відповідного формування, організації. Як правило молоді люди (віком від 16 до 38 років), об'єднані на основі відповідної ідеології, досить часто – з визначенням конкретної «спеціалізації» у складі групи, причетні до діяльності екстремістських груп або об'єднань (як активні її учасники). Останні є досить структурованими та можуть мати вигляд організованих злочинних угруповань і при цьому, як і в ОПГ, обираються, але лише на якийсь час, так звані «злочини базової спрямованості» (як правило – екстремістської спрямованості); за



масштабами діяльності: локальні, міжрегіональні, міжнародні.

Важливою закономірністю, яка характерна екстремістським формуванням – це наявність механізму регенерації (тобто здатність відновлення функцій і кадрового складу кримінальних ланок, які втрачають якусь, в т.ч. значну частину складу, за умови збереження ядра організації). Дослідники цього питання виділяють дві основні групи учасників зазначених формувань: (1) особи чоловічої статі віком від 25 до 37 років з вищою освітою, які володіють організаторськими здібностями (можуть розшукуватись за вчинення аналогічних злочинів) та (2) особи чоловічої статі віком до 20 років (в тому числі неповнолітні), які мають середню або неповну середню освіту, не працюючи [15, 5].

Для зазначених осіб характерним є наявність специфічної мотивації дій, як правило, не корисливої, а на ґрунті ненависті – учасники таких об'єднань (угруповань), частіше за все, поєднані на основі відповідної ідеології (фашизм, націоналізм, антисемітизм та ін.). Підлягають доказуванню, зокрема, мотиви вчинення злочину: політична, ідеологічна, расова, національна, релігійна (етнорелігійна) ненависть чи ворожнеча або мотив ненависті чи ворожнечі відносно певної соціальної групи (наприклад, інвалідів, осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації; за регіональною належністю, клановості та ін.).

Специфіка груп, які вчиняють екстремістські дії, також обумовлена тим, що її розмір може досягати сотні учасників. А отже це вже не традиційна група – це може бути й натовп, в якій входять в тому числі й випадкові особи, і в якому діють інші зв'язки і відносини.

Достатньо цікавим для розслідування є особливості створення сучасних екстремістських формувань (як обставина, яка підлягає доказуванню). Таке формування обирає інший шлях, порівняно з організованими злочинними угрупованнями (ОЗУ), які проходять трансформацію від групи, наприклад,

типу «компанії», злочинної групи з розподілом ролей і до ОЗУ. Питання щодо формування екстремістських угруповань до цього часу повністю не досліджувалось. Дослідники цього явища для розуміння відповідних процесів активно використовують теорію соціальних мереж (М. Грановеттер, Р. Берт), а також теорію соціального капіталу (П. Бурд'є, Р. Коулман та ін.). При цьому соціальна мережа розглядається як група індивідуальних агентів, які поділяють неформальні норми і цінності, а соціальний капітал – як здатність учасників (агентів) гарантувати собі блага членства в мережі або інших соціальних структурах. Важливим моментом є те, що під благами не обов'язково розуміються матеріальні блага – це можуть бути емоційні прив'язаності, особисті зв'язки, духовні потреби і таке ін. [16, 5; 21, 273]. М. Сейджман, наприклад, вважає, що глобальний салафітський джихад представляє собою фактично самоорганізуючу мережеву систему з незвичайними характеристиками стійкості і гнучкості, порівняно з тією структурою, яку створив Бен Ладен. Він вважає, що соціальні зв'язки у створенні такої структури мають більш важливу роль порівняно з ідеологією [14, 185, 191].

Саме це визначає відмінності більшості осіб, які входять до складу екстремістського формування від учасників ОЗУ, де дружні і навіть родинні відносини з часом підміняються відносинами, де на перше місце виходять корисливі інтереси. При цьому екстремістські формування можуть мати ознаки організованого – коли, наприклад, ідеологія екстремізму, яка сприйнята її учасниками, забороняє інакомислення, приймається відповідна система політичних, ідеологічних, релігійних поглядів, а самі ідеологи таких формувань вимагають від учасників сліпої покори і виконання всіх наказів і інструкцій.

Ідейна близькість учасників екстремістського формування на основі сприйняття її учасниками певної екстремістської ідеології, основу якої складають ідеї нетерпимості до фундаментальних демократичних цінностей

і принципів демократії, як форми політичного устрою і політичного режиму, а також ворожнечі до конституційного устрою демократичної правової держави [17, 100], створює складнощі в отриманні правдивих показів, а також у встановленні мотивації активних учасників зазначеної категорії злочинів.

**Особа потерпілого.** Треба виходити з того, що саме потерпілий у таких справах є особою, яка заявляє (повідомляє) про злочин, є очевидцем злочинних дій і саме від неї, на початковому етапі розслідування, залежить встановлення всіх обставин злочину та встановлення винних осіб. Це важливо ще й тому, що потерпілі, які належать до деяких соціальних груп, субкультур, національних груп, сексуальних меншин, нелегальних мігрантів та ін. не завжди заявляють (повідомляють) про вчинення стосовно них протиправних, злочинних дій (одним з проявів екстремістської мотивації є залякування потерпілих) і тому важливо не тільки оперативно встановити таких осіб, але й знайти з ними контакт, що дозволить слідству отримати всю необхідну для розслідування інформацію.

Остання обставина – не бажання співпрацювати зі слідством – є результатом загальної негативної обстановки в країні. Зокрема, до тенденцій розвитку кримінального екстремізму, які є характерними для нашої країни, можна віднести, серед інших також й формування в суспільстві переконань про допустимість використання насильства для вирішення різних конфліктів, а з іншого боку – держава побоюється визнавати наявність в країні екстремістських організацій, поширення екстремістської ідеології, навіть коли це є очевидним, або (у кращому випадку) не афішує наявність в діях винних відповідної мотивації (расизм, антисемітизм та ін., а також наявність спеціальної мети – збуджувати ненависть або ворожнечу в інших людей), вважаючи, що це негативно впливає на імідж країни у світі.

Таким чином, часто створюється така ситуація: є злочин і є жертви, але останні

побоюються повідомляти про злочини (чи то не вірячи в правоохоронні органи, чи то боячись помсти з боку злочинців). З іншого боку – частина суспільства (в тому числі міліція) негативно відноситься до діяльності потерпілих (наприклад, ромів, які розповсюджують наркотичні засоби, систематично займаються антигромадською діяльністю та ін.) і може підтримати злочинні дії нападників-екстремістів. Досудове слідство не завжди поспішає внести відповідні дані до ЄРДР (порушити кримінальну справу): або розуміючи безперспективність її розслідування або з метою приховати факт вчинення злочину та показати видимість благополуччя у боротьбі із злочинністю (у 2007 р. в Києві, наприклад, кримінальні справи про вказані злочини порушувалися лише за кожним сьомим повідомленням [8, 396]).

Якщо йдеться про особу потерпілого, то загальна структура зазначеного елемента криміналістичної характеристики може містити такі три блоки даних про потерпілу особу. Перший, включає систему соціальних, психологічних і біологічних даних про ознаки, якості, властивості, що стали віктимними: другий – охоплює характеристику поведінки потерпілого, яка передувала злочину, була продемонстрована у ході реалізації злочинного наміру та після злочинного посягання; а третій – містить дані про стосунки між потерпілим та злочинцем (їх знайомство, наявність відносин між ними та ін.) [13, 11].

Для кримінально-караних проявів екстремізму вкрай важливим є саме перший блок, оскільки типова жертва таких злочинів (переважно йдеться про насильницькі злочини або про осіб, національній або расової гідності яких спричинена моральна шкода) не знайома і не знаходилась у якихось відносинах зі злочинцем і багато психофізіологічних якостей потерпілого не мають суттєвого криміналістичного значення, оскільки вони не є важливими для злочинця (хоча окремі науковці вважають, що є два типи потерпілих у справах зазначеної категорії: (1) особи,

які своєю поведінкою спровокували вчинення злочину та (2) особи, поведінка яких не давала якихось передумов для вчинення стосовно них злочину [19, 18–19]). Значимою є належність особи до якоїсь раси, національності (крім той, до якої належать злочинці), віросповідання (є адептами якоїсь церкви, секти), є представником сексуальних меншин, належать до представників якогось регіону, соціальної групи та ін. – тобто особа входить до своєрідної «групи ризику», до якої не належать злочинці. Отже їх обирають як жертву у зв'язку з належністю до такої «групи ризику» і їх можна визначити як осіб, в яких добре виражені ззовні (за ознаками зовнішності, поведінки) належність до окремої групи осіб: раси, релігії, кольору шкіри, субкультури (наприклад, сексуальні меншини) та ін. За таких умов особа, яка обрана жертвою, може бути замінена на іншу: на відміну від інших злочинів проти особи, жертва злочину на ґрунті, наприклад, ненависті обирається не як особистість, а як представник певної соціальної групи (коло жертв, як правило, чітко не визначено).

Потерпілі можуть бути як громадянами України, так і інших держав, або особами без громадянства; чоловіки або жінки; які належать до різних вікових груп (випадки завдання шкоди здоров'ю дітей не є поширеними).

Отримання відповідних даних про такий елемент криміналістичної характеристики, як особа жертви, надає слідству можливість для виявлення відповідних зв'язків і закономірностей, створення відповідної інформаційної моделі, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили злочин, доведення наявності серії аналогічних злочинів, які вчинили особи з одного формування екстремістського спрямування та ін.

Зазначена інформація (в першу чергу, про потерпілу особу, мотивацію, наявність ознак групового злочину та обстановки вчинення злочину) вже на початковому етапі розслідування дає підстави для висунення

обґрунтованої версії про вчинення групового насильницького злочину, спрямованого на представників окремої соціальної групи з екстремістських мотивів.

**Механізм слідоутворення** (слідові картина). Це можуть бути традиційні сліди ніг, рук, транспортних засобів, а також сліди застосування зброї (вогнепальної, холодної або інших предметів, спеціально пристосованих для спричинення шкоди життю та здоров'ю людини, пошкодженню або знищенню майна і таке ін.). Характерним є залишення слідів, які свідчать про участь у вчиненні злочину групи осіб: сліди ніг багатьох учасників, залишення зброї та ін. предметів. Як правило, немає слідів приховування факту злочину, і є матеріальне підкреслення мотивів злочинних дій (залишення на місці злочину написів (графіті) про відповідну мотивацію, друкована продукція, листівки та ін.). Найпоширенішими ідеальними слідами є показання свідків-очевидців, які не належать до соціальної групи, до якої належить потерпіла особа, про подію, коли під час, наприклад, нападу, підозрювані повідомляли присутнім про відповідну мотивацію їх злочинних дій.

Криміналістична характеристика (вона, зрозуміло не має вигляду повної), яка запропонована, може бути покладена в основу криміналістичної методики розслідування екстремістської діяльності. Виявлення її елементів, зв'язків і закономірностей системи злочинів зазначеної категорії, може бути використано в слідчій практиці як відповідна інформаційна модель. Поряд із застосуванням деяких диференційних форм кримінального судочинства (спрощене, виключне провадження та ін. в тому числі прийняття закону про «головного свідка»), застосування заходів безпеки стосовно учасників кримінального судочинства, виявлення аналогічних (за способом, місцем, мотивацією, даними про потерпілих) злочинів і доведення наявності серії – все це дозволить підвищити ефективність та результативність боротьби із зазначеними злочинами. Зазначена інформація



(в першу чергу, про потерпілу особу, мотивацію, наявність ознак групового злочину та обстановки вчинення злочину) вже на початковому етапі розслідування дає підстави для висунення обґрунтованої версії про вчинення групового злочину, спрямованого на представників окремої соціальної групи з екстремістських мотивів.

Для подолання паралізації діяльності слідства, правоохоронних органів, яка є результатом негативного ставлення до них з боку більшості населення, наприклад, регіону, міста – важливо передбачати цей момент в криміналістичних методиках. Подолання таких «тупикових» для розслідування ситуацій можливо (якщо йдеться про Україну) в результаті широкого застосування можливостей: негласних слідчих (розшукових) дій (Глава 21 КПК); допиту в порядку, передбаченому у ст. 225 КПК України (допит свідків і потерпілих під час досудового розслідування в судовому засіданні); застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та інших заходів забезпечення кримінального

провадження, передбачених чинним КПК України (Глава 10 КПК) і деякі ін.

Все це по-перше, дає підстави для висновку про необхідність створення базової криміналістичної методики розслідування злочинів, які є кримінально-караним проявом екстремізму, а по-друге, концептуальні основи такої методики пов'язані з особливостями криміналістичної характеристики зазначених злочинів, розробкою тактики протидії розслідуванню на початковому етапі розслідування; дослідженням такого специфічного формування (утрупування), яким є екстремістська організація (особливості її створення, рекрутизація нових членів, структура, ідеологічна складова та ін.); встановлення мотивації дій учасників екстремістського формування, стратегії їх дій [11], розробка тактики допиту, отримання доказової інформації з інших джерел; особливості використання спеціальних знань та ін., що буде позитивно впливати на ефективність і результативність роботи досудового слідства і прокуратури при розслідуванні вказаної категорії злочинів.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Бурковская В. А.* Криминальный религиозный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические основы противодействия : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : специальность : 12.00.08 / В. А. Бурковская – М. : Академия управления МВД России, 2006. – 56 с.
2. *Бояров В. І.* Деякі питання організації і тактики огляду місця події під час розслідування масових заворушень [Електронний ресурс] / В. І. Бояров, Н. В. Глінська-Тарасова // Часопис Академії адвокатури України. – № 22 (1'2014). – С. 6–11. – Режим доступу : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/e-journals/Chaa\\_u\\_2014\\_1\\_3.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/e-journals/Chaa_u_2014_1_3.pdf)
3. *Бояров В. І.* Криміналістична класифікація кримінально-караних проявів екстремізму / В. І. Бояров // Вісник Академії адвокатури України : наук. журн. / Акад. адвокатури України. – К. : ВЦ ААУ, 2015. – Том 12. – Число 2(33). – С. 210–216.
4. *Бояров В. І.* Організація початкового етапу розслідування справ, пов'язаних з техногенними катастрофами / В. І. Бояров // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2009. – Випуск 44. – С. 39–46.
5. *Выступление Генерального секретаря ООН Пак Ги Муна на конференции по проблемам расизма* // Российская газета. – 2009. – 3 июля.

6. *Гарр Т. Р.* Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарр. – СПб : Питер, 2005. – 461 с.
7. *Гончаренко В. И.* Понятие криминалистической характеристики преступления / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. А. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. № 33. – С. 3–8.
8. *Злочини на ґрунті ненависті: новий кримінальний феномен світового суспільства.* Науково-практичне видання / [за заг. ред. Дж. Перліна]. – Львів : Астролябія, 2011. – 524 с.
9. *Котляров С. Е.* Социальная депривация как механизм социально-экономического реформирования современного российского общества : дисс. ... канд. социол. наук : специальность 22.00.24 / С. Е. Котляров. – Ставрополь, 2006. – 139 с.
10. *Методика расследования* преступлений, совершенных на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А. Я. Винников, Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леузов, Е. Б. Серова ; под общ. ред. О. Н. Коршуновой. – СПб, 2002. – 92 с.
11. *Михайлова Анастасия.* Убийства без цели: пять главных загадок в деле БОРН [Электронный ресурс] / Анастасия Михайлова // РБК политика от 16.07.2015. – Режим доступа : <http://top.rbc.ru/politics/16/07/2015/55a736149a794759c01646bd>
12. *Никитин А. Г.* Экстремизм как объект общетеоретического и общеправового анализа : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : специальность 12.00.01 – теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве / А. Г. Никитин. – М., 2010. – 22 с.
13. *Резнікова О. І.* Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : автореф. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09 // О. І. Резнікова. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с.
14. *Сейджман М.* Сетевые структуры терроризма / М. Сейджман. – М. : Идея-Пресс, 2008. – 216 с.
15. *Сергеева А. В.* Особенности досудебного производства по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : специальность 12.00.09 / А. В. Сергеева. – М. : Академия управления МВД России, 2012. – 20 с.
16. *Сергеев С. А.* Исследования экстремизма и радикализма в зарубежных и отечественных социальных науках / С. А. Сергеев // Конфликтология. – Казань : КФУ, 2011. – С. 1–17.
17. *Сергун Е. П.* Соотношение понятий «вид экстремизма» и «форма экстремизма» / Е. П. Сергун // Правовая культура. Научный журнал. – 2013. – № 1. – С. 99–105.
18. *Склярів С. В.* Мотиви індивідуального преступного поведения и их уголовно-правовое значение / С. В. Склярів. – М., 2000.
19. *Скориков Д. Г.* Расследование преступлений экстремистской направленности : автореф. ... дисс. канд. юрид. наук : специальность 12.00.12 / Д. Г. Скориков. – Волгоград, 2014. – 33 с.
20. *Фридинский С. Н.* Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России: социально-правовое и криминологическое исследование : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : специальность 12.00.08 / С. Н. Фридинский. – М., 2011. – 42 с.
21. *Фукуяма Ф.* Великий разрыв / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ, 2008. – 480 с.

Стаття надійшла до редакції: 03.03.2016.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

**ABOUT THE CONCEPTUAL BASES METHODS OF INVESTIGATING  
CRIMINAL OFFENSES MANIFESTATIONS OF EXTREMIST ACTIVITY***Boyarov V. I.*

**Abstract:** In this article the author examines the conceptual basis of investigation techniques extremist activity, causes and spread of extremist ideology, some features of the creation of extremist groups (their structure, recruitment the youth into their part, the differences of the process of formation of extremist groups from the process of creation of gangs, etc.).

The author considers the reasons for which many extremist organizations are supported by part of society and the emergence on this ground of counteraction to investigation while exposing perpetrators of crimes.

In the article considered the structure of forensic investigation techniques, the characteristic elements of criminological characteristics (the way to commit a crime; the situation of the crime, the identity of the criminal, the person affected and mechanism of trace creation ).

The author proves the importance of the personal data of victims of violent crimes, the way the offense and the peculiarities of motivation and its manifestations in time of the offense; some features of the initial phase of the investigation related to the overcoming of counteraction to investigation (application of security of participants in criminal proceedings, conduct covert investigative (detective) actions etc.).

**Keywords:** extremism, conceptual framework, forensic methods.

**О КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВАХ МЕТОДИКИ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНО  
НАКАЗУЕМЫХ ПРОЯВЛЕНИЯХ ЭКСТРЕМИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ***Бояров В. И.*

**Резюме:** В статье автор рассматривает концептуальные основы методики расследования экстремистской деятельности: причины появления и распространения экстремистской идеологии, некоторые особенности создания экстремистских формирований (их структура, способы вовлечения молодежи, отличие процессов создания экстремистских формирований от процесса формирования организованных преступных группировок и т.п.).

Рассматривается структура криминалистической методики расследования, криминалистическая характеристика (способ совершения преступления, обстановка совершения преступления, личность преступника, личность потерпевшего, механизм следовой картины); некоторые особенности первоначального этапа расследования, связанного с преодолением противодействия расследованию и т.п.

**Ключевые слова:** экстремизм, концептуальные основы, криминалистическая методика.

# ВИНА І НОРМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

УДК: 343.2

**Р. В. ВЕРЕША**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
професор Академії адвокатури України*

**А**наліз визначення поняття вини у доктрині кримінального права, її основних характеристик дає чітке уявлення про значення вини у кримінальному праві. Особливе значення вина має при встановленні співвідношення вини і кримінальної відповідальності як одного з основоположних інститутів кримінального права. Це підкреслює особливе значення інституту вини як для кримінального права, так і для кримінального законодавства у цілому.

Питання вини в контексті її співвідношення, взаємозв'язку та впливу на норми Загальної частини КК України досліджували такі вчені, як В. І. Борисов, П. А. Воробей, С. В. Гончаренко, П. С. Дагель, О. М. Костенко, Л. Г. Кригер, Б. С. Утевський та інші відомі вчені.

Як зазначає О. В. Гребенюк, проблема вини, що нерозривно пов'язана із злочином і відповідальністю, буде мати важливе значення до тих пір, доки будуть вчинюватися злочини і зберігається кримінальне право. І саме розуміння вини як певного психічного ставлення особи до вчинюваного нею діяння, тобто розуміння її з точки зору психологічної теорії дає можливість більш чітко зрозуміти і ознаки злочину.

В цілому вина суб'єкта як психологічне явище обумовлює вчинюваний ним злочин і є відображенням об'єктивних умов, які впливають на особу, самої особи, її соціальної позиції, яка сформувалася під впливом оточуючого середовища – це дозволяє зрозуміти причини появи винуватого психічного ставлення особи до певних діянь. Крім того, змістом

У статті розглядаються особливості зв'язку вини і норм Загальної частини КК України. Визначені основні аспекти взаємодії вини і таких інститутів Загальної частини КК України, зокрема, як: кримінальна відповідальність, покарання, стадії вчинення злочину, співучасть, звільнення від кримінальної відповідальності, судимість.

**Ключові слова:** *вина, умисел, необережність, психічне ставлення, форма вини, ступінь вини, інкримінування.*

❖ ❖ ❖

GUILT AND THE NORMS OF THE GENERAL PART  
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

**Veresha R. V.**

Received: 9 Feb 2016.

вини є психічне відображення у свідомості особи об'єктивних ознак ситуації і вчинюваного діяння на різних стадіях вчинення злочину: до вчинення злочину – як уявлення про факти, які є чи можуть бути; під час вчинення злочину – як відображення об'єктивних ознак вчинюваного діяння; після вчинення злочину, так би мовити «за межами вини» – відображення суб'єктивних ознак вчиненого продовжується і перетворюється на їх оцінку суб'єктом.

Більшість дослідників, що присвятили свої праці визначенню елементів складу злочину, вини як ознаки злочину вважають, що сутність вини полягає у констатації того, що вона як складова суб'єктивної сторони злочинного діяння, одночасно є цілісною характеристикою злочину у всіх його причетних до відповідальності ознаках, оскільки, по-перше, її змістом є відображення об'єктивних ознак злочинного діяння, по-друге, вона є за своєю сутністю планом (психологічною причиною) злочину, а, по-третє, включає у себе попередню оцінку суспільної небезпечності злочинного діяння, а також знання цієї оцінки винуваною особою. При цьому вина не отожднюється із злочинним діянням, як і будь-яке відображення не тотожне своєму суб'єкту.

Взагалі в частині співвідношення вини і Загальної частини КК України, ми погоджуємося із думкою, що вина є цілісною і достатньою для визначення характеру і ступеню відповідальності характеристикою злочину, яка розкриває всі важливі сторони вчиненого діяння, у тому числі і ті, що виходять за межі фактичного вчинення злочину (зокрема, це стосується замаху на злочин або готування до нього). Крім того, вина не лише розкриває зв'язок між зовнішньою і внутрішньою стороною злочинного діяння. Але і визначає соціальну природу злочину, перетворюючи його на елемент соціальної реальності, у факт спілкування між людьми, обумовлює його включення у сферу суспільних відносин.

Виходячи із положень кримінального законодавства, діяння для кваліфікації його як злочину повинно бути винуватим. Ми вважаємо вірною точку зору, що лише винувата діяльність утворює поняття діяння, яке не лише заборонене кримінальним законом під страхом покарання, але і визнається злочином у розумінні ст. 11 КК України [1, 8]. Юридичне значення того чи іншого суб'єктивного ставлення особи до різних елементів конкретного складу злочину визначається соціально-психологічною сутністю поведінки суб'єкта, але у юридичній кваліфікації вирішальну роль відіграють все ж таки правові положення.

У кримінальному праві саме вина є визначальним фактором кримінальної відповідальності, на чому і базується призначення справедливого покарання. У такому значенні вина є передумовою застосування не лише норм Особливої частини КК України, але і переважної більшості інститутів Загальної частини кримінального законодавства України. До таких інститутів належать попередня злочинна діяльність, тобто готування або замах на злочин, співучасть у злочині, добровільна відмова від вчинення злочину, обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності тощо.

Видається, що для визначення зв'язку вини із Загальною частиною КК України, її впливу на інститути, категорії, поняття Загальної частини КК України, потрібно визначити зв'язок вини і основоположних категорій кримінального права. Серед основоположних інститутів кримінального права, якими є кримінальна відповідальність, злочин та покарання, кримінальна відповідальність є так би мовити об'єднуючою ланкою між злочином і покаранням: за вчинення злочину особа притягається до кримінальної відповідальності, основною формою реалізації якої є покарання. Так чи інакше усі інші інститути, категорії та поняття кримінального законодавства та кримінального права пов'язані саме із вказаними трьома інститутами. Зокрема, у ч. 2

ст. 1 КК України зазначається, що для здійснення свого завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

На наш погляд, це означає, що вплив, який має вина на кримінальну відповідальність, їх взаємозв'язок та взаємозалежність не може не впливати і на інші інститути, зазначені у Загальній частині Кримінального кодексу України. У цілому зв'язок і співвідношення вини та кримінальної відповідальності були нами визначені у попередньому підрозділі, тому лише у загальних рисах вкажемо це.

У першу чергу, потрібно визначити зв'язок вини та злочину у кримінальному праві. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України, злочин є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Згідно із теорією кримінального права, а також виходячи із положення ч. 2 ст. 1 КК України, дії особи, яка може бути суб'єктом злочину, можуть розцінюватися як злочин лише у тому випадку, якщо вони являють собою склад конкретного злочину, передбаченого чинним кримінальним законом. Тобто, злочин є сукупністю чотирьох обов'язкових елементів, які утворюють його склад.

Взагалі у науці кримінального права існує думка, що склад злочину – це сукупність встановлених законом ознак, які визначають діяння як злочині. При цьому, найбільш точне визначення поняття складу злочину запропонувала Н.Ф. Кузнецова, яка зазначала, що ним є сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, які утворюють внутрішній зміст суспільно небезпечного діяння, яке визнається кримінально-правовою нормою злочинним [2, 164].

Склад злочину ще називають юридичним (формальним) визначенням конкретного злочину, оскільки саме завдяки визначенню юридично (прямо чи опосередковано) елементам складу злочину встановлюється подія злочину. І, підходячи з іншого

боку, лише наявність усіх об'єктивних та суб'єктивних ознак визначають певне діяння як злочин.

Відомо, що склад злочину включає в себе чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Лише за умови встановлення у діяннях особи, яка може бути суб'єктом злочину, усіх елементів складу злочину, суд може вважати, що ця особа є суб'єктом злочину, який вчинив суспільно небезпечне діяння, яке передбачене КК України і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Саме встановлення у діях особи складу злочину є підставою кримінальної відповідальності як вже вказувалося нами вище (ст. 2 КК України). Вина є обов'язковою ознакою, сутністю суб'єктивної сторони складу злочину, а, отже, необхідною ознакою для встановлення події злочину і притягнення особи до кримінальної відповідальності. Таким чином, саме у обов'язковості встановлення вини особи для кваліфікації діяння як злочину і притягнення суб'єкта злочину до кримінальної відповідальності полягає зв'язок вини і одного із інститутів загальної частини кримінального закону – кримінальної відповідальності. Вина, поряд із іншими елементами складу злочину, впливає на кваліфікацію злочину і призначення справедливого покарання за вчинений злочин.

Як правило, у доктрині кримінального права існує думка з приводу того, що оскільки вина є однією з обов'язкових ознак складу злочину, вона посідає серед його елементів особливе місце. З цього приводу зазначається, що доки не встановлені ознаки, що характеризують об'єкт, об'єктивну сторону і суб'єкт злочину, сама постановка питання про вину є безпредметною. Тому А.А. Піонтковский вважав, що установлення вини є завершальним етапом встановлення складу злочину. Крім того, як зазначалось вище, об'єктивні ознаки складу злочину можуть впливати на відповідальність суб'єкта, але лише у тій мірі, у якій



вони охоплюються його виною. Також відмітимо, що саме із наявністю і установленням вини особи пов'язується її засудження, осуд злочину і злочинця, що знаходить своє відображення у кримінальній відповідальності і, як наслідок, у визначенні виду і розміру покарання.

Співвідношення вини і складу злочину проявляється також і у залежності вини, зокрема її змісту та форми, від об'єктивних ознак складу злочину і конструкції складу у цілому. Конструкція складу злочину, обсяг і характер ознак складу злочину, що визначають об'єкт та об'єктивну сторону злочину, обумовлюють зміст ознак суб'єктивної сторони складу злочину, що впливають на кваліфікацію злочину; обсяг цих ознак суб'єктивної сторони складу злочину; у значній мірі обумовлюють форму вини, при якій можливе здійснення конкретних складів злочинів.

Зв'язок вини із іншими інститутами Загальної частини КК України випливає із їх змісту, а також із змісту і значення характеристик вини (форми, змісту, обсягу, ступеню). Встановлення цих характеристик при кваліфікації кожного із суспільно небезпечних діянь впливає як правило і на віднесення самого злочину до тієї чи іншої категорії, а також на призначення покарання або застосування інших засобів кримінально-правового впливу, передбачених чинним кримінальним законодавством України.

Зокрема, форми вини мають прямий вплив на диференціацію кримінальної відповідальності. Це відбувається шляхом: встановлення виду та розміру покарання за вчинення умисних та необережних злочинів; віднесення злочинів до різних категорій у залежності від форм вини; встановлення особливої відповідальності за злочини із складною виною.

Очевидно, що диференціація кримінальної відповідальності за умисні і необережні злочини виявляється, в першу чергу, у встановленні різних видів та розмірів

покарання. Але це питання більшою мірою належить до співставлення вини і Особливої частини КК України і знаходить свій вираз у санкції статті, яка передбачає відповідальність за конкретний злочин.

Спочатку диференціація кримінальної відповідальності за необережні і умисні злочини виявляється у поділі злочинів на різні категорії, що закріплено у ст. 12 КК України. Хоча, виходячи із змісту даної статті, ступінь тяжкості злочину пов'язується із покаранням, яке може бути призначене за цей злочин. Але вид та розмір покарання залежить від ступеню і форми вини, як було вже нами вказано вище, тому ми вважаємо, що опосередковано у основі класифікації злочинів за ступенем тяжкості знаходиться вина особи. А вже у залежності від того, до якої категорії належить вчинений особою злочин, законом встановлені різні правила індивідуалізації кримінальної відповідальності при призначенні покарання, звільненні від відбування покарання і від відповідальності.

На думку С. В. Складова, встановлення віку кримінальної відповідальності також є засобом диференціації відповідальності за злочини у залежності від форми вини, оскільки знижений вік кримінальної відповідальності встановлюється лише за умисні злочини (у ч. 2 ст. 22 КК України) [3, 322]. Стосовно віку, з якого настає відповідальність за необережні злочини, то тут віком кримінальної відповідальності є 16 років.

Про диференціацію кримінальної відповідальності в залежності від форми і ступеню вини свідчить і наявність у кримінальному законодавстві інституту стадій вчинення злочину. Так, до відповідальності за готування (ст. 14 КК) або замах на злочин (ст. 15 КК) може притягатися особа лише за умисні злочини, причому у ч. 1 ст. 15 наголошується саме на вчиненні діянь з прямим умислом. Це означає, що існують особливі правила призначення покарання за незакінчений злочин, що передбачене у ч.ч. 1–3 ст. 68 КК України, враховуючи і ступінь та форму вини.

Інститут співучасті у кримінальному праві також залежить від форми вини [4, 42]. Відповідно до положень ст. 26 КК України, співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Отже, вчинення злочину у співучасті можливе лише при умисній формі вини. Як наслідок, вина впливає і на призначення покарання за злочини вчинені у співучасті (ч. 4 ст. 68 КК України).

Диференціація кримінальної відповідальності у залежності від форми вини вчиненого злочину виявляється також у існуванні інституту рецидиву злочину (ст. 34 КК України): рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Отже, при вчиненні необережних злочинів рецидиву бути не може.

Ступінь вини знаходиться у основі інституту звільнення від кримінальної відповідальності. У статтях 45–48 КК України зазначається, що особа може звільнитися від кримінальної відповідальності у зв'язку із вказаними у цих статтях обставинами, якщо вона вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості.

У цілому можна сказати, що форма вини впливає на характер і ступінь суспільної небезпечності злочину. Зокрема, О. В. Стрілець вважає, що ступінь суспільної небезпечності злочину визначається обставинами вчиненого діяння, зокрема, ступенем здійснення злочинного наміру, розміром і тяжкістю наслідків тощо, а правильна оцінка характеру і ступеню суспільної небезпечності при призначенні покарання залежить від форми, виду і ступеню вини. Крім того, вина пов'язується із особою злочинця за допомогою суспільної небезпечності самої особи, хоча суспільна небезпечність як ознака злочину не може бути визначена до того, як буде встановлена винуватість особи.

Тут також потрібно зазначити, що важливим фактором при призначенні покарання

судом є врахування обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання. Щодо самої природи цих обставин, то деякі вчені вважають, що вони впливають на ступінь вини, інші – що вони можуть лише обтяжувати чи пом'якшувати покарання. З цього приводу ми можемо зазначити, що ці обставини, у першу чергу, впливають на ступінь вини, що у свою чергу обтяжує або пом'якшує покарання. Про це свідчить і точка зору О. В. Стрільця, який зазначає, що при визначенні виду і розміру покарання обвинуваченому суд враховує ступінь суспільної небезпечності вчиненого, а взаємозв'язок суспільної небезпечності і вини був вже нами визначений вище.

Інститут судимості, який вже виходить за межі призначення і відбування покарання, але є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності, також певною мірою залежить від ступеню і форми вини особи, яка вчинила злочин, оскільки судимість залежить від виду та розміру покарання, призначеного судом. А як нами було встановлено, вид та розмір покарання напряму залежить від ступеню і форми вини.

Щодо особливостей кримінальної відповідальності і звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб, то вина так само впливає і на призначення покарання і притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, як і інших суб'єктів злочину.

Таким чином, встановлення форми і ступеню вини для більшості інститутів Загальної частини кримінального законодавства є першопочатковим етапом для кваліфікації конкретних діянь особи. Інститути кримінальної відповідальності, покарання, співучасті, рецидиву, звільнення від кримінальної відповідальності, обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, судимості можуть мати місце лише за умови вчинення злочину з чітко встановленими формою та ступенем вини.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний кодекс України*. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 212 с.
2. *Курс Уголовного права. Общая часть* : Том 1 : Учение о преступлении / [под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой]. – М. : Зерцало-М, 2002. – 624 с.
3. *Скляров С. В. Вина и мотивы преступного поведения* / С. В. Скляров. – СПб : Юридический центр Пресс, 2004. – 326 с.
4. *Вереша Р. В. Суб'єктивні ознаки форм співучасті у злочині* / Р. В. Вереша // Адвокат. – 2015. – № 1. – С. 41–44.

Стаття надійшла до редакції: 09.02.2016.

Рекомендовано кафедрою кримінального та адміністративного права.

## GUILT AND THE NORMS OF THE GENERAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

*Veresha R. V.*

**Abstract:** The article discusses the features of communication of guilt and norms of the General part of the Criminal code of Ukraine. The main aspects of guilt and blame of the institutions of the General part of the criminal code of Ukraine, in particular: criminal responsibility, punishment, stage of the crime, the complicity, the exemption from criminal liability, a criminal record.

In criminal law it is wine is the determining factor for criminal liability, and is based on the appointment of fair punishment. In this value wine is a prerequisite for the applicability of the norms of the Special part of criminal code of Ukraine, but the vast majority of institutes of the General part of the criminal law of Ukraine. Such institutions include prior criminal activity, that is, the preparation or attempted crime, complicity in the crime, voluntary refusal from committing crimes, circumstances excluding the criminality of an act, the exemption from criminal liability and the like. It appears that to determine the Association of guilt with the General part of the criminal code of Ukraine, its influence on institutions, the categories and concepts of the General part of the criminal code of Ukraine, should define the relationship of guilt and the basic categories of criminal law.

Among the fundamental institutions of criminal law, namely, criminal responsibility, crime and punishment, criminal responsibility is so to speak the unifying link between crime and punishment: for the crime of the person subject to criminal liability, the basic form of which is punishment. Anyway all other institutions, categories and concepts of criminal law and criminal law are connected with these three institutions. In particular, in part 2 of article 1 of the criminal code stipulates that for the implementation of its objectives the criminal code defines which socially dangerous acts are crimes and what penalties apply to persons who have committed them.

**Keywords:** guilt, intent, carelessness, mental attitude, the form of guilt, degree of guilt, incrimination.



## ВИНА И НОРМЫ ОБЩЕЙ ЧАСТИ УК УКРАИНЫ

*Вереша Р. В.*

**Резюме:** В статье рассматриваются особенности связи вины и норм Общей части УК Украины. Определены основные аспекты взаимодействия вины и таких институтов Общей части УК Украины, в частности, как: уголовная ответственность, наказание, стадии совершения преступления, соучастие, освобождение от уголовной ответственности, судимость.

**Ключевые слова:** вина, умысел, неосторожность, психическое отношение, форма вины, степень вины, инкриминирование.

# ТЕЗИ

## МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ, ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ»

20 ЛИСТОПАДА 2015 РОКУ

### ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 368 КК УКРАЇНИ

SOME FEATURES OF INVESTIGATION OF THE CRIMES ENVISAGED BY AN ITEM 368 CRIMINAL CODE OF UKRAINE

**В. І. БОЯРОВ**

**Boyarov V. I.**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
Академія адвокатури України*

В останні десятиріччя корупція набула тотального характеру і вже є світовою проблемою. Зрозуміло, що Україна не є виключенням. При цьому ефективність виявлення та розслідування таких злочинів є вкрай низькою. Наприклад, в 2014 р. слідчими правоохоронних органів України за вчинення корупційних злочинів до суду направлено всього 1506 обвинувальних актів та 1729 осіб.

Складність розслідування справ про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) обумовлена об'єктивними причинами, які пов'язані з самою природою цього явища

– хабарництва. Це злочин, де фактично немає потерпілого, оскільки сторони зацікавлені: одна – у задоволенні своїх, як правило меркантильних, бажань, а інша – у виконанні в його інтересах дій (бездіяльності), які службова особа виконує з використанням свого посадового становища. А тому серед вказаних осіб немає зацікавлених у викритті іншої сторони та у встановленні істини у справі – тобто немає «слабкої ланки». Зазначені стосунки між учасниками цього злочину добре відомі і в останні роки вони суттєво не змінилися.

Дослідженням проблем розслідування хабарництва активно займалися багато науковців (А. В. Дулов, В. В. Степанов,

Л. Ш. Берекшвілі, В. П. Бурчанінов, З. Т. Баранова, О. М. Кирюшина та ін.), але більшість наукових праць з розслідування зазначеної категорії злочинів побачили світ ще в минулому сторіччі і не враховують змін, які сталися в нашій країні. В Україні з'явилися дисертаційні дослідження, присвячені розслідуванню справ про хабарництво, але там проявляється цікава тенденція – дослідження підготовлені переважно оперативними працівниками органів внутрішніх справ та СБ України: В. М. Лішенком («Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара», 2011 р.) [2]; В. М. Трепаком («Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативного-розшукової діяльності», 2011 р.) [3], О. М. Суворовим («Взаємодія підрозділів «К» Служби безпеки України із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів», 2015 р.) [4] та ін.

Сьогодні, для успішної боротьби з зазначеним явищем вкрай потрібна, крім суттєвого розвитку законодавчої бази, також й розробка тактичних рекомендацій та теоретичних концепцій цих злочинів.

Традиційно кримінальні справи про хабарництво порушувалися в таких слідчих ситуаціях: 1) виявлення безпосередньо слідчим факту хабарництва під час розслідування кримінальної справи про інший злочин; 2) отримання інформації про злочин в результаті проведення оперативно-розшукових заходів та реалізація її, в тому числі у разі заяви хабародавця про вимагання та наступний передачі її із «взяттям з полиці»; 3) добровільна заява хабародавця та інші ситуації, які зустрічаються досить рідко (зокрема, виявлення такого злочину прокурором під час перевірки та ін.).

І якщо раніше переважне місце займала саме перша з представлених ситуацій, то в останні роки найпоширенішою є вже друга ситуація, пов'язана з «взяттям з полиці» (оперативні працівники справедливо дали назву цьому явищу – «провокаційний

хабар»). Більшість справ цієї категорії пов'язані саме з таким виявленням злочину і особи притягуються саме за цим, як правило, епізодом, який залишається одиничним. І вже традиційно досить велика частина саме таких одноепізодних справ (до 70%) складає ті самі 1500–1600 кримінальних проваджень, які з обвинувальним актом направляються до суду.

Це «взяття з полиці» практикувалось в Україні і раніше, ще до прийняття чинного КПК України. Тоді це мало назву «оперативний експеримент» (до речі, в РФ на оперативному експерименті базуються 68% справ про отримання хабара [4]). Саме такий стан склався і в нас.

Безумовно, це викликало багато запитань щодо законності проведення таких процесуальних дій. Треба зазначити, що не є таємницею той факт, що одним з найнефективніших тактичних заходів в оперативно-розшуковій діяльності виступають оперативні комбінації та оперативні експерименти, які застосовуються для створення штучних умов з метою розв'язання окремих завдань оперативно-розшукової діяльності.

Під оперативною комбінацією в теорії ОРД розуміють комплекс поєднаний єдиним задумом оперативно-розшукових, оперативно-технічних та інших тактичних дій оперативних підрозділів щодо виявлення, попередження і розкриття злочинів, що полягає у штучному створенні сприятливих умов для вирішення оперативно-тактичних завдань з приводу конкретної оперативно-розшукової ситуації [5, 378–379].

Стосовно оперативного експерименту. Цей захід тривалий час застосовують в Росії, Казахстані, Білорусі та інших країнах, але він не був передбачений у чинному законодавстві України. При цьому в практичній діяльності він досить широко використовувався у кримінальних справах про хабарництво і тому де-факто вже довгий час був самостійним оперативно-розшуковим заходом.



Всі дії, спрямовані оперативними працівниками (міліцією, СБУ) та прокуратури вже тоді мали вигляд провокації хабара. Статтею 370 КК України, як відомо, передбачена відповідальність за провокацію підкупу, під якою розуміють свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

Зазначимо, що за часів СРСР склад злочину «провокація хабара» містився лише у КК УРСР (ст. 171), у КК інших союзних республік такий склад злочину не передбачався. Це було пов'язано з тим, що як у період дії КК 1960 р., в тому числі при підготовці проекту нового КК України, так і нині окремими вченими висловлювались і висловлюються пропозиції про недоцільність наявності у КК норми, якою передбачається відповідальність за провокацію хабара (підкупу).

«Легалізація» оперативного експерименту сталася після прийняття нового КПК України і появи в ньому негласних слідчих (розшукових) дій, які безумовно мають однакову ґносеологічну природу з одноіменними оперативно-розшуковими діями. Зокрема, контроль за вчиненням злочину у формі імітування обстановки злочину (п. 4 ч. 1 ст. 271 КПК). Формально ця дія може проводитися лише за наявністю достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин (ч. 1 ст. 271 КПК), тобто для запобігання вчинення злочину. Але, зрозуміло, імітування обстановки злочину завжди створює ситуацію яка може спровокувати особу на вчинення злочину, хоча ця особа раніше ніколи злочини не вчиняла.

Вважаємо, що коли йдеться про злочин, передбачений ст. 368 КК то у випадку не доведення обвинувачення у систематичному або неодноразовому отриманні особою неправомірної вигоди, ці дії

правоохоронних органів у вигляді імітування обстановки злочину треба вважати звичайною провокацією підкупу, а особи, які її організували, повинні бути притягнуті до відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 370 КК України.

Для цього Верховний суд України повинен дати відповідні роз'яснення на підставі вивчення вітчизняної практики розгляду таких справ та практики Європейського суду з прав людини, який ще у 1998 р. прийняв рішення у справі *Teixeira de Castro v. Portugal* (9 June 1998, Reports 1998-IV), де була визначена межа, яку не можна переходити при виконанні оперативно-розшукових заходів (а отже, за чинним КПК України – негласних слідчих (розшукових) дій); і те, що обвинувальний вирок не можна обґрунтовувати доказами злочинної поведінки, отриманими в результаті вчинення злочину, ініційованого поліцією.

А після того, як з практики слідства зникнуть такі справи (як безперспективні), розслідування злочинів, передбачених ст. 368 КК України повинні проводитися за відомими алгоритмами, які ще напрацьовані під час розслідування справ про хабарництво.

Зокрема, для початкового етапу розслідування. Серед слідчих (розшукових) дій можуть бути: допит заявника, допити свідків; серед інших процесуальних дій може бути затримання хабарників з поличним; обшуки у всіх учасників злочину; накладення арешту на майно, яке може бути предметом підкупу; огляд документів, предмету підкупу, речових доказів та їх виїмка; огляд місця події; допити підозрюваних.

Після проведення початкових слідчих дій перед слідчим постає завдання повного розкриття всіх обставин злочинного діяння. Йому, зокрема, належить встановити:

– обставини одержання службовою особою неправомірної вигоди від особи, яка зацікавлена у виконанні або невиконанні на її користь відповідних дій, пов'язаних із посадовим становищем службової особи;



- виконання службовою особою визначених дій (бездіяльності) в інтересах відповідної особи;
- обставини, які є обтяжуючими вину учасників злочину або такі, що звільняють їх від кримінальної відповідальності;
- обставини, які сприяли створенню умов для вчинення зазначених злочинів;
- характер і розмір шкоди, заподіяної злочинцем та ін.

Отримання так званої «об'єктивки» (щодо знаходження відповідних осіб в одному місці; наявність у особи потрібної суми грошей та можливість зустрітися віч-на-віч з особою, яка одержує неправомірну вигоду та ін.). Документи, які підтверджують відповідний статус службової особи.

Під час розслідування справ зазначеної категорії залучають експертів для проведення судових експертиз (почеркознавчої, технічного дослідження документів, дактилоскопічної, трасологічної, судово-економічної, товарознавчої, технологічної, хімічної та ін.). Їх об'єктами можуть бути різні документи і предмети підкупу, упаковка до них і таке ін.

За традиційною схемою проводяться слідчі (розшукові) дії на наступному і заключному етапах розслідування зазначеної категорії справ.

Повернення до традиційних методик розслідування корупційних злочинів, коли «взяття з полиці» під час імітації обстановки злочину буде одиничними фактами є одним із найважливіших факторів покращення боротьби з таким явищем, яким є корупція.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Ліщенко В. М.* Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Ліщенко. – К. : НАВУС, 2011. – 19 с.
2. *Трепак В. М.* Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. М. Трепак. – К. : Академія адвокатури України, 2011. – 19 с.
3. *Суворов А. М.* Взаємодія підрозділів «К» Служби безпеки України із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. М. Суворов. – К. : Академія адвокатури України, 2015. – 20 с.
4. *Машков С. А.* Раскрытие и расследование фактов взяточничества с использованием результатов оперативно-розыскной деятельности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. А. Машков. – Иркутск, 2004. – 22 с.
5. *Теория оперативно-розыскной деятельности* : учебник / [под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова]. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 832 с.

# ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСТУПУ ІНОЗЕМНИХ АДВОКАТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВЛАСНІЙ ТЕРИТОРІЇ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

ACCESSING FOREIGN LAWYERS TO THE PROFESSION ON ITS OWN TERRITORY: FOREIGN EXPERIENCE

**В. С. ГОНЧАРЕНКО**

**Goncharenko V. S.**

*аспірант, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – кандидат юридичних наук О. М. Коротун)*

**П**рийняття Верховною Радою України у 2012 р. Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1] стало вагомим кроком уперед, адже нарешті після більш ніж двадцятирічної історії незалежності в Україні було забезпечено доступ іноземних адвокатів до професійної діяльності. Проте як у науковому середовищі так і серед практикуючих адвокатів непоодиноким є думка про недосконалість вказаної новели цього нормативного акту. Приймаючи до уваги той факт, що власного досвіду забезпечення доступу іноземних адвокатів до національної практики наша країна не має, є сенс звернутися за відповідною інформацією до країн, система права у яких має багаторічний досвід нормативного регулювання відносин такого роду.

Розмірковуючи про напрямки роботи над завданнями, які ставляться перед нами у рамках даного дослідження, необхідно звернути увагу на те, що на момент проведення відповідного аналізу загальна кількість країн-членів ООН складає 193, не кажучи вже про країни-спостерігачі, а також цілу низку невизнаних або частково визнаних країн [2]. Такий стан речей обумовлює необхідність звуження сфери дослідницької активності у напрямку зменшення кількості об'єктів для аналізу.

Для розв'язання вказаної проблеми ми вирішили у першу чергу звернути увагу на досвід допуску іноземних адвокатів до здійснення професійної діяльності на території країн, які мають найбільш тривалу історію

формування та існування систем національних судочинства, і які, у свою чергу, здійснили істотний вплив на оточуючі країни як у культурному, так і в юридичному сенсі.

Як відомо, загалом, усі країни світу за характером визначення кола можливих форм офіційного існування норм права поділяються на дві групи (сім'ї) – романо-германську та англосаксонську [1, 39]. Саме тому нами була проведена аналітична робота за наступними напрямками. У першу чергу ми дослідили досвід «законодавців моди» (у юридичному сенсі цього словосполучення) для країн першої групи – США та Великобританія. У другу – найбільш розвинених країн другої групи (Франція, Німеччина, Італія, Австрія). І нарешті наприкінці ми проаналізували яким чином забезпечується доступ іноземних адвокатів до професійної діяльності у деяких країнах, які раніше, як і Україна, входили до складу СРСР.

Проте, перш ніж ми безпосередньо зможемо проілюструвати отримані результати, необхідно відзначити, що аналізуючи світовий досвід організації доступу іноземних адвокатів до професійної діяльності, не можна не звернути увагу на те, що сам по собі він (доступ) може мати декілька форм зовнішнього вираження. Так, іноземець може здійснювати юридичну діяльність в іншій країні як на постійній, так і на тимчасовій основі. У першому випадку він може обрати два основні напрями такої діяльності: залишаючись громадянином своєї

держави і не будучи адвокатом у ній, здійснювати адвокатську діяльність за кордоном або, отримавши статус адвоката на батьківщині, підтвердити відповідну кваліфікацію в іншій країні і на постійних засадах працювати за фахом. У другому випадку варіант з одержанням статусу адвоката за кордоном без необхідності здійснення постійної професійної діяльності вважається нам мало-вірогідним через доволі великі витрати як організаційного, так і податкового характеру. Наприклад, адвокат в Австрії 50 відсотків свого доходу повинен сплатити державі, крім того він щорічно повинен платити 10000 євро національній асоціації адвокатів!

Саме тому, одержані нами результати базувалися на припущенні про те, що під категорією «іноземний адвокат» необхідно розуміти громадянина іншої (по відношенню до України) держави (держав), що одержав статус адвоката у країні, з якою у нього є відповідний правовий зв'язок, і у відповідності до змісту національних норм або міжнародних домовленостей набуває можливість здійснювати юридичну практику на вітчизняному ринку юридичних послуг.

Відповідний підхід, зрозуміло з урахуванням зміщення акцентів від української системи права до досліджених іноземних, використовувався нами для характеристики досвіду організації доступу іноземних адвокатів до професійної діяльності у провідних (з юридичної точки зору) країнах світу.

Враховуючи викладене вище, а також узагальнюючи проведену аналітичну роботу щодо особливостей організації доступу іноземних адвокатів до професійної діяльності за кордоном, ми можемо здійснити класифікацію відповідної практики за наступними критеріями:

I. За характером правового зв'язку адвоката з країною надання юридичних послуг:

1) з втратою первісного громадянства і набуттям громадянства (підданства) країни здійснення професійної діяльності;

2) без втрати первісного громадянства (підданства);

3) з набуттям статусу бі- або мультіпатрида.

II. За строками здійснення професійної діяльності за кордоном:

1) постійна;

2) тимчасова;

3) разова.

III. За територіальною специфікою надання юридичних послуг:

1) тільки за кордоном без наявності практики у країні одержання основного громадянства;

2) поєднання можливості здійснення професійної діяльності як на батьківщині, так і в іншій державі.

IV. За межами свободи доступу іноземних адвокатів до професійної діяльності:

1) вільний;

2) з обмеженнями;

3) заборонений.

V. За характером самостійності здійснення професійної діяльності:

1) самостійно;

2) разом з національним представником професії.

VI. За колом країн, представники юридичної професії у яких допускаються до національної юридичної практики:

1) універсальний доступ (будь-які країни);

2) квазіуніверсальний доступ (країни – члени окремих міжнародних організацій);

3) договірний доступ (країни, які у відповідності до наявних міжнародних домовленостей забезпечують принцип взаємності по відношенню до національних адвокатів);

4) закритий доступ.

Загалом підводячи підсумок, необхідно зазначити, що міжнародний досвід у досліджуваній нами сфері дозволяє виділити декілька моментів, які заслуговують на увагу і можливе обережне запозичення з урахуванням особливостей національної системи права. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку України найбільш перспективним напрямом для імплементації виступає внутрішнє законодавство Європейського Союзу, яке у відповідності до ідеї єдиного ринку забезпечує найбільший простір для адвокатів країн-членів союзу здійснювати професійну діяльність за кордоном. Проте

питання інтеграції до такого роду утворення має не стільки юридичний, скільки політичний характер, а відтак виходить за межі даного дослідження. Якщо ж проблема приєднання України до ЄС у подальшому буде залишатися невирішеною, питання забезпечення доступу іноземних представників професії до національного юридичного ринку доцільніше організувати за американською моделлю, з її не обмежувальним підходом до кола країн – «донорів» потенційних адвокатів, але з жорсткою системою вимог до їх професійних якостей і обов'язковою оплатою можливості такого роду доступу.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Про адвокатуру та адвокатську діяльність* : Закон України від 05.07.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
2. *Все страны мира* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stranymira.com/strany.html>
3. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 736 с.

## ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

EXPERT SUPPORT IN PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENCES

І. В. ГОРА

**Hora I.**

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики, Академія адвокатури України*

**К**орупція є чи не найбільш небезпечним явищем в житті нашого суспільства. Вона має надзвичайну пристосовуваність, постійно видозмінюється й удосконалюється, активно використовує недоліки соціально-правового контролю та шукає шляхи уникнення юридичної відповідальності. Правоохоронними органами виявляється не більше ніж 1–2% фактів реальної корупції, ще менше підозрюваних осіб

постає перед кримінальним судом, і лише одиницям з них, до того ж найнижчої категорії державних службовців та можновладців, признається реальне покарання.

Ефективна боротьба із корупцією – це стримування, запобігання даного явища, а також встановлення осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів й обов'язкове притягнення їх до кримінальної відповідальності. Для боротьби з корупційними злочинами

необхідно використовувати комплекс заходів, що поєднують у собі підвищення професійного рівня посадових осіб правоохоронних органів, застосування нових методів й технічних засобів у доказуванні корупційного злочину, створення реально діючого Національного антикорупційного бюро, підвищення професійної моралі службових осіб. Виявлення та документування фактів корупційних злочинів проводиться за певною схемою дій, відповідно до вимог чинного законодавства та з урахуванням практичного досвіду роботи правоохоронних органів. У ході перевірки інформації про такі кримінальні правопорушення необхідно: вивчити структуру та умови діяльності організації, в якій працює службова особа, що підозрюється, наприклад, у вимаганні неправомірної вигоди; ознайомитись з колом її обов'язків щоб встановити можливість вчинення того чи іншого діяння; вивчити необхідні документи, ознайомитись з порядком їх проходження від створення й затвердження до реалізації, організацією обліку, звітності та станом контролю щоб переконатися, чи могли мати місце підстави й умови вимагання неправомірної вигоди; вивчити наявні у розпорядженні правоохоронних органів матеріали; отримати консультації у відповідних фахівців.

Службові особи, готуючи, вчиняючи, приховуючи корупційні злочини, залишають сліди своєї злочинної діяльності в справжніх та сфальсифікованих чи підроблених документах. Виявлення й огляд документів, які відносяться до діяльності службових осіб, відіграє неабияке значення в отриманні відомостей, що мають значення для кримінального провадження, є важливим для встановлення ознак і властивостей, що вказують на зв'язок виявленого документа з обставинами, котрі підлягають доказуванню. У зв'язку з цим необхідно мати на увазі, що документи, рівною мірою як і предмети, за неможливості їх безпосереднього огляду на місці виявлення можуть бути вилучені у встановленому законом порядку для проведення подальших

поглиблених досліджень. Кожний документ може бути вирішальним при кваліфікації діяння як службовий злочин та вказувати на ознаки корупційної спрямованості дій певної особи, тому в разі вилучення потрібно обов'язково вказувати їх найменування та інші реквізити як індивідуальні ознаки конкретного документа. Під час здійснення кримінального провадження з розслідування корупційних злочинів органам досудового розслідування необхідно зібрати й дослідити всі документи, в тому числі й ті, котрі стосуються повноважень службової особи.

Документи (або виписки з них), що фіксують порядок проходження й вирішення справ в конкретній державній установі, повинні бути залучені до матеріалів кримінального провадження. Вивчення встановленого порядку проходження й вирішення справ дозволяє органам досудового розслідування виявити коло службових осіб, що мають відношення до відповідних документів, й осіб, які мали відношення в тій або іншій мірі до вирішення питання на користь конкретних осіб. З точки зору порядку проходження й вирішення справ, типовими порушеннями, які припускаються службовими особами, є: необґрунтоване прискорення виконання службової дії; порушення діючого порядку надходження й проходження документів; недотримання черговості вирішення питання; порушення відповідних правил оформлення документів; порушення порядку підготовки матеріалів до розгляду; спрощення порядку вирішення питання; недотримання діючих вимог щодо повноти наданих матеріалів, необхідних для прийняття рішення.

Специфіка документів за кримінальними провадженнями про корупційні злочини полягає в тому, що слідчий при їх вивченні може з'ясувати: повноваження службової особи; механізм і час виконання певних дій в інтересах іншої особи; інших осіб, котрі відображені в різноманітних документах. До таких можна віднести документи, що відображають різноманітні дії службової



особи по службі (адміністративні, фінансові, господарські тощо). При дослідженні документів бажано залучати відповідних фахівців. Виявлені документи оглядають та вилучають ті з них, котрі можуть свідчити про незаконність дій службової особи; документи, що відображають хоча й законно вчинювані дії, проте які свідчать про деякі відхилення від існуючого порядку вчинення цих дій, наприклад упорядкована процедура прийняття рішення, «особливий» порядок проходження документів через секретаріат, канцелярію, інші відділи. Це можуть бути документи фальсифіковані, підроблені, наприклад розписки, довідки, чеки, квитанції тощо, які дають змогу вести мову про систематичність здійснення за неправомірну вигоду дій, тривалість зв'язків корумпованих осіб тощо.

Неабияке доказове значення в процесі досудового розслідування корупційних злочинів мають судові експертизи. При розслідуванні злочинів даного виду найчастіше проводять криміналістичні експертизи, експертизи матеріалів, речовин і виробів, фоноскопичні, відеофоноскопичні та ін. Серед вирішуваних ними завдань можна виокремити встановлення: виконавця надписів на документі, у записниках; належності відбитків рук, залишених на предметах неправомірної вигоди, чи ступеня порушення «технології» службової діяльності; тотожності зразків речовини, котрою помічено предмет незаконної вигоди, з речовиною, наданою для нанесення такої мітки. Останні обставини з'ясовують шляхом проведення експертизи об'єктів, які були навмисно створені і використані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Отже, вид необхідних експертних досліджень визначається конкретними завданнями досудового розслідування. При розслідуванні корупційних злочинів найчастіше призначають судову техніко-криміналістичну експертизу документів, об'єктами котрої є різноманітні документи, оформлені у зв'язку з виконанням тих або інших службових дій. В окремих випадках може бути

призначена комплексна техніко-криміналістична та почеркознавча експертиза якщо знищуються аркуші з рукописними записами у блокнотах, зошитах, проте залишаються втиснуті сліди на наступних аркушах.

В якості документів, що відбивають результати корупційної діяльності, можуть виступати блокноти для щоденних нотаток, записні книжки, магнітні носії та інші носії слідів цієї діяльності. У зв'язку з цим при розслідуванні корупційних злочинів доволі часто виникає необхідність проведення почеркознавчої експертизи, метою котрої є ідентифікація виконавця рукописних записів. В якості об'єктів дослідження виступають: рукописні тексти, виконані в звичайних умовах, зміненим почерком; викривленим почерком с наслідуванням почерку іншої особи; підписи, виконані як у звичайних, так і незвичних умовах, а також навмисно змінених. Відносно кожного специфічного об'єкта в судово-почеркознавчій експертизі розроблені відповідні методики дослідження.

Для передачі предметів незаконної вигоди, наприклад, грошей, ювелірних виробів тощо зазвичай використовують папір, поліетиленові пакети, тканини, на яких можуть бути виявлені сліди рук, потожирової речовини. В таких випадках доцільно призначати ідентифікаційну дактилоскопічну експертизу та експертизу біологічних виділень людини, результати яких можуть свідчити про конкретну особу, яка торкалася предметів пакування чи мала їх при собі.

Трапляються випадки, коли доказами за кримінальними провадженнями про корупційні злочини виступають результати фіксації переговорів та аудіозаписи безпосередньо самого факту одержання неправомірної вигоди або прийняття вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб. В межах фоноскопичних та лінгвістичних експертиз вирішується комплекс ідентифікаційних та діагностичних завдань. Об'єктами експертного дослідження є звукова, у тому числі



й мовленнєва інформація, котра зафіксована на фонограмі, а також носії й технічні засоби зняття й фіксації інформації, котрі є речовими доказами за кримінальним провадженням. Для запису та відтворення інформації застосовуються різноманітні пристрої зняття, передавання та фіксації інформації, котрі також можуть бути надані на дослідження експерту.

Спосіб вчинення одержання неправомірної вигоди й причетність конкретної особи до вчинення злочину можуть бути встановлені за наявністю та локалізацією мікрочасток певної природи на різноманітних об'єктах навколишнього середовища, тілі

та одязі злочинця. За наявності мікрочасток на одязі, в теках, валізах, що виявлені у підозрюваної особи, а також за наявності мікрочасток та речовин, що перенесені на її руки з предмету незаконної вигоди, можна зробити висновок щодо способу надання/передавання грошових коштів, цінностей тощо. Використання в процесі документування спеціальних технічних речовин дозволяє отримати матеріал щодо злочинної діяльності підозрюваних, дає можливість контролювати переміщення предметів неправомірної вигоди. Основними методами, які застосовують експерти при проведенні цього виду експертизи є якісні хімічні та хроматографічні методи.

## ЗАКОНОДАВЧІ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ КОРУПЦІОНЕРІВ

LEGISLATIVE RESTRICTIONS IN RELEASE FROM PUNISHMENT OF CORRUPT OFFICIALS

О. П. Горох

Gorokh O.P.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент  
кафедри галузевих правових наук, Національний  
університет «Києво-Могилянська академія»*

1. З метою посилення заходів протидії корупційним злочинам Законом України № 1698-VII «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. (набрав чинності 15 січня 2015 року) [1] до Кримінального кодексу України (далі – КК) були внесені зміни, що певною мірою обмежують можливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45–48), призначення більш м'якого покарання (ст. 69), звільнення від покарання або його відбування (ст.ст. 74, 75, 79, 81, 82, 86, 87), зняття судимості (ст. 91) до осіб, які вчинили корупційні злочини. Видається, що ці зміни у кримінальному законодавстві мають неабиякий запобіжний

вплив на потенційних корупціонерів і відіграють помітну роль у протидії корупції. Водночас редакцію норм окремих статей Кодексу (зокрема, ст.ст. 75, 81, 82 КК) ми не можемо назвати досконалою. Це, у свою чергу, призводить до неоднакового застосування закону про кримінальну відповідальність. Так, ознайомлення із змістом положень ст.ст. 45, 46, ч. 1 ст. 47, ст. 48, ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст.ст. 75, 79, пунктами 1, 2 ч. 3 ст. 81, пунктами 1, 2 ч. 4 ст. 82, ч. 4 ст. 86, ч. 2 ст. 91 КК дозволяє нам зробити висновок про неможливість застосування цих норм до осіб, які вчинили корупційні злочини певного ступеня тяжкості. Однак

положення окремих із зазначених норм можна тлумачити і дещо по-іншому.

2. Так, у ч. 1 ст. 75 КК законодавець чітко визначив, що суд може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, крім випадків засудження за корупційний злочин. Водночас у ч. 2 цієї статті, що визначає умови звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про примирення або визнання вини, аналогічної прямої заборони законодавець чомусь не передбачив. Як небезпідставно висловлюють свою стурбованість практикуючі юристи, неоднакова редакція ч. 1 та ч. 2 ст. 75 КК може стати у нагоді особливо кмітливим, які можуть умисно дійти такого хибного висновку: у разі укладання угоди про примирення або визнання вини, звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, котрі вчинили корупційні злочини, законом не забороняється. Варто зазначити, що Генеральною прокуратурою України із залученням фахівців провідних юридичних навчальних закладів опрацьоване це питання та прокурорам-процесуальним керівникам надано відповідні рекомендації для їх врахування у практичній діяльності [2, 398]. Такий крок Генеральної прокуратури України, загалом, заслуговує на підтримку. Проте постає питання про те, наскільки рекомендації сторони обвинувачення будуть (мають) сприйматися стороною захисту, судом, врешті-решт. Недолугість аналізованого кримінального законодавства може бути використана як раз у зворотному напрямку, особливо беручи до уваги відомий постулат про те, що «усі сумніви мають тлумачитися на користь обвинуваченого».

У зв'язку з цим більш прийнятною є рекомендація законодавцю V Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності» щодо приведення у відповідність положень ч. 1 та 2 ст. 75 КК, між якими виникла неузгодженість під час внесення змін до антикорупційного законодавства [3, 8]. Як варіант, пропонуємо ч. 2 ст. 75

КК викласти у такій редакції: «Суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, крім випадків засудження за корупційний злочин, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

3. Не менш дискусійним у недалекому майбутньому (після фактичного відбуття засудженими за корупційні злочини певних строків покарання) може постати питання про можливість застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (п. 2, 3 ч. 3 ст. 81), часткової амністії (ч. 4 ст. 86), помилування (ч. 3 ст. 87), заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (п. 2, 3 ч. 4 ст. 82) щодо осіб, які засуджені за корупційні злочини невеликої тяжкості, тяжкі чи особливо тяжкі корупційні злочини. Відповідь на це питання у кримінальному законодавстві є далеко не однозначною.

Видається, що при тлумаченні цих норм можна дійти двох протилежних висновків. Перший висновок – негативний. Зазначені види звільнення від покарання можуть бути застосовані виключно щодо осіб, які вчинили корупційні злочини середньої тяжкості (ч. 4 ст. 354, ч. 3 ст. 358, ч. 2 ст. 365<sup>2</sup>, ч. 1 ст. 368, ч. 2 ст.ст. 368<sup>2</sup>, 368<sup>3</sup>, 368<sup>4</sup>, ч. 3 ст. 368<sup>3</sup>, 368<sup>4</sup>, ч. 1 ст. 369, ч. 2 ст. 369<sup>2</sup> КК). Вони не можуть бути застосовані до осіб, які засуджені за корупційні злочини невеликої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі корупційні злочини. У пунктах 1 ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК встановлена пряма заборона на застосування цих видів звільнення від покарання до осіб, які вчинили корупційні злочини невеликої тяжкості. У свою чергу в пунктах 2, 3 ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК не передбачено можливості такого застосування до осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі корупційні злочини.

Другий висновок, навпаки, – позитивний, що ґрунтується на відсутності у зазначених нормах прямої заборони на застосування аналізованих видів звільнення від покарання до осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі корупційні злочини. Враховуючи цю обставину, до осіб, котрі вчинили такі злочини умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, часткова амністія, помилування, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можуть бути застосовані після фактичного відбуття засудженим строків, встановлених у пунктах 2, 3 ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК для будь-якого тяжкого чи особливо тяжкого злочину (незалежно від того є він корупційний чи ні).

4. На сучасному етапі розвитку державності з урахуванням загального напрямку кримінальної політики (у тому числі і кримінально-процесуальної) у сфері рішучої протидії корупції перший висновок видається більш вірогідним. Законодавцю для простого та однакового застосування закону у пунктах 2, 3 ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК лишалося лише прямо зазначити про виключення щодо тяжких та особливо тяжких корупційних злочинів, на кшталт того, як це зроблено у пунктах 1 ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК. Однак у контексті аналізованого постають і такі риторичні запитання.

По-перше, наскільки є обґрунтованим встановлення заборони на застосування зазначених видів звільнення від покарання до осіб, які вчинили корупційні злочини невеликої тяжкості (ч. 1 ст. 210, ч. 1–3 ст. 354, ч. 1, 2, 4 ст. 358, ч. 1 ст. 364<sup>1</sup>, ч. 1 ст. 365<sup>2</sup>, ч. 1 ст. 368<sup>2</sup>, ч. 1 ст. 368<sup>3</sup>, ч. 1 ст. 368<sup>4</sup>, ч. 1 ст. 369<sup>2</sup> КК)? По-друге, чому законодавець вирішив поширити можливість застосування ст.ст. 81, 82, 86, 87 КК лише на корупційні злочини середньої тяжкості? По-третє, який сенс корупціонерам, засудженим за тяжкі та особливо тяжкі злочини, під час відбування покарання демонструвати сумлінну поведінку та сумлінне ставлення до праці, якщо такі засуджені не бачитимуть перспектив бути звільненими від покарання (вони будуть усвідомлюють, що відбуватимуть покарання «від дзвінка до дзвінка»)? Як стосовно таких

засуджених буде досягатися мета виправлення (пріоритетна мета покарання за глибоким переконанням більшості юристів), якщо вони бачитимуть, що на застосування ст.ст. 81, 82, 86, 87 КК можуть претендувати особи, які вчинили будь-які інші тяжкі та особливо тяжкі злочини, зокрема, проти життя та здоров'я, статевої свободи, громадської безпеки, військові злочини, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також особи, які раніше звільнялися умовно-достроково і вчинили новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання?

5. Вважаємо, що законодавцю не доцільно було б настільки суворо підходити до осіб, які вчинили корупційні злочини невеликої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі корупційні злочини, позбавляючи їх можливості у разі їхньої позитивної поведінки бути звільненими від покарання на підставі ст.ст. 81, 82, 86, 87 КК. Для таких осіб у пунктах 2, 3 ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК видається оптимальним встановити більш тривалі строки фактично відбутого покарання, після відбуття яких засуджені б мали право на умовно-дострокового звільнення, часткову амністію, помилування, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким. Для цього п. 2 ч. 3 ст. 81 КК варто було б викласти у такій, наприклад, редакції: «2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин *невеликої* або середньої тяжкості...». Пункт 3 ч. 3 ст. 81 КК варто було б викласти у такій, наприклад, редакції: «3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за *корупційний тяжкий злочин*, умисний особливо тяжкий злочин...». Також ч. 3 ст. 81 КК варто було б доповнити пунктом четвертим такого, наприклад, змісту: «4) не менше чотирьох п'ятих строку покарання, призначеного судом за *корупційний особливо тяжкий злочин*».

На внесення відповідних коректив у такому разі заслуговує і ст. 82 КК. Пункт п. 2 ч. 4 цієї статті варто було б викласти у такій, наприклад, редакції: «2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин *невеликої* або середньої

тяжкості...». Пункт 3 ч. 4 ст. 82 КК варто було б викласти у такій, наприклад, редакції: «3) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний *тяжкий злочин*, умисний особливо тяжкий

злочин...». Також ч. 4 ст. 82 КК варто було б доповнити пунктом четвертим такого, наприклад, змісту: «4) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за *корупційний особливо тяжкий злочин*».

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Голос України*. – 25 жовтня 2014 р. – № 206.
2. *Ткаченко Р. М.* Деякі особливості кримінальної кваліфікації та відповідальності у кримінальних провадженнях про корупційні злочини / Р. М. Ткаченко // «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності»: матеріали міжн. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) [та ін.]. – Х.: Право, 2015. – 528 с.
3. *Рекомендації V Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності»* (м. Харків, 8–9 жовтня 2015 р.). – Харків, 2015. – 12 с.

## «Антикорупційний» принцип чинності кримінального закону України в просторі

PRINCIPLE OF "ANTI-CORRUPTION" JURISDICTION UNDER THE UKRAINIAN CRIMINAL LAW

К. П. Задоя

Zadoya K. P.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

4 червня 2014 року набрав чинності Закон України (далі – ЗУ) від 13.05.2014 р. № 1261-VII, який у тому числі передбачав і доповнення ст. 8 Кримінального кодексу України (далі – КК) частиною другою, яка передбачає, що: «Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-який із злочинів, передбачених у ст.ст. 368, 368<sup>3</sup>, 368<sup>4</sup>, 369 і 369<sup>2</sup> цього Кодексу, або якщо

вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду».

Ця законодавча новела заслуговує на увагу з огляду, щонайменше, на два запитання:

1) якими були причини доповнення КК зазначеним положенням;

2) яке місце ч. 2 ст. 8 КК у системі положень Кодексу, які визначають особливості чинності кримінального закону в просторі?

1. Запровадження у кримінальний закон України нового положення щодо чинності цього закону в просторі було обумовлено приєднанням нашої держави до Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 1999 р. (далі – Конвенція) та подальшою ратифікацією цього міжнародного договору. Частина 1 ст. 17 Конвенції встановлює, що держави-учасниці повинні забезпечити поширення на своїй юрисдикції на злочини, передбачені ст.ст. 2–14 цього договору, якщо: «а) злочини вчинено повністю або частково на її [держави-учасниці – К.З.] території; б) злочинець є її громадянином, посадовою особою чи членом одного із її національних представницьких органів; с) злочини вчинено за участі однієї із її посадових осіб чи одним із членів її національних представницьких органів або будь-якої особи, згаданої у статтях 9–11 [мова йде про посадових осіб міжнародних організацій, членів міжнародних парламентських асамблей та посадових осіб міжнародних судів – К.З.], яка водночас є її громадянином».

Під час процедури моніторингу виконання Україною вимог Конвенції експертами Група держав проти корупції (далі – GRECO) український Уряд стверджував, що врахування вимог ч. 1 ст. 17 Конвенції не потребує внесення змін або доповнень до положень КК, які регламентують питання чинності кримінального закону і просторі. Зокрема, вказувалось, що ст. 8 КК (в редакції до набрання чинності ЗУ від 13.05.2014 року № 1261-VII) в частині слів “іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами” забезпечує безумовне виконання положень Конвенції щодо питань юрисдикції. Оскільки ч. 1 ст. 17 Конвенції регламентує питання чинності кримінального закону в просторі, це автоматично перетворює дане положення на «випадок, передбачений міжнародним договором» в розумінні ст. 8 КК.

Натомість, експерти GRECO відкинули такі пояснення, вказавши, що Конвенція «не є міжнародною угодою, яка може самостійно застосовуватися напямую, без прийняття додаткового законодавства і серед її положень «не передбачено» випадків притягнення до кримінальної відповідальності у контексті ст. 8 КК».

Тим самим експерти GRECO вказали на: а) несамовиконуваний характер ч. 1 ст. 17 Конвенції (з цим слід погодитись, адже дане положення вимагає від держав-учасниць вжиття заходів для встановлення юрисдикції, а не наділяє їх юрисдикцією); б) приховану некоректність нормативної регламентації так званого універсального принципу чинності кримінального закону в просторі у правовій системі України.

У підсумку в Оціночному звіті GRECO було констатовано невідповідність положень КК пункту с) ч. 1 ст. 17 Конвенції, оскільки ст. 8 КК в редакції до набрання чинності ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII не поширювала юрисдикцію України, наприклад, на іноземців чи осіб без громадянства, які постійно не проживають в Україні, що поза межами території України надали неправомірну вигоду посадовій особі міжнародної організації, яка є громадянином України чи особою без громадянства, що постійно проживає в Україні. Як вказувалось вище, подібний злочин не міг вважатись таким, що підпадає під «*випадок, передбачений міжнародним договором*» (перша частина речення ст. 8 КК в редакції до набрання чинності ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII), а окрім того – не міг визнаватись тяжким або особливо тяжким злочином *проти прав і свобод громадян України або інтересів України* (перша частина речення ст. 8 КК в редакції до набрання чинності ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII).

Таким чином, доповнення ст. 8 КК частиною другою слід визнати виправданим кроком законодавця, який усунув неузгодженість (суперечність) між КК та Конвенцією.



2. Законодавча новела ч. 2 ст. 8 КК, окрім чіткого розуміння її генези, потребує ще й з'ясування її місце у системі законодавчих положень, що регламентують дію кримінального закону в просторі. Інакше кажучи, слід з'ясувати, як норма, передбачена ч. 2 ст. 8 КК, співвідноситься з нормами, передбаченими ст.ст. 6–7 та ч. 1 ст. 8 КК.

Перш за все слід констатувати, що положення ч. 2 ст. 8 КК змістовно абсолютно не пов'язане з положеннями ст.ст. 6, 7 КК, оскільки в першому з них іде мова про чинність кримінального закону щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства, що постійно не проживають в Україні (у ст. 7 КК – навпаки, йде мова про чинність кримінального закону щодо злочинів, вчинених громадянами України та особи без громадянства, що проживають постійно в Україні) поза межами території України (у ст. 6 КК – навпаки, йде мова про злочини, вчинені на території України).

Складнішим виглядає співвідношення положень ч. 1 та 2 ст. 8 КК між собою. У вітчизняній кримінально-правовій доктрині склався консенсусний підхід, що ч. 1 ст. 8 КК «фіксує» відразу два принципи дії кримінального закону в просторі – універсальний («...у випадках, передбачених міжнародними договорами...») та реальний (часто його ще називають принципом захисту) («...тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України...»). Отже, цілком доречним є запитання про те, чи передбачив законодавець у ч. 2 ст. 8 норму, яку можна вважати спеціальною по відношенню до норми, передбаченою частиною першої цієї ж статті, і, відповідно, чи можна стверджувати, що ч. 2 ст. 8 КК лише конкретизує зміст універсального або (та) реального принципів дії кримінального закону в просторі?!

На наш погляд, відповідь на поставлене запитання в обох його частинах має бути негативною. По-перше, як відзначалось вище, універсальний принцип дії кримінального закону в просторі в розумінні

ч. 1 ст. 8 КК «працює» лише у «випадках, передбачених міжнародними договорами». Частина 2 ст. 8 КК жодних відсилок до міжнародних договорів не містить, а безпосередньо вирішує питання про юрисдикцію України щодо певних кримінально-правових ситуацій. Не можна вести мову й про те, що відсилка на рівні ч. 2 ст. 8 КК має «прихований» характер – див. вище про дискусію між Урядом України та експертами GRECO.

В одному із останніх підручників з кримінального права України В. І. Борисов вказує, що в ч. 2 ст. 8 КК реальний принцип чинності кримінального закону в просторі «конкретизовано стосовно злочинів корупційної спрямованості» [1, 63]. На користь цієї тези начебто свідчить і п. 81 Пояснювальної записки до Конвенції, в якому сказано, що «в основі підпункту «с» пункту 1 [ст. 17 Конвенції, на виконання якого КК було доповнено ч. 2 ст. 8 – К.З.] покладено як *принцип захисту (національних інтересів)* [виділено мною – К.З.], так і громадянства».

Тим не менш, на нашу думку, відсутні підстави ототожнювати положення ч. 2 ст. 8 КК з реальним принципом чинності кримінального закону в просторі, перш за все, тому, що останній поширюється на «*злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України*». За змістом же ч. 2 ст. 8 КК підлягають кримінальній відповідальності за відповідними положеннями КК іноземці та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, за злочини, *які можуть і не посягати на права і свобод громадян України або інтереси України*. Наприклад, іноземець поза межами території України надає неправомірну вигоду громадянину України, що є службовою особою юридичної особи приватного права за законодавством іншої держави (посадовою особою міжнародної організації чи міжнародної судової установи).

Згадка ж про «принцип захисту (національних інтересів)» у п. 81 Пояснювальної



записки до Конвенції пояснюється тим, що в п. с) ч. 1 ст. 17 Конвенції йде мова про злочини, вчинені за участі двох категорій осіб: а) громадян держави-учасниці Конвенції, які є посадовими особами міжнародних організацій, членами міжнародних парламентських асамблей та посадовими особами міжнародних судів (злочинів, вчинених цією категорією осіб стосуються слова «так і [принцип – К.З.] громадянства» у п. 81 Пояснювальної записки); б) громадян держави-учасниці Конвенції, які є її посадовими особами чи членами її національних представницьких органів (відповідно, вчинення злочину за участі цих суб'єктів й

розглядається авторами Пояснювальної записки як посягання на національні інтереси певної держави).

Таким чином, положення ч. 2 ст. 8 КК поширює юрисдикцію України навіть на більш широке коло злочинів, аніж того вимагає Конвенція, але при цьому законодавець вийшов за рамки реального принципу (принципу захисту) як в розумінні ч. 1 ст. 8 КК, так і в розумінні Конвенції, та *de facto* запровадив у кримінальне право України новий принцип чинності кримінального закону в просторі, який ми умовно пропонуємо іменувати «антикорупційним».

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальне право* України. Загальна частина / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2015. – 528 с.

## ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

THE USE OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMES

Н. В. КАРПІНСЬКА

Karpinska N. V.

*доцент кафедри кримінального права і процесу, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

**В**ивчення психологічних аспектів діяльності з досудового розслідування корупційних злочинів передбачає вивчення питань, що пов'язані з психологічною характеристикою корупційного злочину як соціального суспільно-небезпечного явища, а також з психологічною характеристикою осіб, що вчиняють такі кримінально-карані діяння.

Все життя людини складається з якої-небудь діяльності, яка визначається психічними процесами, без яких не можуть

відбуватися пізнання об'єктивної дійсності та взаємовідносини між людьми, не можуть існувати потреби, інтереси, мотиви, цілі, спонукання в екзистенціальній та соціальній сферах, спрямованість і обумовленість поведінки кожного індивіда. Це підкреслює необхідність володіння психологічними знаннями і оперування ними всіма тими, кому за родом їхньої діяльності належить пояснювати вчинки людей, впливати на їх мотивації і поведінку, намагатися внести

позитивні зміни в психологічну структуру тієї чи іншої особи [1, 5].

В процесі досудового розслідування корупційних злочинів при встановленні слідчим мотивів, мети, способів злочинного діяння, особистісної відповідальності суб'єкта злочину необхідно виходити з комплексу психологічних засад, до котрих відносять: поведінка людини реалізується у формі простих і складних дій, що мають різну структурну організацію; розгорнута усвідомлена мотивація притаманна лише складним діям; лише заздалегідь обмірковані складні дії регулюються мотивами – понятійно-усвідомленим обґрунтуванням особистісного змісту цієї дії; мотивування такої дії може бути неадекватним; мотивація – спонукання до конкретної дії має складну системну організацію; у світлі сучасної психологічної концепції поведінка людини регулюється цілісною психологічною системою особи; у детермінації акту поведінки приймає участь вся особистість діючого суб'єкта, а не лише його свідомість; людська поведінка за звичне не буває прямим наслідком факторів, що діють безпосередньо; у поведінці людини система зовнішніх обставин переломлюється крізь систему внутрішніх умов, а тому не можна абсолютизувати ні об'єктивні, ні суб'єктивні фактори життєдіяльності людини; зводити злочин до певного набору причин методологічно не правильно, адже в цьому випадку довелося би визнати і вивідну тезу – за певної сукупності причин злочин невідворотній.

Характерною особливістю досудового розслідування корупційних злочинів є те, що слідчий постійно має справу з відкритою або замаскованою протидією встановленню фактичних даних. Така протидія може бути свідомою або підсвідомою, активною або пасивною, фізичною або психічною, спрямованою на приховування або пом'якшення вини, на її присутність або перебільшення, що проявляється на початкових етапах кримінального провадження. У більшості випадків сама конфліктність слідчої ситуації за корупційними злочинами передбачає

наявність протидії. Прийоми і засоби протидії, що використовуються для цього, різноманітні: неподання або знищення доказів; повідомлення неправдивих показань; приховування важливих для розслідування обставин; висловлювання погроз; провокації тощо. Значне місце серед них займають психологічні методи і прийоми. Особливість протидії у таких випадках має вираз у спробах виявлення впливу на особу слідчого. Сутність конфлікту маскується позитивним ставленням, а засобом досягнення мети стає рольова поведінка, зокрема такий її вид, як маніпуляція, сутність котрої полягає в тому, що підозрюваний намагається досягти своєї мети за рахунок слідчого, до того ж таким чином, щоб слідчий не зрозумів, що його поведінка насправді зумовлена ініціатором такої взаємодії. Дієюю з позиції злочинності і складною для нейтралізації з позиції органів досудового розслідування формою протидії є використання корумпованих злочинних зв'язків. Ці зв'язки дають змогу отримувати інформацію про хід розслідування, впливати на правоохоронні органи через корумпованих осіб в органах влади і управління, засобах масової інформації.

Кажучи про діяльність слідчого, варто зазначити, що ефективність слідчих (розшукових) дій при їх проведенні значною (якщо не сказати вирішальною) мірою залежить від знання і врахування психологічних закономірностей поведінки та дій осіб, що беруть в них участь, а тому положення психології є базою для розробки тактичних прийомів. Завдання психології у криміналістичній тактиці з точки зору підвищення ефективності організації і здійснення слідчої діяльності полягає у виробленні психологічних тактичних прийомів для досягнення таких цілей: психологічної оцінки отриманої інформації з метою побудови і висунення слідчих версій та ретроспективного відтворення ймовірних моделей злочину, що розслідується; встановлення психологічного контакту між слідчим і учасниками кримінального судочинства з метою отримання даних, що мають значення

для доказування; визначення емоційного стану учасників кримінального судочинства і з урахуванням цього прогнозування їх подальшої поведінки з метою вибору найбільше раціональної тактики проведення слідчої дії; зміни емоційного стану допитуваного з метою виявлення психологічного впливу шляхом позбавлення емоційного, інтелектуального та фізичного комфорту та ресурсу; використання знань психології для перевірки отриманих доказів на предмет їх вірогідності, діагностування фактів навмисної брехні і сумнівної помилки; використання психологічних прийомів для впливу на осіб, чия участь у кримінальному судочинстві має значення для встановлення фактичних даних, активізації процесів пам'яті учасників процесу; визначення тактики слідчих (розшукових) дій в умовах протидії з боку осіб, що причетні до вчинення корупційного злочину та їх оточення.

Важливе значення для розвитку криміналістичної тактики мають основи психології отримання показань. Процес отримання показань підозрюваних у вчиненні корупційних злочинів представляє собою сутність такої слідчої (розшукової) дії як допит. Під час допиту відбувається специфічне сприйняття, вивчення та осмислення інформації. Для того, щоб відбувалося спілкування необхідно, щоб інформація, котра виходить від слідчого, мала зворотній зв'язок, тобто давала можливість оцінити її вплив на допитуваного. Оцінка результатів відбувається шляхом аналізу слідчим відповідей або поведінки допитуваного. Допитуваний розмірковує, осмислює відповідь не лише з точки зору поставленого слідчим завдання, а й з точки зору своїх «внутрішніх умов», тобто особистісних особливостей мислення, мотивації, його настанови, минулого досвіду та набутих знань, здібностей.

Тактика проведення допиту підозрюваних у вчиненні корупційного злочину обумовлена низкою факторів. Переважна більшість побічних доказів, особливості суб'єктів та здійснюваної ними службової діяльності, їх обізнаність про методику

розслідування та позиція протидії встановленню фактичних даних – все це визначає специфіку даної слідчої (розшукової) дії. Допит підозрюваної особи може відбуватися в конфліктній чи безконфліктній ситуації. Від ситуації, яка складається на допиті підозрюваного, залежить й подальша тактика допиту. Вибір тактичних прийомів при проведенні допиту підозрюваного у вчиненні корупційного злочину залежить від того, чи визнає він свою вину й своїми показаннями сприяє доказуванню (безконфліктна ситуація), чи, навпаки, заперечує свою вину (конфліктна ситуація).

Криміналістикою розроблені тактичні прийоми психологічного впливу, спрямовані на виявлення неправдивих свідчень у показаннях. Їх поділяють на три групи: прийоми емоційного впливу; прийоми логічного впливу; прийоми, що спрямовані на створення ситуації, розрахованої на неправильну оцінку її допитуваним, що об'єктивно приводить до його викриття. Особливістю застосовуваних прийомів (емоційних, логічних, тактичних) при розслідуванні даної категорії злочинів є відсутність в силу специфіки суб'єктів злочину, прийомів емоційного впливу. Ефективним прийомом, який використовується при допиті підозрюваних у вчиненні корупційного злочину є пред'явлення доказів [2, 164].

Приймаючи рішення щодо вибору конкретного прийому психологічного впливу, слідчому треба враховувати і сам механізм такого впливу на підозрюваного у вчиненні корупційного злочину. У цьому важливе значення мають такі складові механізму психологічного впливу: особливості особи, тобто достатній розвиток пізнавальної, емоційної та вольової сфери, здатність до діагнозу індивідуальних особливостей та емоційного стану партнера, знання і уміння обирати необхідний метод обирати метод впливу та грамотно його застосовувати; специфіка об'єкта впливу як конкретної соціальної одиниці; особливості каналу проходження стимулів від суб'єкта до об'єкта, уміння розрізняти і впливати на

психологічні бар'єри, що виникають в процесі впливу; прогнозування можливих змін

і наслідків застосування обраного методу та корекція подальших кроків.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гончаренко В. Г. Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні : науково-практичний посібник / В. Г. Гончаренко ; Академія адвокатури України. – К. : Прецедент, 2013. – 43 с.

2. Фролова Е. Ю. Методика расследования коррупционной деятельности в правоохранительных и судебных органах : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. Ю. Фролова. – Краснодар, 2005. – 217 с.

## ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ІЗ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

TACTICS AND CRIMINALISTICS ASPECTS OF INTERACTION THE INVESTIGATORS WITH THE OPERATIONAL UNITS DURING THE INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENCES

В. А. Колесник

Kolesnyk V.

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики, Академія адвокатури України*

**К**лючовою проблемою досудового розслідування корупційних злочинів є складний процес вибору найбільше доцільних за певної ситуації криміналістичних методів, прийомів і засобів, спрямованих на розв'язання пізнавальних завдань кримінального провадження. В цьому процесі важливо враховувати не тільки пізнавальні можливості використаних криміналістичних засобів, але й наявні ресурсні можливості його виконавців. В разі взаємодії слідчого важливим також є врахування можливостей взаємодіючої з ним сторони, якою часто виступає співробітник оперативного підрозділу.

Про взаємодію ведуть мову не тільки як про поняття, а як і про окремих вид діяльності служб та підрозділів правоохоронних органів, що широко використовуються у практиці виявлення, розкриття й

розслідування злочинів. Цей термін має і законодавче визначення та застосовується, наприклад, у Законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2], «Про Національне антикорупційне бюро» [3] та в низці інших законів. Щоправда, кримінальне процесуальне законодавство України й до сьогодні не містить визначення поняття «взаємодії», але саме ним охоплюються всі аспекти діяльності з досудового розслідування злочинів, а тому КПК України можна з повною мірою визначеності вважати основою правової регламентації взаємодії слідчого і не лише з безпосередніми учасниками кримінального судочинства, а й з тими особами, державними установами, організаціями, об'єднаннями, що сприяють діяльності з протидії злочинам.

Основними завданнями взаємодії слідчих органів досудового розслідування із відповідними оперативними підрозділами МВС та СБ України в протидії корупційним злочинам виступає забезпечення підготовки й проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, своєчасне виявлення осіб, які причетні до корупційного злочину, здійснення всебічного, повного і об'єктивного розслідування злочину, спільна діяльність з розшуку злочинців та здобутого злочинним шляхом майна й інших цінностей, виявлення ознак підготовки нових злочинів та прийняття заходів до їх припинення, здійснення заходів, направлених на відшкодування матеріальної шкоди громадянам і організаціям злочинними діями винних осіб. Грамотна і ретельна підготовка взаємодії – це основа якісного і своєчасного розв'язання завдань, що стоять перед її суб'єктами. За допомогою їх спільної діяльності реалізуються завдання, які не можна вирішити або не доцільно вирішувати роз'єднаними, розрізненими діями кількох виконавців. Взаємодія повинна мати місце там, де в процесі повсякденної діяльності досягнення певної або іншої мети в найкоротший час і з найменшими затратами можливе лише спільними зусиллями різних суб'єктів. Але ми не можемо погодитися із фахівцем в галузі кримінального процесу С. В. Слинко в тому, що суб'єкти взаємодії повинні перебувати в межах однієї системи і лише за таких умов цю спільну діяльність можна визнати взаємодією [4, 103]. Проте варто враховувати той факт, що в окремих випадках взаємодія декількох виконавців, які входять до однієї системи, має певні, а інколи й істотні переваги як щодо її організації, так і в плані забезпечення своєчасного й якісного виконання узгоджених дій.

Тактико-криміналістична готовність слідчого й працівника оперативного підрозділу до взаємодії як результат функціонування системи тактико-криміналістичного забезпечення діяльності з досудового розслідування злочинів складає адекватну вимогам професійної діяльності характеристику їх

особи, що містить такі компоненти: наявність пізнавальних тактико-криміналістичних знань, навичок, умінь; мотиваційна зумовленість – намагання належати до працівників конкретної юридичної професії, успішно виконувати службові обов'язки, просуватися по службі тощо; емоційне забарвлення – відчуття високої відповідальності за результати роботи, впевненість в своїх силах, отримання задоволення від успішного розслідування кримінального провадження; комунікативність – уміння встановлювати стосунки, здатність до співпраці; високі волевовластивості – здатність проявляти свідомі зусилля, цілеспрямовано досягати мети, бути владним над собою, долати сумніви, концентрувати зусилля тощо.

Отже, на нашу думку, під тактико-криміналістичним забезпеченням взаємодії слідчого із співробітниками оперативно-розшукових підрозділів слід розуміти складну організаційно-функціональну систему, спрямовану на формування і підтримку на належному рівні, що відповідає потребам практики, постійну готовність слідчого до систематичного використання в практичній діяльності тактико-криміналістичного арсеналу засобів боротьби із злочинністю з метою реалізації цієї готовності в кожному конкретному випадку для розв'язання тактичних завдань, що потребують залучення допоміжних оперативних сил та засобів з урахуванням конкретної слідчої ситуації, що зумовлює тактичну доцільність взаємодії, вибір слідчим суб'єкта, часу, форми, способів та її меж.

Сутність тактичного аспекту діяльності слідчих полягає у обранні зумовленого конкретними ситуаціями досудового розслідування злочинів допустимого тактичного впливу на осіб – учасників взаємодії з метою отримання від них або за їх допомогою від інших осіб інформації, що має криміналістичне значення, а також попередження, нейтралізації або подолання протидії нормального ходу встановлення фактичних обставин вчинення злочину. Комплексна



реалізація спрямованого тактичного впливу на оперативних працівників як учасників взаємодії, що формується і обирається слідчим та здійснюється шляхом використання різноманітних тактичних засобів залежно від характеру тактичних завдань та особливостей конкретної ситуації, а також використання супутнього тактичного впливу на інших учасників досудового розслідування в процесі реалізації певних процесуальних дій, забезпечують всебічний позитивний тактичний вплив на учасників цієї діяльності в інтересах кримінального провадження.

Досудове розслідування завжди протікає в певних умовах часу, місця, конкретного зовнішнього середовища, навколишньої обстановки до того ж процесуальні заходи здійснюються з урахуванням тієї обстановки, яка склалася на конкретний момент досудового розслідування. Всі ці фактори формують ситуацію, в якій і діють співробітники правоохоронних органів і відповідно до якої організують свою діяльність. Проте криміналістичні ситуації можуть мати не лише слідчий, а й дослідчий характер. При цьому дослідчі ситуації в основному мають оперативно-розшуковий характер і виявляють суттєвий вплив на формування початкових слідчих ситуацій. Найчастіше це може мати місце коли злочинці тривалий час перебували під контролем або в оперативній розробці оперативно-розшукових підрозділів, що є характерним для практики виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів.

Під час досудового розслідування корупційних злочинів слідчий завжди має справу із доволі сильною протидією, яка зазвичай носить корпоративний характер і в якій задіяні інші службові особи, представники органів влади, використовуються адміністративні, оперативно-розшукові, технічні й інші можливості сторони протидії. Відчувають таку протидію також і працівники

оперативних підрозділів. Часто така протидія буває заздалегідь спланованою, цілеспрямованою і виявляється не лише з боку підозрюваних, а й з боку інших осіб, не зацікавлених за різноманітних причин у виявленні й розкритті злочину, зокрема, свідків, посадових чи інших осіб, які прямо або побічно впливають чи здійснюють спроби вплинути на процес досудового розслідування. Тому протидія завжди є одним з чинників, що впливає на формування слідчої ситуації, суттєво ускладнює роботу як з виявлення, так і досудового розслідування конкретного злочину. У зв'язку з цим вивчення способу протидії розслідуванню і розроблення тактичних прийомів її подолання як в ході проведення оперативних заходів, так і під час досудового розслідування, є одним із важливих завдань тактико-криміналістичного забезпечення виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів. Криміналістами розробляються конкретні й різноманітні тактичні прийоми подолання протидії розслідуванню, обрання яких залежить не лише від особливостей певного кримінального провадження й слідчої ситуації в ньому, а й від особистих умінь слідчого та належної його взаємодії з працівниками оперативних підрозділів. Проте загальною вимогою є та, що будь-яке подолання протидії повинне ґрунтуватися на суворому дотриманні норм закону, загальнолюдської моралі й професійної етики. Значення криміналістичної тактики визначається тим, що у тактико-криміналістичному забезпеченні взаємодії слідчого вона покликана вирішувати своїми специфічними засобами тактичні завдання, що виникають перед слідчим в сфері його міжособистісних стосунків з іншими учасниками цієї діяльності і пов'язані з потребою виявлення носіїв особистісної інформації щодо злочину, отримання від них фактичних даних, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.



## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»* від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
2. *Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»* від 30 червня 1993 р. №. 3341-XII // *Відомості Верховної Ради України*. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
3. *Закон України «Про Національне антикорупційне бюро»* // *Відомості Верховної Ради*. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
4. *Слинько С. В.* Взаимодействие следователя и органа дознания как уголовно-процессуальное понятие / С. В. Слинько // *Проблемы соц. законности : республ. межвед. научн. сборн.* – Харьков, 1991. – Вып. 26. – С. 103–106.

## ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ЗАХИСТУ У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ

SOME QUESTIONS OF TACTICS OF DEFENCE ARE IN MATTERS ABOUT CORRUPTION ACTS

Г. В. Коновалова

Konovalova H. V.

*аспірантка, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – професор В. А. Колесник)*

**Н**е викликає сумнівів актуальність боротьби з корупцією в Україні і зацікавленістю у цьому правоохоронних органів: повідомлення в пресі доводять суспільству о великих успіхах поліції, СБ і прокуратури у боротьбі з цим ганебним явищем.

Але кількість справ, які доходять до суду і де винні отримують покарання вкрай невелика. І якщо ми говоримо про хабарництво, то треба реально оцінювати ситуацію: це злочини з високою латентністю. На думку академіка В. Кудрявцева найбільш висока латентність серед злочинів саме у злочинах про хабарництво (підкуп). Виявляється всього один випадок на десятки тисяч вчинених.

Але й ті кримінальні провадження, які доходять до суду і де виноситься обвинувальний вирок не є зразком правильної кваліфікації, допустимих доказів, додержання

прав людини (їх права на справедливий суд). Саме для того, щоб довести отримання слідством недопустимих доказів, порушень під час розслідування розробляється тактика професійного захисту у справах зазначеної категорії.

Тактика професіонального захисту у кримінальних провадженнях розглядається як підсистема криміналістичної тактики, яка складається з системи відповідних засобів (прийомів, комбінацій, операцій, рекомендацій), які розробляються на основі наукових положень криміналістичної тактики, допустимого і раціонального збирання, представлення, дослідження і використання адвокатом доказової інформації, яка виправдовує підзахисного або пом'якшує його відповідальність, які забезпечують права і інтереси останнього в умовах потенційної або реальної, безпосередньої або опосередкованої протидії з боку осіб і організацій,

які протистоять захиснику при реалізації ним своєї кримінально-процесуальної функції [1, 8].

Тактика захисту на досудовому слідстві для захисника полягає в тому, щоб отримати найповнішу інформацію стосовно дій і намірів слідства та про результати розслідування на конкретний момент. Знаходячись в ситуації невизначеності, захисник не завжди може визначити свою позицію, а отже й перспективи захисту, обрати відповідну стратегію захисту.

Це часто пов'язано з такими захисними ситуаціями, в яких опиняється адвокат-захисник: застосування слідством анонімних свідків, використання оперативно-розшукових заходів, а також отримання доказів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Про проведення вказаних процесуальних дій адвокат своєчасно не отримує відповідної інформації.

Після прийняття нового КПК України під час розслідування корупційних правопорушень (перш за все злочинів, передбачених ст. 368 КК України) широко використовуються негласні слідчі (розшукові) дії (НС(Р)Д); такі, зокрема, як контроль за вчиненням злочину у формі імітування обстановки злочину (п. 4 ч. 1 ст. 271 КПК). За вимогами чинного КПК ця процесуальна дія проводиться лише за наявністю достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин (ч. 1 ст. 271 КПК). Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (п. 1.12.5) визначає мету такої НС(Р)Д – запобігання злочину [2]. Але на практиці часто така імітація лише провокує особу на вчинення корупційного правопорушення.

За деякими справами, наприклад, про розповсюдження наркотичних засобів, існує така практика: спочатку заявник закупляє наркотичний засіб у особи і тільки після цього, за його заявою вносяться дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань

(ЄРДР), вже потім проводиться «контрольована закупка». З цим можна погодитись, оскільки йдеться про неодноразове розповсюдження особою наркотичних засобів.

А якщо немає достовірних даних про службову особу, як про закоренілого корупціонера і його лише провокують на отримання хабара? Тобто дані про це ще не можна внести до ЄРДР, оскільки правопорушення ще немає, як немає даних про його готування злочину (фактично йдеться про ініціювання злочину працівниками оперативних підрозділів, які отримали на це згоду прокурора). Це, до речі є негативним фактором, що у цьому процесі в цей час не задіяний слідчий суддя, а прокурор, як координатор боротьби із злочинністю має свій інтерес – він зацікавлений у створенні видимості благополуччя у боротьбі з корупцією.

Треба виходити з того, що Європейський суд з прав людини у рішенні по справі *Teixeira de Castro v. Portugal* (9 June 1998, Reports 1998-IV) **визначив, що обвинувальний вирок не можна обґрунтовувати доказами злочинної поведінки, отриманими в результаті вчинення злочину, ініційованого поліцією.** Суд, зокрема, визначив дві обов'язкові умови: дії поліції повинні бути складовою частиною загальної операції (наприклад, операції з викриття посадовців якоїсь державної структури у вчиненні корупційних дій), а отже повинні бути дані про те, що особа, яку будуть підбурювати до вчинення злочину – систематично їх вчиняє; а по-друге, ця операція повинна здійснюватися під контролем суду (судді).

На практиці частіше за все таких загальних операцій не проводиться, і поліція не має достовірного підтвердження, що підозрюваний вчиняв до цього злочину (це лише їх припущення), і таким чином, всі докази отримуються в результаті лише операції правоохоронних органів. А це свідчить про порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод – принцип справедливості судового процесу, якій стоїть на заваді перевірки

оперативно-розшуковими заходами чи спеціальними операціями реакції особи на пропозицію вчинити злочин та подальшого засудження, якщо вона не встояла перед такою спокусою [3, 35-36]. В інших випадках, у разі недодержання визначеної у КПК і рішеннях Європейського суду можна говорити про вчинення дій, які передбачені ч. 2 ст. 370 КК України (провокація підкупу, вчинене службовою особою правоохоронних органів).

На нашу думку, у разі запровадження судового контролю за проведенням НС(Р)Д, передбачених ст. 271 КПК, під час перевірки обставин, які свідчать про відсутність при проведенні НС(Р)Д провокування особи на вчинення злочину, слідчий суддя буде проводити таку перевірку об'єктивно, порівняно з часто достатньо формальним викладенням, без відповідної перевірки, цих обставин у постанові прокурора при

здійсненні контролю за вчиненням злочину, що є обов'язковим поряд із іншими відомостями, передбаченими у ст. 251 КПК.

Підсумовуючи вище наведене, вважаємо, що адвокат-захисник при обранні тактики захисту у справах про тяжкі або особливо тяжкі злочини, до яких відносяться і корупційні злочини, повинен в обов'язковому порядку враховувати зазначений фактор: прогнозує проведення слідством НС(Р)Д з метою отримання негативної для підзахисного інформації. Отримана інформація піддається аналізу з метою прогнозування подальших дій слідства, можливості використання результатів НС(Р)Д слідством як доказів для доведення обвинувачення (підозри) та підшукування підстав для визнання їх недопустимими. Саме це дозволить успішно захищати осіб, які підозрюються у вчиненні тяжких злочинів, в умовах проведення слідством НС(Р)Д.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Баєв М. О.* Тактические основы деятельности защитника-адвоката в уголовном судопроизводстве России: теория и практика : дисс. ... д-ра юрид. наук : специальность 12.00.09 / М. О. Баев. – Воронеж, 2005. – 401 с.
2. *Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні* : Затверджено Наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5.
3. *Юдківська Г.* Допустимість доказів як одна з гарантій справедливого судового процесу відповідно до статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод / Г. Юдківська // Слово національної школи суддів України. Загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання. – № 2(7). – 2014. – С. 29–38.

## ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ СЛІДЧОГО У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

INVESTIGATORS' TACTICAL MEANS IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENSES

Ю. В. Колесник

Kolesnyk Y.

*здобувач наукового ступеня, Національна академія Служби безпеки України  
(Науковий керівник – доцент С. С. Кудінов)*

За сучасних умов боротьба з корупцією в Україні набула загальнодержавного характеру, оскільки це явище уразило державні структури, кредитно-фінансову систему, сферу підприємницької діяльності і стала надійним прикриттям організованих злочинності. Корупція як протиправне явище – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1]. Це найбільш складні для розкриття й розслідування злочини, що в певній мірі пояснюється притаманним їм особливостям механізму стідоутворення.

Проблема розкриття корупційних правопорушень значною мірою залежить від правильної організації самого ходу досудового розслідування, ретельного планування процесуальних та інших дій за кримінальним провадженням. Для досягнення мети і вирішення завдань досудового розслідування слідчі наділені правом здійснення великого комплексу процесуальних дій, в якому особлива роль відведена слідчим (розшуковим) і негласним слідчим (розшуковим) діям,

котрі виступають самостійними процесуальними засобами збирання й перевірки доказів. Розслідування корупційних злочинів визначається перш за все сукупністю тактичних прийомів, що використовуються під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій на окремих етапах досудового розслідування.

Виявлення, вилучення й дослідження інформації про вчинення службових злочинів має особливості й складності, що характерні для певної частини кримінальної діяльності в службовому середовищі. Це вимагає здійснення активних оперативно-розшукових заходів й проведення дослідчих перевірок з можливістю оперативно-тактичного використання у сфері процесуального доказування отриманих відомостей про ознаки злочинів. В свою чергу, отримання органами досудового розслідування матеріалів з результатами оперативно-розшукової діяльності, що вказують на встановлення ознак вчинення корупційного злочину, має певні організаційні й тактичні особливості, направлені на своєчасне прийняття законного рішення щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку кримінального провадження.

На початковому етапі досудового розслідування перед слідчим часто постає необхідність приймати рішення щодо пріоритетності виконання певних або інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за умови гострого дефіциту часу, інформаційної недостатності або так званої інформаційної рівноваги

коли існує рівна кількість доводів «за» та «проти» прийняття конкретного рішення. Часто такий вибір стає доволі складним. Виникає завдання доповнення інформації, а рішення, яке було намічене, відкладається і на певний час поступається місцем іншому – суто інформаційного характеру, яке переслідує мету збирання відомостей.

До основних завдань, які вирішуються слідчим на подальшому етапі розслідування корупційного злочину, слід віднести такі: закріплення та перевірка зібраних доказів шляхом проведення вербальних слідчих (розшукових) дій, доручення проведення судових експертиз тощо; формування системи доказів, які вказують на причетність до вчиненого злочину особи підозрюваного, зокрема його винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотивів і мети; визначення виду і розміру шкоди, завданої потерпілому в ході корупційного злочину; перевірка на причетність особи підозрюваного до вчинення ним інших злочинів корупційної спрямованості; подолання протидії з боку зацікавлених осіб; дослідження обставин, які впливають на ступінь тяжкості корупційного злочину; встановлення всіх інших співучасників злочину. Значна увага на цьому етапі розслідування повинна приділятися проведенню у взаємодії з оперативними підрозділами тактичних операцій, особливо таких, що спрямовані на подолання протидії розслідуванню.

Ефективність розслідування корупційних злочинів визначається насамперед сукупністю тактичних прийомів і способів, що використовуються при проведенні слідчих (розшукових) дій. Виходячи з того, що такі злочини знаходять відображення в різноманітних документах, слідчий повинен ознайомитися з нормативними документами – положеннями, інструкціями, наказами тощо, які регламентують діяльність службової особи, коло її обов'язків. В процесі огляду ретельно вивчаються документи, в котрих знайшли відображення ознаки допущеного зловживання, надання службовій особі різноманітних матеріальних послуг

або інших послуг нематеріального характеру. Зловживання службовими повноваженнями, одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди на свою користь чи користь інших осіб зазвичай знаходять своє відображення в різноманітних документах, оскільки дані злочини є такими, що «самодokumentуються». Активність суб'єктів зловживань службовими повноваженнями починається з процесу створення документів, супроводжується виготовленням й оперуванням документами й завершується ними. Документи є цінними носіями й джерелами інформації, що дозволяють простежити всю діяльність посадової особи, починаючи від моменту їх створення, визначити характер такої діяльності, її спрямованість, особливості на тому або іншому етапі, що становить інтерес для контролюючих, правоохоронних органів та інших суб'єктів пізнання, скласти уяву про коло її учасників, їх функцій, руху товарно-матеріальних цінностей та грошей, а також про багато які з інших обставин [2, 28].

Зважаючи на прихований, латентний характер корупційних злочинів, обмежену можливість доказування факту їх вчинення лише відкритими процесуальними діями, особливого значення під час досудового розслідування таких злочинів набувають негласні слідчі (розшукові) дії. У тому випадку, коли матеріали оперативно-розшукової діяльності були використані для початку досудового розслідування, доручення слідчого, прокурора на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як правило, надається оперативному підрозділу, співробітниками якого виявлено злочин, враховуючи при цьому його повноваження й можливості, а за відсутності повноважень на проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії – іншому відповідному оперативному підрозділу цього ж правоохоронного органу. Враховуючи те, що процесуальне рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії реалізується на підставі постанови слідчого чи прокурора, а не на підставі їх доручення і обов'язковим



для уповноважених оперативних підрозділів є виконання саме постанови, якою доручається проведення таких процесуальних дій, в матеріалах досудового розслідування повинна бути відповідна постанова слідчого, прокурора, а копію її доцільно додавати до письмового доручення уповноваженому оперативному підрозділу. Тому правильним буде додавати до письмового доручення не лише ухвалу слідчого судді чи постанову слідчого, прокурора, а і ухвалу слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, і відповідну постанову слідчого, прокурора. Уповноважений оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам, проте може залучати їх співробітників до виконання поставлених в дорученні завдань [3, 53], **але виконавцем** процесуальної дії може виступати лише

співробітник уповноваженого підрозділу, на якого й покладається відповідальність за виконання доручення слідчого, прокурора.

Обстановка, в якій триває кожне досудове розслідування, має специфічний характер, оскільки формується під впливом низки об'єктивних та суб'єктивних факторів. Така обстановка впливає на рішення слідчого, прокурора щодо потреби й можливості проведення конкретної слідчої (розшукової) дії, вибору ним часу, місця, тактичних прийомів її проведення. На відміну від початку кримінального провадження, на наступному етапі досудового розслідування оперативно-розшукові заходи мають підпорядкований характер і повинні проводитися лише за дорученням процесуальної особи і за оптимальних умов для забезпечення здійснення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Закон України «Про запобігання корупції»* // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
2. *Яковлев М. М. Проблемы теории и практики выявления и расследования преступлений, связанных с профессиональной деятельностью : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук* : 12.00.09 / М. М. Яковлев. – М., 2007. – 60 с.
3. *Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії : кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : науково-практичний посібник* / В. А. Колесник. – К. : Прецедент, 2014. – 135 с.

## ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ISSUES INVESTIGATING CORRUPTION ELECTION TECHNOLOGY

В. П. Корж

Korg V.

*доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики, Харківський національний університет внутрішніх справ*

**У**досконалення традиційних і розробка нових методів розслідування злочинів-важлива умова ефективності діяльності слідчих органів Це особливо актуально на

сучасному етапі розвитку нашої держави в умовах економічної, політичної, соціальної кризи, коли конституційні норми, закони, моральні цінності перетворилися в правила



гри організовано-корумпованих фінансових груп, партій, можновладців. Це означає, що в Україні існує дві законності – теоретична і практична, остання – на замовлення бюрократично-корумпованої еліти або «ляльководів» – олігархів мільярдерів і мільонерів. Ці дві законності функціонують самі по собі, паралельно і майже не взаємодіють одна з одною. Зазначене дискредитує законодавчу, виконавчу, судову владу, негативно впливає на імідж України, формування представницьких органів законодавчої влади – парламенту та представницьких органів місцевого самоврядування.

Як свідчить практика, під час виборчих процесів в Україні використовувалися адміністративні, маніпулятивні та корупційні виборчі технології. Варто зазначити, що проблеми застосування адміністративних та маніпулятивних виборчих технологій були предметом наукових дискусій, досліджень, тоді як проблеми використання корупційних виборчих технологій в Україні не стали предметом наукових досліджень представниками політологічних, соціологічних та юридичних наук. Не розроблено в державі систему антикорупційних стандартів з метою запобігання корупційних злочинів у сфері виборчого процесу.

У сучасних виборчих процесах адміністративні і маніпулятивні технології є звичайним явищем в будь-якій державі. Окремі міжнародні експерти, іноземні оглядачі, деякі українські аналітики виборчих кампаній в Україні оцінюють як такі, що проводилися з використанням адміністративного протекціонізму, лобізму, підкупу електорату та проявів фальсифікації результатів виборів, посадових зловживань при проведенні агітації, тощо. Вважаємо, що застосування корупційних виборчих технологій дискредитує найважливіші інституту безпосереднього народовладдя, перетворює народне волевиявлення в химеру, сприяє бюрократично-корумпованій еліті, кримінальним і напівкримінальним структурам скуповувати представницькі органи державної влади.

Злочини пов'язані з підкупом електорату, фальсифікацією результатів виборчих процесів та інших службових зловживань під час проведення виборів характеризується підвищеною латентністю. За даними російських дослідників рівень латентності злочинів у сфері виборчого процесу складає 80%. Так, у 2012 р. органами прокуратури порушено 9 кримінальних справ по факту порушення виборчого законодавства під час проведення виборів депутатів до Верховної Ради України, з них 5 – за ознаками підкупу електорату, тоді як у 2015 р. під час виборів до місцевих представницьких органів влади було виявлено понад 800 фактів порушення норм виборчого законодавства й порушено – 5 кримінальних проваджень. Сума підкупу електорату під час проведення виборів до місцевих органів влади у 2010 році складала від 50 до 500 гривень, а на виборах 2015 року – від 50 до 1000 гривень. Високий ступінь латентності зазначених злочинів негативно впливає на виявлення ознак корупційних виборчих технологій та їх розслідування.

В умовах такої криміногенної обстановки певне наукове і практичне значення мають вирішення проблеми наукової розробки та впровадження у слідчу практику ефективних криміналістичних методів, прийомів та засобів, необхідних для виявлення, розслідування та запобігання корупційних злочинів у сфері виборчого процесу. Варто відзначити, що на латентність корупційних злочинів у сфері виборчого процесу впливають такі фактори як умисне приховування керівниками політичних партій, блоків, службовими особами державних органів фактів корупційних проявів під час виборчого процесу та їх втручання в діяльність правоохоронних та судових органів.

Вважаємо, що актуальним напрямом подальшого розвитку сучасної науки криміналісти є розробка нових методик розслідування корупційних злочинів у сфері виборчого процесу. Теоретичною основою методики розслідування цих злочинів є криміналістична характеристика корупційних злочинів у сфері

виборчого процесу, основний елемент якої – корупційні виборчі технології.

У юридичній літературі окремі дослідники використовують термін «технологія», але вони не визначають її поняття, сутність, структурні елементи. Автором вперше в криміналістичній літературі була досліджена кримінальна технологія економічних злочинів, вчинених організованими злочинними утвореннями, визначені поняття та основні компоненти технології організованої злочинної діяльності у сфері економіки [1, 180–195]. Слід зазначити, що «технологія» в перекладі з грецької мови означає «мистецтво, майстерність, вміння». Соціологи, досліджуючи соціальну технологію, розглядають її як спосіб організації та упорядкування практичної діяльності; сукупність прийомів і методів, спрямованих на визначення і зміну стану соціального об'єкта, досягнення поставлених цілей [2, 466–467].

Науковий аналіз корупційних злочинів у сфері виборчого процесу дозволяє *корупційні технології розглядати як способи організації та проведення виборчого процесу окремими політичними діями, службовими особами державних органів шляхом застосування неправомірних прийомів, методів, дій, масового чи індивідуального підкупу електорату, незаконного втручання до електоральної свідомості і електоральної поведінки та здійснення інших корупційних проявів в інтересах окремих партій, кандидатів на виборчі посади*. Зазначене дозволяє виділити наступні види корупційних виборчих технологій:

*1) корупційні виборчі технології безпосередньо пов'язані з прямим підкупом:*

- підкуп електорату, зокрема масовий чи індивідуальний підкуп виборців правомірними державними послугами або неправомірними послугами окремих кандидатів;
- підкуп членів виборчих комісій;
- підкуп довірених осіб кандидата з боку політичних опонентів;
- підкуп голови секретаря членів виборчої комісії;

- підкуп окремих членів штабу кандидатів;
- підкуп груп підтримки з боку політичних опонентів;

*2) корупційні виборчі технології безпосередньо пов'язані з наступними корупційними проявами:*

- протекціонізм при призначенні організаторів виборчої компанії, формуванні набору політичних кандидатів, партій, при визначенні кола суб'єктів, які отримують від імені держави право робити вибір;
- неправомірне використання службовою особою влади чи службового становища для масового чи індивідуального підкупу виборців, шляхом надання правомірних або неправомірних публічних послуг;
- неправомірне використання службовою особою влади чи службового становища при застосуванні легальних, нелегальних і незаконних методів у організації виборів, призначенні членів виборчої комісії, наданні обсягу комунікаційних послуг для учасників виборчих перегонів;
- неправомірне лобювання службовою особою влади чи службового становища прийняття вигідних для окремої політичної сили кандидатів законів або внесення змін до законодавчих актів;
- неправомірне фінансування службовою особою з використанням влади чи службового становища виборчої компанії, кандидата, політичної партії за рахунок бюджетних коштів;
- перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права шляхом насильства, обману, вчинене службовою особою з використанням влади чи службового становища;
- перешкоджання діяльності суб'єктам виборчого процесу, ініціативній групі, члену виборчої комісії шляхом насильства, обману, вчинене службовою особою з використанням влади чи службового становища;
- втручання службовою особою з використанням влади чи службового становища у

здійснення виборчою комісією своїх повноважень, установлених законом, з метою вплинути на рішення виборчої комісії;

– неправомірне розпорядження службовою особою з використанням влади чи службового становища про передачу матеріальних цінностей на безоплатній основі чи за необґрунтовано заниженими розцінками окремому кандидату, політичній партії та інші.

*3) корупційні виборчі технології безпосередньо пов'язані з фальсифікацією результатів виборів:*

– незаконне знищення виборчої документації у державних архівних установах у Центральній виборчій комісії України після проведення виборів, вчинене службовою особою з використанням влади чи службового становища;

– умисне пошкодження виборчої документації службовою особою з використанням влади чи службового становища;

– умисне порушення таємності голосування під час проведення виборів вчинене службовою особою з використанням влади чи службового становища;

– підлоги у виборчих документах.

Кожна корупційна виборча технологія, як правило, включає декілька способів самостійних складів злочинів. На наш погляд, поняття

корупційної виборчої технології ширше поняття способу злочину. У криміналістичній літературі правильно зазначено, що спосіб злочину включає дії злочинця пов'язані з підготовкою до злочину, дії злочинця безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, дії – спрямовані на приховування слідів злочину. Спосіб є основним компонентом корупційної технології і включає, як правило, способи самостійних складів злочинів.

Вирішення проблемних питань щодо виявлення, розслідування корупційних злочинів у сфері виборчого процесу та протидії корупційним виборчим технологіям безумовно потребує удосконалення виборчого та кримінального, кримінально-процесуального законодавства. Вважаємо, що проблема удосконалення виборчого законодавства пов'язана з розробкою антикорупційних стандартів та впровадження їх у виборчий процес. Антикорупційні стандарти – це встановлення під час організації і проведення виборів єдиної системи заборони, обмеження обов'язків, дозволів для політичних діячів, кандидатів на виборчу посаду, службових осіб державних органів, членів виборчих комісій та виборців. Система антикорупційних стандартів повинна стати реальною протидією корупційних злочинів у сфері виборчого процесу.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография /

В. П. Корж. – Харьков : Изд-во Нац. Ун-та внутр. Дел, 2002, – 412 с.

2. Энциклопедический социологический словарь / [под ред. акад. РАН Г. В. Осипова]. – М. : ИНФРА, 1999. – 940 с.

## ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

USING OF FORENSIC SCIENCE IN CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE

Н. КУРАТКІНА

Kuratkina N.

*аспірантка, Академія адвокатури України,  
(Науковий керівник – професор В. А. Колесник)*

Залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві зумовлене обставинами кожної конкретної справи, де є потреба у використанні певного роду знань, що виходять за межі побутових, загальнотеоретичних і забезпечують реалізацію сторонами кримінального провадження права на справедливе правосуддя. Правове регулювання досудового розслідування і судового провадження процесуальних дій, у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється Кримінальним Процесуальним Кодексом України (далі КПК) [1], яким передбачено, що учасниками кримінального провадження можуть бути особи, що володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, такі як спеціаліст, експерт. Як стверджує В. Г. Гончаренко, застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні зумовлює розмежування їх у наукознавчому та процесуальному значеннях [2, 22]. У наукознавчому аспекті щодо розуміння сутності застосування спеціальних знань немає серед науковців єдиного підходу. Так, П. Д. Біленчук наголошує на тому, що спеціальні знання у кримінальному судочинстві використовуються шляхом залучення особи, що ними володіє та сприяє слідчому і суду у встановленні істини, у справі, у випадках і формах, встановлених законом [3, 78]. І. В. Гора зазначає, що часто в юридичній літературі осіб, які володіють спеціальними знаннями і залучають до кримінального процесу називають «обізнаними». Термін «обізнана

особа» не передбачений жодним процесуальним законодавством України, хоча і вживається в юридичній доктрині, щодо визначення особи, яка володіє спеціальними знаннями [4, 210].

Доцільно у науково-теоретичному аспекті, звернути увагу на пропонувану Г. К. Прокопанич класифікацію спеціальних знань, які залежно від доказового значення результатів їх виконання поділяються на процесуальні (використання спеціалістів у огляді документів, речей; використання спеціалістів у межах проведення судових експертиз, використання самим суддею наявних у нього спеціальних техніко-криміналістичних знань в ході його офіційної діяльності) та непроцесуальні форми (консультативна діяльність фахівців, виконання різноманітних доручень судді технічного характеру, неофіційна робота з доказами) [5, 266].

Процесуальне значення застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні та форми такого використання визначено у нормах КПК України. Разом з тим, законодавцем чітко розмежовано основні цілі, завдання, функціональні права і обов'язки, процесуальне значення результатів, одержаних у ході кримінального провадження при залученні спеціаліста чи експерта та їх відповідальність (ст.ст. 69 і 71 КПК України).

Зокрема, ч. 1 ст. 71 КПК України передбачає, що спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового

розслідування, і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може брати участь у слідчих діях, що матиме процесуальну форму, КПК також передбачено можливість консультування слідчого спеціалістом, проте надані консультації не нестимуть процесуальної форми.

Ще однією процесуальною формою залучення спеціальних знань у кримінальному провадженні, окрім спеціаліста, кримінальне процесуальне законодавство передбачає також і можливість залучення експерта. Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Із зазначеного можна зробити висновок про наявність процесуальної відмінності між експертом і спеціалістом. О. Ю. Бутирін підкреслює відмінність в характері діяльності спеціаліста по відношенню до експерта, зазначаючи, що спеціаліст дає консультацію в усній або письмовій формі, виходячи з професійних знань, без проведення спеціальних досліджень, що призначаються ухвалою суду [6, 17]. Так, експерт надає відомості про проведені ним спеціальні дослідження і одержані результати за фактами, що мають науково-дослідницький характер. Спеціаліст сприяє у роботі з доказами, звертає увагу на окремі обставини і дає пояснення щодо спеціальних питань. Експерту ж доручається проведення дослідження певних явищ і надання висновку з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, висновок експерта є одним з процесуальних джерел доказів. З цих причин,

висновок експерта як процесуальне джерело доказів повинен відповідати усім визначеним законом вимогам належності, допустимості та оцінки доказів. Із даного питання Г. М. Пилипенко було виокремлено три можливих процесуальних рішення, що можуть бути винесені уповноваженою процесуальною особою щодо висновку експерта, як результату використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Такими рішеннями можуть бути: визнання висновку якісним, повним та обґрунтованим і наступне включення його до числа інших джерел доказів та використання при доведенні обставин справи; призначення додаткової експертизи, проведення якої доручається тому ж або іншому експертові, у випадках визнання експертизи не повною або не досить зрозумілою; призначення повторної експертизи у випадку визнання висновку необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи чи з інших причин викликає сумнів у його правильності або при призначенні і проведенні експертизи допущені істотні порушення кримінального процесуального закону тощо [7, 144]. Спеціаліст як особа, що володіє спеціальними знаннями у кримінальному провадженні, теж формує свої висновки. Проте вони мають консультативний характер і не є процесуальним джерелом доказів. Разом з тим, їх висновки за своєю сутністю відрізняються від інших засобів доказування. Спільною їх рисою в цьому аспекті є те, що висновок експерта і висновок спеціаліста надаються особами, що володіють спеціальними знаннями та навичками, і залучаються у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку до кримінального провадження, і не є зацікавленими у вирішенні справи.

Консультації, надані спеціалістом можуть бути використані на етапі досудового розслідування при формулюванні запитань експерту. Разом з тим, експерт має право у висновку експертизи викладати виявлені ним в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального



провадження і у тому випадку, якщо з приводу цих даних йому не були поставлені запитання. Пояснення і заяви спеціаліста відрізняються від висновку експерта чи його пояснень за їх процесуальною сутністю. Тобто, відомості та письмові пояснення спеціаліста, залученого до кримінального провадження, що надані ним, не слід розглядати як джерело доказів відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України.

Наведене дає підстави для висновку про те, що основними правовим підґрунтям застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні є КПК України, де передбачено такі форми використання спеціальних знань: процесуальна форма куди входить призначення експертизи, допит експерта, участь спеціаліста в проведенні слідчої дії та форма не процесуальна використання спеціальних знань, куди входить

консультативна допомога спеціаліста, експерта, надання довідкової інформації тощо. Серед визначених у кримінальному процесуальному законодавстві двох форм застосування спеціальних знань основною формою є проведення судової експертизи, тобто залучення експерта. Вагоме значення доцільності застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні підтверджується і позицією законодавця щодо віднесення до процесуальних джерел доказів, як висновку експерта, так і його показань.

Застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у справі та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також задля охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
2. *Гончаренко В. Г.* Спеціальні знання : генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В. Г. Гончаренко, В. В. Курдюков, К. В. Легких // *Вісник Академії адвокатури*. – 2007. – Вип. 9. – С. 22–32.
3. *Біленчук П. Д.* Криміналістика в питаннях і відповідях : посібник / П. Д. Біленчук. – К. : Паливода А. В. [вид.]. – 2011. – 184 с.
4. *Гора І. В.* Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України / І. В. Гора // *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. – 2013. – № 1. – С. 209–213.
5. *Прокопанич Г. К.* Використання спеціальних знань в кримінальному, цивільному та господарському процесі України / Г. К. Прокопатич // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. – Том 26 (65). – 2013. – № 1. – С. 266–271. – (Серия «Юридические науки»).
6. *Бутырин А. Ю.* Теория и практика судебной строительно-технической экспертизы / А. Ю. Бутырин. – М. : Городец, 2006. – 544 с.
7. *Пилипенко Г. М.* Криміналістичні проблеми отримання порівняльних зразків для експертного дослідження / Г. М. Пилипенко // *Наше право*. – № 7. – 20013. – С. 143–147.



## ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

RESTRICTION OF RIGHTS LAWYER DURING PROTECTING THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF A MINOR ON THE PRELIMINARY INVESTIGATING

Я. О. Куц

Kuts Ya.

*адвокат, Адвокатське об'єднання «А.ДВА.КА.Т»*

Незалежні від правоохоронних органів та сильні в правовому полі захисту прав та законних інтересів неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, – захисники потрібні були завжди; і на сьогодні негативним чином впливають на встановлення істини у справі, – непоодинокі випадки обмеження прав захисника на стадії досудового розслідування.

Під час захисту прав та законних інтересів неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого захиснику необхідно діяти вкрай обдуманно та зважено. Неповнолітні підзахисні схильні, в більшості випадків, сприймати все безпосередньо та прямолінійно. Основною ціллю захисника під час захисту прав та законних інтересів неповнолітніх має бути принцип Гіппократа – «не нашкодь». Більш того, в частині захисту неповнолітніх захиснику необхідно знайти спільну мову не тільки із підзахисним, а ще із його батьками (опікунами), бо для останніх їхня дитина завжди «права», і в сенсі виправдання дій дитини схильні вчиняти як законні, так і незаконні дії. А такі позиції підзахисних при побудові стратегії захисту, може мати негативні наслідки, особливо в тому разі, якщо захисник не має відповідного досвіду роботи з неповнолітніми підозрюваними чи обвинуваченими.

Крім того, основною проблемою захисту неповнолітніх є корупційні дії з боку правоохоронців, які як правило, своє первинне спілкування з підлітком проводять без присутності батьків (опікунів) та захисника, що є не тільки грубим порушенням

кримінального процесу, а й має страшний ефект навіювання і тяги до самооговору під тиском таких «правоохоронців». Після чого у останніх з'являються пряма мотивація перед батьками (опікунами) підлітка, щодо «прозорості» ситуації, в яку потрапила їхня дитина. А ті в свою чергу, готові «вирішити» проблеми своєї дитини за будь-який «кошт». Наслідком таких взаємин стає цілий ряд корупційних правопорушень з боку «правоохоронців» як то і службові підроблення, отримання неправомірної вигоди і т.д.

Норми чинного законодавства п. 1 ч. 2 ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), визначають обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні: щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою [1]. Непоодинокі випадки, коли такі сумніви є підставою для порушень з боку правоохоронців, які не є спеціалістами в частині візуальної визначення віку дитини чи підлітка. У зв'язку із чим, первинний контакт таких «правоохоронців» як раз і відбувається без участі захисника і такий «контакт», як правило, є вирішальним для долі неповнолітнього.

Відповідно до преамбули Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи

належний правовий захист як до, так і після народження».

Згідно ст. 37 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. Держави-учасниці забезпечують, щоб:

a) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 р.;

b) жодна дитина не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється, згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу;

c) гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку;

d) кожна позбавлена волі дитина мала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії [2].

Норми Конвенції ООН про права дитини спрямовані на захист прав неповнолітнього, який позбавлений волі (затримання, арешт, тюремне ув'язнення), але повноцінний захист його прав та законних інтересів можна досягти лише надавши відповідні права його захиснику, а також передбачивши в законі право неповнолітнього з моменту первинного контакту із правоохоронцями на дзвінок батькам (опікунам).

Згідно п. 1.3. та 1.4. п. 1 ч. 1 «Пекінських правил», слід приділяти достатню увагу здійсненню позитивних заходів, що передбачають повну мобілізацію всіх можливих ресурсів, включаючи сім'ю, добровольців

та інші групи суспільства, а також школи та інші громадські інститути, з метою сприяння благополуччю підлітка, з тим щоб скоротити необхідність втручання з боку закону, та ефективного, справедливого і гуманного поведінки з підлітком, що перебувають у конфлікті з законом, чи можуть перебувати в такому.

Відповідно до п. 7.1. п. 7 ч. 1 «Пекінських правил», основні процесуальні гарантії, такі, як презумпція невинуватості, право бути повідомленим про пред'явлене обвинувачення, право на відмову давати показання, право скористатись правовою допомогою адвоката, право на присутність батьків або опікуна, право на очну ставку зі свідками та їх перекресний допит і право на апеляцію у вищу інстанцію повинні бути гарантовані на всіх етапах судового розгляду [3].

Недосконалість чинного кримінального процесуального закону, щодо прав захисника на стадії досудового розслідування в частині участі захисника у процесуальних діях для захисту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, проявляється навіть у тому, що у главі 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» лише в ст. 490 КПК «Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого», вказано, що допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється, згідно з правилами передбаченими КПК, у присутності захисника. Практика застосування цієї норми свідчить, що таке формулювання цієї норми є корупційноутворюючим. Адже, виключний перелік визначених КПК учасників кримінального провадження є таким, що прямо порушує права неповнолітніх. Так, національним законодавством визначено, що підозрюваною є особа, якій оголошено про підозру, тоді як в міжнародній практиці підозрюваною є та особа, на яку може лягти підозра при перевірці версій досудового розслідування. Тим самим, національне законодавство фактично отожднює поняття підозрюваний і обвинувачений, у зв'язку із чим «первинний контакт» неповнолітнього і співробітника

правоохоронного органу відбувається, як правило, без участі захисника і носить дуже вагомий характер, що утворює саму суть відношення неповнолітнього до тих чи інших питань, до яких схиляють останнього «правоохоронці».

Крім того, з урахуванням специфіки дитячої психіки та окремого відношення до такої категорії учасників кримінального процесу необхідно законодавчо, шляхом внесення змін до КПК, визначити форму і критерії допуску слідчих та оперативних співробітників, а також прокурорів до роботи з неповнолітніми (стаж, вік, досвід роботи з неповнолітніми, проходження спеціальних курсів підвищення кваліфікації з обов'язковим вивченням психології підлітка і наслідків негативного впливу на таку), задля реального вчинення справедливого кримінального процесу, а не руйнації хиткої дитячої психіки, шляхом ведення досудового розслідування по методиці відносин як до дорослих учасників процесу.

Згідно ч. 2 ст. 499 КПК, під час досудового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього [1].

На нашу думку, тільки зазначення загальної фрази, щодо проведення процесуальних дій – недостатньо, необхідно розписати у главі 38 КПК всі процесуальні дії за участю захисника під час захисту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, а це, крім допиту ще: **очна ставка; пред'явлення для впізнання: особи, речей, трупа; впізнання у режимі відео конференції; обшук; огляд; огляд трупа, огляд пов'язаний з ексгумацією; слідчий експеримент; освідування особи; призначення експертизи.** Також, ці процесуальні дії можуть проводитися за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого та його батьків, опікунів чи піклувальників або відповідної служби у справах дітей, якщо за попередньою консультацією з психологом, це не зашкодить психічному здоров'ю неповнолітнього; в іншому випадку, недоречно, проводити процесуальну дію за участю тільки захисника неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого для досягнення істини по справі.

Не обмежувати та урівноважити права захисника, щодо сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування – ось головна ціль незалежної держави без корупції, для збереження та захисту майбутньої нації від незаконних рішень правоохоронних органів.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 трав. 2015 р. : (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 328 с. – (Кодекси України). – ISBN 978-966-437-303-3.

2. *Конвенції ООН про права дитини* від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс].

– Режим доступу : [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021)

3. *Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх* від 29 листопада 1985 р. «Пекінські правила» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_211](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_211)

## ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

PECULIARITIES OF TACTICS OF DEFENSE IN CRIMINAL PROCEEDINGS CONCERNING CORRUPTION OFFENSES

К. В. Легких

Legkykh K.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, Академія адвокатури України*

Тактика та стратегія захисту були і залишаються предметом наукового пошуку протягом тривалого часу. Даному питанню приділяли свою увагу Л. Є. Ароцкер, О. Я. Баєв, Т. В. Варфоломєєва, В. О. Попелюшко.

Звичайно, що при дослідженні питань тактики та стратегії захисту вчені та практики сформували власне бачення даної проблеми. При цьому існують декілька різних поглядів на зазначений предмет дослідження. Частина науковців вважає (і не безпідставно), що в процесі розгляду кримінальних справ (проваджень) достатньо точного дотримання процесуального порядку і узагальнення практики застосування відповідних норм закону [1, 19]. На думку інших вчених, тактики як такої немає взагалі, є тактика підтримання державного обвинувачення в суді, і є тактика професійного захисту від державного обвинувачення, висунутого і підтримуваного в суді [2, 15].

Одна група вчених вважає, що криміналістика обвинувачення і криміналістика захисту істотно відрізняються і вимагають власних спеціальних підходів як до стратегії, так і до тактики [3, 91]. Інші вчені визначають, що тактика захисту є інтегративною, такою, що перетворилася із криміналістики обвинувачення та здатна задовольнити потреби і обвинувачення і захисту одночасно [4, 60].

Поділяючи думку В. О. Попелюшка, вважаємо, що тактику захисту в судовому розгляді кримінального провадження слід розглядати як систему наукових,

інтегрованих із криміналістики обвинувачення, розроблених адвокатологією та напрацьованих адвокатською практикою прийомів та способів діяльності адвоката-захисника у справі, з метою найбільш вмілого їх використання для ефективного захисту прав та законних інтересів обвинуваченого (підсудного) та досягнення однієї з ідеальних цілей функції захисту.

Умовно тактичні прийоми захисту (або процесуальні засоби захисту) можна поділити на такі: 1) ті, що потребують судового рішення (рішення суду або рішення слідчого судді в стадії досудового розслідування) або прокурора; 2) ті, що застосовуються стороною захисту з власної ініціативи, без посередництва слідчого судді або суду.

Для визначення особливостей тактики захисту в кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень необхідно визначити, що саме законодавець розуміє під визначенням «корупція» та «корупційне правопорушення».

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» [5], корупція – використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити

цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей; корупційне правопорушення – діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Найчастіше в практичній діяльності адвокати здійснюють захист в кримінальних провадженнях за ст. 368 КК України, яка має назву «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Специфікою розслідування даного виду кримінального правопорушення є те, що сторона обвинувачення застосовує широкий спектр негласних слідчих (розшукових) дій, таких як: аудіо-, відео контроль особи, знання інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, контроль за вчиненням злочину (у формі імітування обстановки злочину). Це зумовлено тим, що з метою отримання належних та допустимих доказів, сторона обвинувачення реалізує специфічні тактичні комбінації та операції, такі як «затримання на гарячому», «затримання безпосередньо після вчинення злочину». Документування можливої протиправної поведінки особи потребує від сторони обвинувачення залучення особи (найчастіше це заявник), яка власне і виконує функцію надавача неправомірної вигоди, фіксування телефонних розмов між надавачем неправомірної вигоди та особою, якій така вигода надається, фіксування за допомогою спеціальних технічних засобів (на відповідних носіях) відеозаписів з можливих зустрічей надавача неправомірної вигоди та особи, яка отримує таку неправомірну вигоду тощо.

До першого виду тактичних прийомів захисту в таких кримінальних провадженнях слід віднести: 1) клопотання про тимчасовий доступ до документів, в порядку, передбаченому ст.ст. 160–166 КПК України, а саме тимчасовий доступ до ухвал слід-

чих суддів відповідного апеляційного суду, якими надано дозвіл на проведення тих чи інших негласних слідчих (розшукових) дій; 2) клопотання про тимчасовий доступ до документів, а саме до постанов прокурора, якими надано дозвіл на проведення окремих видів негласних слідчих (розшукових) дій; 3) клопотання про огляд спеціальних технічних засобів та оригіналів носіїв інформації; 4) клопотання про повернення обвинувального акту прокурору у випадку, якщо він не відповідає вимогам ст. 291 КПК України та в ньому не сформульовано чітке обвинувачення; 5) клопотання в порядку ст. 249 КПК України про визначення порядку дослідження доказів в судовому засіданні, що забезпечує захисту можливість оцінити докази сторони обвинувачення та у відповідних випадках клопотати в порядку ч. 2 ст. 89 КПК України про визнання їх очевидно недопустимими; 6) критична оцінка виконання стороною обвинувачення вимог ст. 290 КПК України.

До другого виду тактичних прийомів захисту в таких кримінальних провадженнях слід віднести: 1) звернення із адвокатськими запитами до відповідних установ, підприємств та організацій, з метою встановлення, а чи є підзахисний суб'єктом даного злочину; чи законним був інтерес ймовірного надавача неправомірної вигоди, щодо якого він звертався із пропозицією надання неправомірної вигоди; 2) проведення опитувань, в межах повноважень, наданих адвокату ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», з метою формування захисного ресурсу – показань свідків захисту; 3) залучення у відповідних випадках експертів на договірних засадах, для отримання відповідних висновків.

Застосування таких прийомів та вміле використання відповідних процесуальних норм зазвичай надає можливість знайти захисний ресурс в даній категорії кримінальних проваджень та досягти відповідних цілей функції захисту.



## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васильев А. Н. Следственная тактика / А. Н. Васильев. – М., 1976.
2. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты против него. Следственная тактика / О. Я. Баев. – М., 2003. – 432 с.
3. Карагодин В. Н. Выбор и реализация методов защиты / В. Н. Карагодин // Тактика, методика и стратегия профессиональной защиты : сб. статей. – Екатеринбург : Чароид, 2002.
4. Зорин Г. А. Проблемы интегративного выбора, преобразования, использования тактических приемов государственного обвинения и профессиональной защиты / Г. А. Зорин // Криминалистические аспекты профессиональной защиты по уголовным делам : сб. статей. – Екатеринбург : УрГУ, 2001.
5. Закон України «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18)

## ПОДАННЯ ДОКАЗІВ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

SUBMISSION OF EVIDENCE AFTER COMPLETING PRELIMINARY INVESTIGATION

О. О. Лук'янець

Lukyanets O.

*адвокат, адвокатське об'єднання «А.ДВА.КА.Т»*

Надаючи відповідний доказ обвинувачений, потерпілий та їхні захисники, кожен зі своїх позицій сприяють об'єктивному з'ясуванню обставин кримінального правопорушення та встановленню істини у справі.

Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [1].

Важливе місце в процесі доказування займає збирання та подання доказів, що передбачає собою добровільну передачу особою, яка є учасником кримінального процесу, речей або документів, які, на її думку, мають значення для справи і обов'язок слідчого, прокурора, суду прийняти їх.

Слід відзначити, думку науковця Т. Х. Кондратьєвої, яка визначає правову природу подання доказів, яка полягає у тому, що праву суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин відповідає обов'язок органів судочинства вирішити питання про прийняття чи неприйняття поданих речей або документів і визначити їх доказове значення [2].

Підтримуючи вище вказану думку, слід зазначити, що на даний момент сторона захисту має право подати відповідне клопотання про долучення доказу і тільки

після задоволення цього клопотання слідчим чи прокурором, ця річ чи документ, буде приєднано до матеріалів кримінального провадження.

Згідно ч. 3 ст. 93 КПК, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК, встановлено загальний порядок оголошення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Оголошення сторонам про завершення досудового розслідування і відкриття матеріалів іншій стороні є процесуальною гарантією здійснення права на захист підозрюваного та однозначно одним із засобів перевірки повноти і всебічності проведення досудового розслідування.

Аналізуючи вище зазначену норму закону, слід вказати, що в КПК не зазначено, до якого моменту сторони кримінального

процесу можуть подавати докази по справі, а це означає, що захисник підозрюваного, обвинуваченого має право подати віднайдений доказ по справі, на будь-якій стадії розгляду справи, заявивши відповідне клопотання слідчому чи прокурору, якщо цей доказ, на думку захисника, не зашкодить становищу підзахисного. Адже захисник в першу чергу діє в інтересах підзахисного, який опинився в складній ситуації і всі надії покладає на свого захисника.

Законодавець надає стороні захисту реальну можливість впливати на хід та результати досудового розслідування через можливість заявляти клопотання про проведення певних процесуальних дій або ухвалення певних процесуальних рішень. Щоб такі клопотання сторони захисту дійсно могли вплинути на хід досудового розслідування у відповідності до ч. 1 ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй (ч. 2 ст. 220 КПК).

Після завершення досудового розслідування та ознайомлення з матеріалами справи, захисник має можливість дізнатися чи всі докази, які надавалися слідчому містяться у справі чи необхідно заявляти клопотання про внесення відповідних доказів до матеріалів кримінального провадження [3].

Аналізуючи норми чинного законодавства, можна зробити висновок, що сторона захисту може заявляти клопотання про долучення доказів до матеріалів кримінального провадження після завершення

досудового розслідування, але слідчий, прокурор може відмовити в цьому захиснику і наступним етапом буде оскарження рішення слідчого чи прокурора – слідчому судді. Це є підставою для виникнення корупційних схем правоохоронних органів, бо речі і документи, які віднайдені стороною захисту можуть бути знищені до моменту задоволення скарги захисника слідчим суддею оскаржуваного рішення слідчого, прокурора і в результаті подати вже буде нічого. Одночасно захисник, який буде забезпечувати схоронність доказу – повинен бути допитаний як свідок, а це пряма дорога до складення своїх повноважень як захисника.

На нашу думку, орган, який повинен вирішувати питання про приєднання доказів до матеріалів кримінального провадження

повинен бути слідчий суддя, а не слідчий чи прокурор оскільки положення ст. 220 КПК не відповідають загальним засадам кримінального провадження, а особливо принципу верховенства права, рівності перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Тому, таке нововведення – урівноважить та полегшить захиснику шлях подання доказів та унеможливить здійснення корупційних схем з боку правоохоронців.

Підсумовуючи все вище зазначене, слід зазначити, що процесуальна наука і практика не виробили ще єдиної процесуальної форми, що забезпечує найбільш ефективну реалізацію права на подання доказів.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 травня 2015 р. : (ОФЦ. ТЕКСТ). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 328 с. – (Кодекси України). – ISBN 978-966-437-303-3.
2. *Кондратьєва Т. Х.* Сущность, понятия и субъекты представления доказательств по уголовным делам [Электронный ресурс] / Т. Х. Кондратьева // Научный журнал

КубГАУ. – 2007. – № 32(8). – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2007/08/04/>

3. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль [та ін.] ; за ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2014. – ISBN 978-966-458-410-1.

*Т. 1: Кримінальний процесуальний кодекс України.* Науково-практичний коментар. – 2014. – 768. – ISBN 978-966-458-411-8.

## ЗУСТРІЧНЕ ВПІЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

COUNTER-IDENTIFICATION IN THE INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENSES

Є. Д. Лук'янчиков

Lukianchikov E. D.

*доктор юридичних наук, професор, Національний технічний університет України «КПІ»*

**Б**оротьба з корупцією в Україні є нагальною загальнодержавною проблемою. Вона пронизує усі сфери діяльності

державних і недержавних органів та установ. До злочинів з ознаками корупції відноситься широке коло кримінальних правопорушень.

Вчиняються вони прихованими, добре замаскованими способами. Це дозволяє злочинцям тривалий час вчиняти такі злочини і залишатися невикритими, що ставить перед криміналістикою завдання розробляти рекомендації, спрямовані на удосконалення діяльності з їх виявлення та розслідування. Основним інструментом розслідування є слідчі (розшукові) дії, до кола яких відноситься пред'явлення особи для впізнання. На розгляді окремих питань організації і проведення такої слідчої дії під час розслідування корупційних злочинів вважаємо за необхідне зупинитися.

Відповідно до чинного КПК України (ст. 228) виділяють декілька видів пред'явлення особи для впізнання: а) в натуральному вигляді; б) за фотознімками та матеріалами відеозапису; в) за анатомічними ознаками; г) за функціональними ознаками (голосом, ходом); д) в процесі безпосереднього спостереження між учасниками слідчої дії та поза візуального спостереження з боку особи, яку пред'являють для впізнання.

Поряд з цим в практиці зустрічаються й інші види пред'явлення особи для впізнання, на розгляді одного з яких є необхідність зупинитися. Практиці відомі ситуації, коли в процесі розслідування потерпілий (свідок) і підозрюваний висловлюють готовність впізнати один одного. Злочинці нерідко добре запам'ятовують людей, відносно яких вчинили замах, або людей, яких бачили неподалік від місця злочину (свідків).

У кожному шостому з вивчених кримінальних проваджень з ознаками корупції підозрювані висловлювали згоду впізнати особу, щодо якої вчинено злочин або свідків таких дій. Подібні ситуації відомі практиці з давніх часів і слідчі намагаються вирішувати їх по-різному, що знаходить відображення в наукових узагальненнях та публікаціях. Звичайно, слідчий може прийняти рішення, кому краще пред'явити особу для впізнання – підозрюваному або потерпілому (свідку). Проте інколи у слідчого виникає бажання, щоб ці особи впізнали одна одну, для

більшої переконливості. Те, що така можливість існує, не викликає сумніву. Питання полягає у тому, як найбільш результативно використати ситуацію, коли впізнати один одного можуть двоє, незалежно, у якому сполученні: свідок – свідок, свідок – підозрюваний, підозрюваний – підозрюваний.

Подібне пред'явлення для впізнання не набуло однозначного визначення (взаємне, зустрічне, подвійне, двостороннє), а пропонувані технології проведення суттєво відрізняються. У слідчій практиці такий вид пред'явлення для впізнання зустрічається досить рідко.

Деякі автори вважають, що закон не допускає подвійного впізнання, а тому слідчий має вирішити, кому краще пред'явити особу для впізнання. Рекомендується щоб це була особа, яка більш повно назвала прикмети та особливості, за якими може впізнати іншу особу [5, 180]. У такій ситуації пред'явлення для впізнання відбувається у звичайному порядку.

Інші автори, аналізуючи види пред'явлення для впізнання, залежно від умов спостереження, виділяють взаємне впізнання [1, 316]. Можливість подібного впізнання В. О. Образцов називає унікальною рисою ідентифікації людини іншою людиною в ході пред'явлення для впізнання [4, 280].

Дискусійність щодо даного виду пред'явлення для впізнання призвела до розмаїття запропонованих авторами технологій його проведення. Так, одні автори вважають, що оскільки пред'явлення для впізнання є якоюсь мірою одноразовою слідчою дією, тобто її, як правило, не можна повторити у тому ж складі учасників, а тому рекомендують після отримання негативної відповіді впізнаючого на цьому її не закінчувати. Вони вважають, що слідчий може запропонувати особі, яка була представлена для впізнання, відповісти на запитання: а чи вона знає особу, яка впізнає. Практика знає такі випадки, коли під психологічним впливом самої обстановки пред'явлення для впізнання, деякі підозрювані стають на шлях давання правдивих показань. Такі показання підлягають безумовному

занесенню до протоколу цієї слідчої дії. Тут фактично мало місце так зване зустрічне впізнання [2, 471]. З таким твердженням важко не погодитися. Але мова іде про звичайний психофізіологічний процес впізнавання особою людей, які сприймалися раніше. Технологія пред'явлення особи для впізнання не дотримується, результати таких дій мають знайти відображення у протоколі допиту особи, яку пред'являли для впізнання з докладним викладенням усіх обставин події злочину, сприйняття і запам'ятовування особи, на яку був вчинений напад.

Іншої думки дотримується Л. Д. Удалова. Під час проведення зустрічного впізнання, коли дві особи, наприклад, підозрюваний (обвинувачений) та потерпілий, готові впізнати одне одного, зазначає вона, незамінними є відеозапис і кінозйомка. Оскільки чинне кримінально-процесуальне законодавство не передбачає проведення такого впізнання, вона пропонує закріпити в КПК України статтю, яку назвати «Зустрічне впізнання». Його процедура має полягати в такому. Спочатку провести впізнання одного з них на кіно касеті або відеограмі. На ній особу, яку будуть впізнавати необхідно представити у групі осіб, схожих із нею за зовнішністю, не тільки в статичній позі, але і в русі, зліва, справа. Причому слід зробити так, щоб під час зйомки ознаки зовнішності тих, кого впізнають фіксувалися в різних ракурсах. Після проведення впізнання за відеограмою чи кіно касетою особу, яка впізнає, саму пред'являють серед інших осіб для впізнання [6, 164–165].

Подібна рекомендація може застосовуватися на практиці, як звичайний вид пред'явлення особи для впізнання з дотриманням усіх рекомендацій психології і вимог процесуальної норми. Навряд чи можна вести мову про зустрічне впізнання,

адже особи не зустрічаються віч-на-віч при проведенні слідчої дії.

Третя група авторів використання такого виду пред'явлення для впізнання вважають ефективним і пропонують наступний порядок проведення. Потерпілий і підозрюваний розміщуються у різних приміщеннях з групою осіб, серед яких вони будуть пред'являтися та двома понятими. Кожна особа, яку пред'являють, сама обирає собі місце в групі. У такій послідовності групи виходять у достатньо просторе приміщення, де розміщуються на декількій відстані одна від одної. Забороняється на цьому етапі розмовляти або задавати запитання один одному. Слідчий пропонує учасникам групи уважно подивитись один на одного. Після цього групи видаляються до приміщень де знаходилися перед впізнанням. У присутності понятих основні учасники впізнання роблять заяви про те, кого саме вони впізнали і за якими ознаками [7, 61; 3, 74].

Висновок. Остання технологія слідчої (розшукової) дії більшою мірою відповідає зустрічному розумінню пред'явлення для впізнання. Проте цей порядок має суттєві складності, може призвести до непередбачуваної поведінки з боку осіб, які мали б впізнати одна одну. Вирішити завдання взаємного впізнавання таких осіб сьогодні можна звернувшись до проведення впізнання особи поза візуального спостереження, що дозволить спростити складну процедуру взаємного впізнання і досягти бажаного результату розслідування, коли кожна з осіб буде мати можливість впізнати іншу особу за визначеною законом процедурою.

З'ясування інших питань, які будуть виникати в ході слідства, може відбутися під час проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Криміналістика* : підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв ; за заг. Ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 666 с.
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : науково-практичний коментар / [відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко]. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.



3. Лук'янчиков Е. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник. / Е. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. – Макіївка : Графіті, 1998. – 104 с.
4. Образцов В. А. Криминалистика : [курс лекцій] / В. А. Образцов. – М., 1996. – 448 с.
5. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : учеб. пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1984. – 240 с.
6. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія / Л. Д. Удалова. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 324 с.
7. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навчально-практичний посібник / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Свідлер, 2007. – 92 с.

## ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА ВІДСУТНОСТІ ПІДОЗРЮВАНОГО АБО ОБВИНУВАЧЕНОГО

ATTORNEY ISSUES OF PARTICIPATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN ABSENTIA

О. В. МАЛЕНКО

Malenko O.

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – професор В. А. Колесник)*

Однією з основних засад кримінального судочинства є змагальність, яка полягає в тому, що між учасниками правосуддя здійснено розподіл процесуальних функцій: обвинувачення, захист та вирішення кримінального провадження по суті. Вищеназване обумовило появу в кримінальному процесі сторони обвинувачення та сторони захисту, кожна з яких наділяється певними процесуальними можливостями в доведенні перед судом своєї правової позиції. Реалізація принципу змагальності забезпечується, зокрема, безпосередньою участю в кримінальному провадженні підозрюваного (обвинуваченого). Однак виконання завдань кримінального правосуддя зумовлює застосування різних процесуальних форм, в тому числі і заочного кримінального провадження.

Беручи до уваги наведене вище, існує необхідність в доктринальному дослідженні питання реалізації засади змагальності в частині належного забезпечення права на захист підозрюваного (обвинуваченого) у випадках неучасті останніх у кримінальному провадженні.

Проблематика здійснення заочного кримінального судочинства в Україні є надзвичайно актуальною. Окремі аспекти порушеної тематики висвітлювалися в наукових роботах таких вітчизняних та іноземних вчених-процесуалістів як: О. О. Воронов, К. М. Бойко, О. О. Казаков, С. Ю. Сербінова, Д. С. Слінько, О. І. Рябцевич, О. Ю. Татаров, В. М. Трубніков та інших.

З урахуванням того, що нещодавно до Кримінального процесуального кодексу

України (надалі – КПК України) було внесено зміни та закріплено заочне кримінальне провадження у процесуальній формі спеціального досудового розслідування і спеціального судового провадження, існує нагальна потреба у розгляді питання щодо реалізації прав стороною захисту за таких обставин.

Відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [1]. Таким чином, названий процесуальний суб'єкт покликаний здійснювати функцію захисту в кримінальному провадженні.

В науковій юридичній літературі цілком слушно зазначається, що участь захисника є важливою гарантією захисту прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, щодо яких здійснюється кримінальне провадження. Тому КПК України обмежує коло осіб, які можуть бути захисниками, адвокатами, тобто особами, які мають свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю і виконують функцію захисту на професійній основі [2, 156]. Загалом питання про монополне право адвокатів на здійснення захисту в кримінальному судочинстві є надзвичайно дискусійним і серед науковців, і серед практиків. Однак при здійсненні кримінального провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) такий підхід видається повністю виправданим, адже повноцінно можливо забезпечити захист прав та законних інтересів названих процесуальних суб'єктів тільки шляхом залучення професійного захисника, який може надавати кваліфіковану правову допомогу у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого,

захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 цього Кодексу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду [1]. До процесуальних прав, якими не може користуватися захисник належать, серед іншого, право не говорити нічого з приводу підозри, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповісти на запитання; право давати пояснення і показання з приводу підозри, обвинувачення чи відмовитися в будь-який момент їх давати; право укласти угоду про визнання винуватості чи про примирення з потерпілим тощо [3, 160]. Отже, з аналізу наведеного вбачається, що при здійсненні кримінального провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) має місце певне обмеження прав сторони захисту, яке обумовлено неучастю відповідного процесуального суб'єкта в кримінальному судочинстві та неможливістю захисника здійснювати реалізацію таких процесуальних прав самостійно. З даного приводу підхід законодавця є виправданим, оскільки адвокат-захисник не має можливості з об'єктивних причин користуватися правами, які здійснюються виключно підозрюваним або обвинуваченим. Тим не менш, на наше переконання, в такому випадку кримінальний процесуальний закон має передбачити необхідні компенсаторні механізми, спрямовані на дотримання засади змагальності.

В доктрині кримінального процесу зазначається, що відсутність підсудного при судовому розгляді кримінального провадження може мати наслідком те, що його право користуватися допомогою захисника набуває ілюзорного характеру. Тому суд не тільки зобов'язаний забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні, але і застосовувати необхідні заходи у випадку очевидного непрофесіоналізму відповідного процесуального суб'єкта [4]. Назване свідчить про потребу підвищення активності суду при здійсненні заочного кримінального

провадження, наприклад, обов'язковий перевірка факту ознайомлення захисника з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України, встановлення того, скільки часу він мав для підготовки до тих чи інших процесуальних заходів, чи здійснювалися ним спроби встановити контакт з підозрюваним (обвинуваченим) тощо. Такий підхід має посилити добросовісність здійснення захисником своїх процесуальних прав і обов'язків, а отже сприятиме забезпеченню належного захисту прав і законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого), який не приймає участі у кримінальному провадженні.

КПК України в п. 8 ч. 2 ст. 52 передбачає, що захисник обов'язково залучається у кримінальне провадження за участю осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення [1]. Захисник залучається як самостійно підозрюваним (обвинуваченим), так і за призначенням. Загалом участь захисника за договором не викликає особливих зауважень, оскільки в такому разі цілком можливо припустити, що він обізнаний про правову позицію підзахисних осіб і вона погоджена між ними.

Набагато складніше у тому випадку, коли захисник залучається за призначенням. В умовах неможливості контактувати з підозрюваним (обвинуваченим) він не може самостійно визначати правову позицію у кримінальному провадженні. В науковій літературі зазначається, що правова позиція захисника не може в такому разі відрізнятися від тієї позиції, яку відповідна особа займала під час досудового розслідування та яка випливає з матеріалів кримінального провадження. Будь-які відхилення від цього мають бути обґрунтовані необхідністю, доцільністю та інтересами відповідної особи [5, 22]. Однак наведена позиція має право на існування тільки за умови, що підозрюваний приймав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування.

При здійсненні спеціального досудового розслідування, в більшості випадків, захисник позбавлений можливості мати відомості про правову позицію підозрюваного (обвинуваченого).

На наше переконання, в умовах необізнаності захисника щодо правової позиції у кримінальному провадженні, яку займає підозрюваний (обвинувачений), необхідно виходити з того, що вона у будь-якому разі протилежна позиції сторони обвинувачення і рішенням слідчого судді, суду, які прийнято не на користь відповідних суб'єктів. Таким чином, ми вважаємо, що захисник зобов'язаний під час спеціального досудового розслідування або спеціального судового провадження в усіх випадках подавати скарги на бездіяльність слідчого або прокурора, апеляційні скарги на процесуальні рішення слідчого судді, апеляційні та касаційні скарги на рішення суду, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами тощо. Назване сприятиме забезпеченню виконання завдань кримінального провадження, дотримання основних засад кримінального судочинства у випадках неучасті підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні. В іншому разі імовірно, що позиція захисника буде мати пасивний характер, а формальна його участь може мати наслідком прийняття необґрунтованого та незаконного рішення у кримінальному провадженні.

Враховуючи наведене вище, на нашу думку, захист підозрюваного (обвинуваченого) при спеціальному досудовому розслідуванні та спеціальному судовому провадженні на сьогодні є проблемним для захисника. Необхідно в кримінальному процесуальному законі закріпити механізми, які сприятимуть підвищенню ефективності захисту шляхом застосування різноманітних компенсаторних інструментів, спрямованих на практичну реалізацію змагальності при заочному кримінальному провадженні.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар* / [за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила]. – К. : Юстиніан, 2012. – 1224 с.
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар* : у 2 т. / [за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. – Харків : Право, 2012. – Т. I. – 768 с.
4. *Казаков А. А.* Осуществление защиты подсудимых в рамках заочного судебного разбирательства уголовных дел [Электронный ресурс] / А. А. Казаков // Российская юстиция. – 2009. – № 3. – Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/j1709.html>
5. *Бойко Е. Н.* Реализация Принципа законности при заочном рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции / Е. Н. Бойко // Вестник ЮУрГУ. – 2009. – № 40. – Вип. 20. – С. 21–23. – (Серия «Право»).

## ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО МАСОВІ ЗАВОРУШЕННЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ФУТБОЛЬНИМИ УБОЛІВАЛЬНИКАМИ

FEATURES OF EXAMINATION OF SITE OF OCCURRENCE IN BUSINESSES ABOUT THE MASS DISTURBANCES ACCOMPLISHED BY FOOTBALL FANS

А. О. МАСАЛІТІН

Masalitin A. O.

*аспірант, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – доцент В. І. Бояров)*

В останні роки в Україні зафіксовано значне збільшення в загальній структурі злочинів проти громадського порядку кількості кримінальних правопорушень про групові правопорушення. Так, якщо в 2013 р. серед 10949 правопорушень зазначеної категорії було зафіксовано 6 групових порушень громадського порядку та 5 масових заворушень, то в 2014 р. серед 9555 таких правопорушень зафіксовані вже 148 масових заворушень та 38 групових порушень громадського порядку [1].

Організація та тактика проведення огляду місця події (ОМП) завжди займали центральне місце в криміналістичній науці та практиці через те, що від своєчасності

та якості проведення огляду залежить успіх подальшого розслідування провадження.

Загальним питанням організації і тактики ОМП в кримінальних провадженнях про масові заворушення приділяли увагу багато науковців, зокрема: О. С. Шаталов, П. В. Шалдирван, А. М. Багмет та ін. Але події останніх двох років в Києві, Харкові, Одесі та інших населених пунктах України, пов'язані з масштабними масовими заворушеннями за активної участі футбольних уболівальників ставлять багато нагальних питань щодо належної організації та деякого переосмислення тактики проведення таких оглядів під час розслідування зазначених злочинів.

В чинному КПК України термін «огляд місця події» не визначено. В науці огляд місця події визначається як один із видів слідчого огляду. ОМП є слідчою (розшуковою) дією яка проводиться з метою виявлення слідів злочину, з'ясування механізму і обстановки вчинення злочину, інших обставин, які мають значення для розслідування справи. Основним змістом огляду місця події є отримання інформації про подію злочину шляхом безпосереднього сприймання та фіксації змін матеріальної обстановки на місці події [2, 27].

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

Метою ОМП у кримінальних провадженнях зазначеної категорії є: виявлення слідів правопорушення та інших речових доказів; з'ясування обставин кримінального правопорушення; інших обставин, що мають значення для провадження (наприклад, дані про осіб – очевидців, учасників і організаторів групових злочинних дій, висування слідчих версій про подію).

Підготовчими заходами до таких оглядів є: постійна готовність до виїзду на місце події; підготовка до ОМП відразу після отримання повідомлення про подію; підготовчі дії, що здійснюються безпосередньо на місці події. В разі наявності потерпілих, слідчий зобов'язаний ще до виїзду на місце події віддати розпорядження про надання невідкладної допомоги потерпілим (в т.ч. медичної), а після прибуття на місце події, переконатися, що вона була надана.

ОМП у справах зазначеної категорії характеризується деякими особливостями. Першою особливістю є те, що ОМП є невідкладною слідчою дією (ч. 3 ст. 214 КПК), але може бути відкладена через те, що на місці події ще можуть продовжуватися заворушення, що несе загрозу для слідчих (з боку збудженого натовпу). Тому, в більшості

випадків ОМП проводиться на наступний день, коли масові заворушення завершені або припинилися і реальної загрози для життя і здоров'я учасників огляду вже немає. Трапляються також випадки, коли на початковому етапі розслідування ОМП не проводиться взагалі, так як минуло багато часу з моменту події. Тому для попередження змін в обстановці місця події, необхідно вжити термінові заходи, щодо його охорони, так як несвоєчасне прибуття слідчих на місце події може призвести до негативних наслідків (наприклад, зникнення речових доказів). Для забезпечення охорони місця події крім працівників поліції, можуть залучатися військовослужбовці, представники спортивних арен та ін.

Також огляд може бути відкладений через відсутність необхідної кількості слідчих, оперативних працівників, інших спеціалістів для включення до складу кількох груп. Наявність кількох слідчих груп є другою особливістю огляду місця події у зазначених справах.

Першочерговому огляду підлягають: місце, де натовп сформувався, ділянки місцевості за маршрутом руху натовпу, місця вчинення протиправних дій, а також місце, де натовп було розсіяно та місце, де знаходились працівники правоохоронних органів, з боку яких, наприклад, мале місце застосування спеціальних засобів, а також травматичної і вогнепальної зброї.

В підготовчій стадії огляду, як важливий її елемент можна виділити загальний огляд місця події, який передбачає наступні організаційно-підготовчі заходи: встановлення меж місця події; з врахуванням характеру місцевості та інших факторів, визначається порядок просторового охоплення місця події і пересування учасників огляду; вирішується питання про організацію роботи учасників огляду, розподілу їх обов'язків; проведення заходів, спрямованих на збереження слідів на місці події; вирішення питання про застосування технічних засобів, які доцільно використовувати на місці події [3, 90–91].



Під час проведення такого огляду місця події при масових заворушень, що вчиняються футбольними уболівальниками слід враховувати, що в таких групових насильницьких діях, як правило, бере участь дуже велика кількість людей. Тому одночасний доступ усіх до однієї споруди, автомобіля, підрозділу правоохоронців тощо є обмеженим, а через це напади на окремі об'єкти здійснюються найбільш активними групами осіб. Крім того, причетність частини натовпу, тобто певних груп осіб, до погромів окремих об'єктів може залежати від місцевості: наприклад, натовп міг розділитися внаслідок проходження через різні вулиці. Тому отримання слідчим інформації про маршрути руху натовпу, погроми на шляху слідування, відокремлення з натовпу груп з окремими цілями або колон погромників, які обрали інший маршрут та інші об'єкти нападів, є дуже важливим для слідства [4, 103–105].

Для загальної оцінки картини та наслідків масових заворушень, що вчиняються футбольними уболівальниками, під час проведення ОМП ефективним може бути використання безпілотних літальних апаратів чи гелікоптеру.

Для підвищення ефективності ОМП традиційно застосовуються відео- та фотозйомка, що забезпечує наочність в ході фіксації результатів масових заворушень таких як місця підпалів, створення написів про вокативного змісту, знищення майна і т. ін. Результати таких зйомок додаються до протоколу огляду місця події у вигляді фотографій, планів-схем, носіїв інформації.

У великих містах, де регулярно проходять масові спортивні заходи, створюються слідчо-оперативні групи, які діють на постійній основі. Такі групи проводять першочергові слідчі (розшукові) дії. Зокрема, що стосується слідчого огляду, визначається: склад слідчо-оперативних груп для проведення огляду окремих об'єктів із залученням відповідних спеціалістів (судово-медичного експерта, товарознавця, вибухотехніка,

спеціалістів-пожежників тощо), черговість огляду об'єктів, необхідність залучення до огляду потерпілих (власників майна, що постраждало від погромів) чи інших осіб [4, 105–108].

Для правильної підготовки ОМП у кримінальних провадженнях даної категорії необхідно визначитися з колом осіб, які візьмуть участь ОМП, а саме: судово-медичний експерт, експерт-криміналіст, спеціаліст пожежного нагляду, вибухотехнік та інші. Якщо погроми сталися в будівлях, то для проведення ОМП залучаються особи, які можуть надати відповідну додаткову інформацію стосовно наслідків групових подій.

Оскільки на сьогоднішній день для групових насильницьких дій, що вчиняються футбольними уболівальниками характерно використання «файерів», петард та різних вибухових пристроїв, до огляду залучаються спеціаліст із пожежного нагляду та вибухотехніки, які визначають осередок загорання, вид займистої суміші та ін.

Також на стадіоні, прилеглих до нього місцях та по маршруту руху натовпу уболівальники часто використовують ємкості з запалюваною рідиною. Фрагменти ємкостей спеціалісти вилучають з метою виявлення слідів пальців рук, залишків нафтопродуктів, запалювальних сумішей та інших слідів.

При проведенні ОМП у цих провадженнях обирається ексцентричний (центром в даному випадку виступає стадіон та прилеглі до нього території) та концентричний методи.

Типовими слідами і речовими доказами для таких справ є: знаряддя злочину, для руйнування, пошкодження об'єктів і завдання тілесних пошкоджень потерпілим особам (палки, бейсбольні біти, арматура, кийки, ємності та фрагменти «коктейлів Молотова» та «файерів»); елементи тротуарної плитки та каміння; фанатська символіка (прапори, транспаранти та ін.); сліди та елементи одягу і взуття (маски, шарфи так звані «рози», балаклави); сліди крові та ін.

Крім виявлених матеріальних слідів за результатами проведення ОМП, у протоколі може бути відображено опис обстановки, в якій відбувалися групові насильницькі дії і яка може свідчити про особливий цинізм або зухвалість футбольних уболівальників.

У разі застосування зброї з місця події вилучається зброя, стріляні гільзи й кулі, фіксуються сліди застосування вогнепальної зброї (сліди пострілу, наприклад). Їх місце знаходження дозволить скласти повну картину розгортання масових заворушень, місця сутичок натовпу і правоохоронців та місця застосування зброї як одними, так і іншими [5, 95–96].

В ході ОМП особлива увага приділяється автомобілям, які припарковано безпосередньо на місці масових заворушень та прилеглих територіях. Наприклад в автомобілях організаторів та учасників заворушень можуть знаходитися важливі для розслідування справи речові докази.

Також значної уваги потребує місце розсіювання натовпу футбольних уболівальників через те, що саме в таких місцях знаходиться чимала кількість речових доказів, починаючи від футбольної атрибутики та кінчаючи безпосередньо знаряддями злочину. Але необхідно зауважити, що речі, які вилучені з місця події не завжди належать учасникам заворушень. Так, до натовпу можуть потрапити прості перехожі, які опинились «не в той час, не в тому місці», а також прості глядачі футбольного матчу так звані «кузмічі» та ін. Хоча свідчення таких осіб також становлять неабияку цінність для розслідування справ зазначеної категорії.

Таким чином, слід зазначити, що огляд місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються футбольними уболівальниками є основним джерелом відомостей про кримінальне правопорушення і правопорушниках на початковому етапі розслідування. Саме ОМП дає вихідні дані, вкрай необхідні для визначення можливих напрямів розслідування та висунення слідчих версій.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Єдиний звіт* кримінальних правопорушень у звітних періодах: Форма № 1, затверджена наказом Генерального прокурора України від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.ua/ua/stat.html>
2. *Психологія слідчої діяльності* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Андросюк, О. М. Корнев, О. І. Кудерміна [та ін.] ; за заг. ред. А.І. Казміренко. – К. : Правова єдність, 2009. – 200 с.
3. *Степанов В. В.* Современные проблемы осмотра места происшествия / В. В. Степанов // Сборник материалов
4. Международной научно-практической конференции «Влияние идей И. Н. Якимова на развитие современной криминалистики», посвященной 130-летию со дня рождения И. Н. Якимова. – М., 2014. – С. 86–91.
5. *Шалдирван П. В.* Методика розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09 / П. В. Шалдирван. – К. : Академія адвокатури України, 2005. – 201 с.
6. *Шалдирван П. В.* Особливості початкового етапу розслідування масових заворушень / П. В. Шалдирван // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – № 21 (ч. 1). – С. 92–98.

## ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

OSNOVNI NAPRYAMKI ZAPOBIGANNYA KORUPTSII IN UKRAINE

А. В. Микитчик

Mykytchyk A. V.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри  
кримінології та кримінально-виконавчого права,  
Національна академія внутрішніх справ*

**Н**а сьогоднішній день тема корупції в Україні в умовах сучасних ринкових відносин і побудови правової держави, безсумнівно, є актуальною. І це не дивно, адже масштаби цього явища досить великі, щоб, нарешті, з повною серйозністю поставитися до виниклої проблеми. Наша країна є однією з найбільш корумпованих країн світу, і її «успіхи» в цьому істотно випереджають досягнення національної економіки, а також входимо до десятки найбільш корумпованих країн світу.

Корупція в сучасній Україні стала системним фактором, що створює негативний вплив на ефективне функціонування державного апарату, суспільства та окремих громадян. Вона визначається значною мірою неефективністю державного управління, особливостями суспільного менталітету, специфікою політичної культури, нерозвиненістю громадських інститутів, покликаних контролювати органи виконавчої влади. Це пояснюється тим, що постійно змінюються соціально-економічні та політичні умови життя суспільства, що оновлює «корупційне поле» соціальних взаємодій, вводячи в нього все нових і нових дійових осіб. Об'єкти і суб'єкти корупційних відносин постійно розширюються. З корупцією стикаються практично всі громадяни, але виявляються і, відповідно, караються лише поодинокі факти, що в підсумку підриває принцип невідворотності покарання.

Оскільки корупція є наслідком загальних проблем держави і суспільства, боротьба з нею не зводиться лише до реалізації вузької антикорупційної програми, а повинна

пронизувати всі програми оновлення держави в цілому.

На основі вивчення закордонного досвіду нами були виокремлені найдієвіші напрямки боротьби з корупцією, а саме:

Чітко розмежувати функції прийняття рішень, реалізації рішень, контролю, надання послуг. Зараз багато адміністративних відомств суміщають виконання цих функцій. Це не тільки знижує ефективність управління, а й сприяє корупції. Введення персональної відповідальності посадових осіб у сфері розпорядження коштами і майном. Зараз у нас, на відміну від більшості інших країн, основна частина подібних рішень приймається колегіально: Адміністраціями або всілякими комісіями. Колективна безвідповідальність чудовий щит для корупції.

Необхідно також введення відкритих конкурсів на державні замовлення і закупівлі. Там, де це неможливо, повинні застосовуватися жорсткі специфікації і стандарти на продукцію та послуги. Зменшення монополії і створення конкуренції у сфері надання державних послуг призведе до зниження можливостей для корупційної діяльності. Ринок корупційних послуг функціонує за законами «економіки дефіциту», тому необхідно всіляко полегшувати доступ громадян до державних послуг.

Бюджетне недофінансування органів виконавчої влади змушує їх створювати позабюджетні фонди, що поповнюються за рахунок відрахувань, пов'язаних, як правило, з виконанням відомством своїх

функцій (платежі, штрафи і т.п.). Позабюджетні фонди контролюються набагато гірше, що сприяє розростанню корупції.

Реформа державної служби є центральною ланкою в комплексі антикорупційних заходів, що мають профілактичний характер. Істотне збільшення грошового утримання державних службовців (що особливо важливо для нижчої та середньої ланок) сприятиме зниженню корупції. Одночасно зі збільшенням грошового утримання і введенням потужної системи соціальних гарантій необхідно позбавлятися від застарілої системи відомчих пільг, пов'язаних з побутом чиновників.

Необхідна також налагодження механізмів проходження служби з урахуванням розмежування юридичного статусу професійних чиновників і «політичних призначенців». Встановлення для керівників в органах виконавчої влади обмежуючих квот на включення в коло своїх підлеглих «політичних призначенців» дає корисний ефект. Присутність в оточенні начальника кар'єрних чиновників, менше залежних від волі цього начальника, зменшує можливість його корупційної поведінки.

Посилення ролі законів у діях чиновників неминує сприяти обмеженню корупції. Для цього можуть знадобитися, зокрема, такі заходи:

- розмежування компетенції і захист компетенції чиновників;
- зменшення сфери дії особистого розсуду;
- встановлення суворого порядку взаємодії чиновників і громадян, при якому громадянам завжди і повністю відомі їх права та обов'язки чиновників;
- введення у ряді важливих випадків карних заходів відповідальності для чиновників за факт порушення закону (не тільки при наявності доказаного протиправного умислу);
- посилення контролю за державними службовцями та відповідальності за ухилення від запропонованої законами поведінки.

Підвищення престижу державної служби необхідно для позбавлення від шкідливого міфу «крадуть всі», що створює додатковий сприятливий фон для поширення корупції. Корисно введення професійних конкурсів на низовому рівні і корпоративних нагород за чесність і професіоналізм на середньому і вищому рівнях бюрократії. Тут можуть бути корисні як державні зусилля, так і активність недержавних організацій.

Перемогти корупцію можна тільки із залученням інститутів громадянського суспільства, оскільки саме воно найбільш зацікавлене в такій перемозі. Це тим більше необхідно в умовах серйозного відчуження суспільства від влади. Залучаючи громадські організації до повноцінного співробітництва при вирішенні проблеми подібного масштабу, держава отримує шанс підвищити довіру громадян, а значить, шанс на досягнення поставлених цілей.

Без залучення громадськості не можна приборкати низову корупцію, оскільки на нижніх рівнях управління корупція малочутлива до владних імпульсів, що йдуть зверху, але може бути потіснена тільки при напорі знизу, зусиллями громадян та інститутів громадянського суспільства.

Тому, реалізуючи програму боротьби з корупцією, влада повинна ефективно залучати до цього широкі громадські кола, в першу чергу підприємницькі, і незалежні засоби масової інформації. Особлива увага повинна бути приділена вихованню правової та громадянської свідомості та отриманню навичок поведінки в демократичному правовому суспільстві, у тому числі навичок антикорупційного поведінки. Перераховані вище заходи загального характеру зачіпають багато сфер державного життя і активності громадянського суспільства.

Підводячи підсумок, варто зауважити, що це основні напрямки антикорупційної політики, які варто розвивати в першу чергу. Важливим є те, що лише одночасна робота за визначеними напрямками призведе до бажаного результату.

# ОСКАРЖЕННЯ СЛІДЧОМУ СУДДІ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ЯК ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

APPEAL TO INVESTIGATING JUDGE DECISIONS, ACTIONS OR OMISSIONS INVESTIGATOR, PROSECUTOR AS THE WAY  
OF DEFENSE FROM CORRUPTION DURING THE PRELIMINARY INVESTIGATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS

М. М. ОЛЬХОВСЬКА,

Olkhovska M.

*аспірант, Академія адвокатури України, адвокат  
(Науковий керівник – доцент Г. І. Сисоєнко)*

**К**орупція – використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [1], наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Під час дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, далі – КПК України 1960 р., основними висновками щодо корупційних ризиків у кримінальному провадженні на стадії досудового слідства були наступні:

1) основним чинником, що сприяє виникненню і розповсюдженню корупційних практик, є орієнтація роботи правоохоронних органів на статистичні показники;

2) низький рівень заробітної плати правоохоронців має суттєве значення;

3) низька ефективність внутрішнього та зовнішнього (перш за все, з боку прокуратури) контролю за діяльністю органів дізнання та досудового слідства є впливовим

чинником виникнення і розвитку корупційних практик;

4) поширеність неформальних контактів між різними ланками та суб'єктами кримінального провадження (наприклад, між керівником слідчого підрозділу і прокурором);

5) до корупціогенних положень процесуального та матеріального законодавства відносять: неналежне врегулювання процедури дослідчої перевірки інформації про злочин та порушення кримінальної справи; недовисконалість врегулювання процедури звільнення від кримінальної відповідальності та обставин, що виключають провадження у справі; процедури обрання запобіжних заходів, особливо, взяття під варту; недовисконалість законодавства, що регулює оперативно – розшукову діяльність; нечіткість строків призначення та проведення судових експертиз та відсутність реальних гарантій попередження випадків надання завідомо неправдивого висновку експертом [2, 6].

На наш погляд, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [3], далі – КПК України, суттєво не змінив і не виключив існування вищевказаних корупційних ризиків на стадії досудового розслідування кримінального провадження, але надав стороні захисту більше процесуальних можливостей у боротьбі із ними, серед яких і встановлене п. 16 ч. 3 ст. 42 КПК



України право підозрюваного на оскарження рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом. В такий спосіб, на нашу думку, законодавець значно розширив процесуальні права сторони захисту щодо протидії порушенням законодавства та зловживанням службовим становищем, які можуть мати місце з боку осіб, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінального провадження.

Ми вважаємо, що вкрай важливими для захисту прав та інтересів підозрюваного під час досудового розслідування кримінального провадження і протидії корупції є положення п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, згідно якого підозрюваним, його захисником чи законним представником на досудовому провадженні можуть бути оскаржені бездіяльність слідчого, прокурора, що полягає у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк. Отже, якщо слідчий, прокурор не виконує свої процесуальні обов'язки у визначений КПК України строк, чим порушує права та інтереси підозрюваного, то сторона захисту має право звернутись до слідчого судді з відповідною скаргою на бездіяльність слідчого, прокурора. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ також висловив чітку позицію з цього приводу, зазначивши, що оскарження бездіяльності слідчого, прокурора на підставі ст. 303 КПК України можлива за наявності зв'язку між обов'язком слідчого чи прокурора вчинити визначені КПК дії та строком, у межах якого зазначені особи зобов'язані їх вчинити [4]. При цьому, якщо КПК України не передбачає обов'язку слідчого, прокурора вчинити певну процесуальну дію у чітко визначений строк, то підозрюваний позбавлений права оскаржити таку бездіяльність слідчому судді, а як наслідок – позбавлений можливості захистити свої права та інтереси в рамках закону. На нашу думку, в зв'язку з цим існує ризик виникнення корупційних схем.

Правова норма, що встановлювала обов'язок слідчого надавати копію протоколу

обшуку особі, у якій проводиться обшук, існувала в КПК України 1960 р. Проте чинним КПК України такий обов'язок слідчого закріплено не було. Зазначена прогалина в законодавстві ускладнювала процесуальну можливість для підозрюваного захистити свої права та інтереси шляхом оскарження незаконних дій слідчого та повернення вилученого майна. Не маючи документального підтвердження факту проведення обшуку і переліку вилученого майна, підозрюваний був позбавлений процесуальної можливості довести незаконність такого вилучення в судовому порядку. Це було підставою для виникнення корупційних ризиків. Проте в 2015 році вказаний недолік в законодавстві було усунуто шляхом внесення відповідних змін до ст. 236 КПК України, що стало важливим чинником у боротьбі з корупцією на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

КПК України не встановлює чітких процесуальних строків для слідчого, прокурора, на протязі яких вони зобов'язані видати стороні захисту копію винесеної постанови, що зачіпає законні права та інтереси підозрюваного. Це є підставою для виникнення корупційних практик. На нашу думку, з цього приводу одним із найважливіших елементів у боротьбі з корупцією під час досудового розслідування кримінального провадження є закріплення в ч. 1 ст. 304 КПК України правової норми, згідно якої якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії. На практиці мають місце численні випадки бездіяльності слідчого, прокурора, що виражаються у неврученні підозрюваному копії винесеної постанови, яку він має право отримати на підставі п. 15 ч. 3 ст. 42 КПК України. В зв'язку з тим, що, як вже зазначено вище, діючий КПК України не встановлює для слідчого, прокурора чітких процесуальних строків щодо видачі стороні захисту копії винесеної під час досудового розслідування постанови, то підозрюваний позбавлений процесуальної можливості оскаржити слідчому судді таку бездіяльність слідчого,

прокурора на підставі ст. 303 КПК України. Зазначена прогалина в законодавстві призводить до виникнення корупційних ризиків. В такому випадку стороні захисту необхідно звернутись до слідчого, прокурора з відповідним клопотанням про видачу копії процесуального документу, яке слідчий, прокурор згідно ст. 220 КПК України зобов'язаний розглянути у чітко визначений строк. Бездіяльність слідчого, прокурора щодо залишення без розгляду клопотання може бути оскаржена стороною захисту слідчому судді на підставі ст. 303 КПК України.

Таким чином, не зважаючи на те, що чинний КПК України містить ряд суттєвих прогалин щодо законодавчого врегулювання

основних положень досудового розслідування кримінального провадження, що є підставою для виникнення корупційних ризиків, але закріплене право сторони захисту на оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора є важливим і дієвим механізмом протидії корупції під час досудового розслідування. На нашу думку, зміни, які вносяться до діючого кримінально – процесуального законодавства України, спрямовані в тому числі і на вдосконалення інституту оскарження з метою розширення процесуальних прав підозрюваного та зменшення корупційних ризиків під час досудового розслідування кримінального провадження.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Закон України «Про запобігання корупції»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
2. *Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі* / М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. М. Осика [та ін.] ; Інститут прикладних гуманітарних досліджень, МАКонсалтинг. – К. : Москаленко О.М. ФОП, 2009. – 220 с.
3. *Кримінальний процесуальний кодекс*

України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. *Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування* : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09.11.2012 р. № 1640/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12>

## ДО ПОНЯТТЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

TO THE CONCEPT "TECHNICAL CRIMINALISTICS SUPPORT" FOR INVESTIGATION OF CRIMES

Б. О. ПАВЛИШИН

Pavlishin B. O.

*аспірант, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – професор І. В. Гора)*

Однією з нагальних проблем, комплексне розв'язання якої безпосередньо впливає на досягнення мети і вирішення завдань досудового розслідування, є питання щодо

принципової можливості і практичної обумовленої необхідності використання наявних криміналістичних знань, прийомів і методів, науково-технічних засобів,

спрямованих на протидію злочинності. Аналіз теоретичних і практичних напрацювань криміналістики з цих питань, з'ясування потреби у нових криміналістичних розробках положень і засобів криміналістичної техніки, рекомендацій з тактики проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, є актуальним і практично значущим

Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів докладно розглядалися в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів Г. А. Абдумаджидова, Т. В. Аверьянкової, Р. С. Белкіна, А. Ф. Волинського, В. А. Волинського, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Г. І. Грамовича, Ю. Г. Корухова, П. Т. Скорченка, М. А. Чельцова, М. П. Яблокова та ін. Виникнення й формування техніко-криміналістичного забезпечення в надрах криміналістики було визначено, перш за все, розвитком основ теорії даної науки. Негативна зміна криміногенної ситуації в країні поряд з труднощами адаптації правоохоронних органів до нових умов роботи, вимагали удосконалення форм і методів їх діяльності, розробки і реалізації адекватних організаційних, правових, науково-технічних заходів боротьби зі злочинністю. При цьому, безумовно, певні надії пов'язувалися з криміналістичною технікою, необхідним правовим і організаційним забезпеченням її використання працівниками оперативно-розшукових підрозділів та слідчими, експертами. Проте, наявність навіть найдосконалішої техніки не дасть бажаного позитивного результату без відповідній їй можливостям організації роботи з нею. Така організація, в свою чергу, перебуває в прямій залежності від стану правової регламентації порядку (механізму) реалізації потенційних можливостей технічних засобів у нових умовах боротьби зі злочинністю. Все це передбачає наявність високопрофесійної техніко-криміналістичної підготовки суб'єктів діяльності з виявлення, розкриття й досудового розслідування злочинів.

Аналіз криміналістичної літератури свідчить про широке застосування поняття «техніко-криміналістичне забезпечення» й про значну кількість монографічних досліджень, присвячених техніко-криміналістичному забезпеченню того або іншого виду діяльності, пов'язаної з виявленням, досудовим розслідуванням та запобіганням вчиненню злочинів. Найбільш глибокими і повноцінними з огляду на широту розглянутих питань техніко-криміналістичного забезпечення діяльності слідчих і оперативних підрозділів є докторські дисертації А. Ф. Волинського на тему «Концептуальні основи техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів» (1999 р.) [1] та П. Т. Скорченка на тему «Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення досудового кримінального процесу» (2000 р.) [2]. А. Ф. Волинський визначає техніко-криміналістичне забезпечення як специфічний вид діяльності, яка здійснюється з метою розкриття й попередження злочинів. На його думку, під техніко-криміналістичним забезпеченням необхідно розуміти систему правових, наукових, організаційних заходів з розроблення, впровадження й практичного застосування техніко-криміналістичних засобів й наукових методів з метою виявлення, розслідування, припинення та попередження злочинів. Таким чином техніко-криміналістичне забезпечення, на його думку, містить в собі наступні елементи: правове забезпечення, наукове забезпечення, організаційне забезпечення [1, 31–32].

На думку П. Т. Скорченка, техніко-криміналістичне забезпечення – це система правових, наукових, організаційних заходів з розробки, впровадження та практичного користування техніко-криміналістичними засобами й науковими методами з метою успішного розкриття, розслідування та попередження злочинів. У зв'язку з цим він виокремлює наступні елементи – правове, наукове та організаційне забезпечення [3, 21]. Проте серед цих елементів немає найголовнішого – самих технічних засобів.

Відомий білоруський криміналіст Г. І. Грамович стверджує, що техніко-криміналістичне забезпечення – це регламентована нормативними актами діяльність науково-дослідних, судово-експертних та інших закладів, а також відповідних посадових осіб, на котрих покладено обов'язок розробки та реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів з метою створення оптимальних умов ефективного застосування спеціальних знань та науково-технічних засобів в процесі боротьби зі злочинністю [4, 37]. Отже, техніко-криміналістичне забезпечення розглядається ним як організаційно-функціональна система, однак автор доволі узагальнено уявляє суб'єктів цієї системи – науково-дослідні, судово-експертні та інші заклади, а також відповідні посадові особи. Тому залишається незрозумілою при цьому роль слідчих органів досудового розслідування, прокурора, які безпосередньо забезпечують функціонування цієї системи і використання її можливостей в процесі досудового розслідування злочинів. У зв'язку з цим навряд чи виправдано обмежувати її завдання лише розробкою і реалізацією заходів з метою створення оптимальних умов ефективного застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів в боротьбі зі злочинністю.

Доцільність уособлення «техніко-криміналістичного забезпечення» не лише як поняття, а і як самостійного виду діяльності

працівників правоохоронних органів, зумовлена причинами практичного характеру. Загальновідомо, що необхідною умовою функціонування та подальшого розвитку кожного із інститутів в сфері кримінального судочинства є формування його основ, котрі носять комплексний характер і містять теоретичні, правові та організаційні напрями. Безумовно, теоретичні основи «техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування» повинні складати, перш за все, положення криміналістики, тому що «техніко-криміналістичне забезпечення» формується в надрах криміналістики й адаптує її дані, розробки в контексті актуальних проблем свого розвитку. Проте обмеження застосуванням в якості наукової бази «техніко-криміналістичного забезпечення» лише криміналістики, яка безумовно є основним джерелом її засобів і методів, навряд чи продуктивне. Вочевидь, в розглядуваному випадку доцільним слід вважати залучення елементів кримінального процесу.

Визначення техніко-криміналістичного забезпечення протидії злочинності можна сформулювати як систему правових, наукових, організаційних та дидактичних заходів з розробки, впровадження й практичного застосування техніко-криміналістичних засобів й наукових методів органами досудового розслідування для найбільш ефективного вирішення цілей і завдань, що стоять перед ними.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Вольинский А. Ф.* Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : дисс. ... докт. юрид. наук в виде научного доклада : спец.°12.00.09 / А. Ф. Вольинский. – М., 1999. – 64 с.
2. *Скорченко П. Т.* Проблемы технико-криминалистического обеспечения досудебного уголовного процесса : дисс. ... докт. юрид. наук в виде научного доклада : спец. 12.00.09 / П. Т. Скорченко. – М., 2000. – 69 с.
3. *Скорченко П. Т.* Криминалистика : технико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений : учеб. пособие для вузов / П. Т. Скорченко. – М., 1999. – 272 с.
4. *Грамович Г. И.* Некоторые вопросы технико-криминалистического обеспечения уголовного судопроизводства / Г. И. Грамович // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики : тезисы науч.-практ. конференции. – К., 1993. – С. 86–88.

## ПОНЯТТЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА ПИТАННЯ ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

CONCEPT OF SCIENTIFIC-TECHNICAL MEANS IN CRIMINALISTICS AND THEIR CLASSIFICATION

А. А. Павлишина

Pavlishina A. A.

*аспірантка, кафедра кримінального процесу та криміналістики, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – професор В. А. Колесник)*

Застосування в криміналістичній літературі терміну «науково-технічні засоби» для позначення ним технічних пристроїв, засобів, пристосувань, що використовуються в практиці виявлення й досудового розслідування злочинів, відображає об'єктивний стан розвитку техніки в умовах науково-технічної революції, коли наука і техніка перетинаються і взаємообумовлюють одна одну, а тому і термін саме цей більшою мірою відповідає природі таких засобів, що використовуються в інтересах виявлення слідів злочинів і здійснення кримінального провадження.

Поняття науково-технічних засобів, що розробляються криміналістикою, пристосовуються або використовуються для вирішення її завдань є підсистемою одночасно понять «науково-технічні засоби» та «криміналістична техніка» і повністю входить до них. Співвідношення понять «науково-технічні засоби» та «криміналістична техніка» ґрунтується лише на перетинанні їх обсягів, що відносяться до тієї предметної галузі, котра визначається використанням певної частини науково-технічних засобів у протидії злочинності. Враховуючи різноманітність підходів до визначення поняття «криміналістична техніка» як науково-технічних засобів, що використовуються з метою виявлення й фіксації та дослідження доказів, допускаючи можливість її поділу на техніку для слідчих, експертів, оперативних співробітників, розроблену спеціально в криміналістиці та залучену з інших галузей

знань, практичної діяльності, не можна не помітити єдності природи і джерел її походження, організаційних і правових основ застосування, методології пізнання та розвитку.

Варто погодитись з тими вченими, які зазначають, що технічні засоби збирання криміналістичної інформації – поняття досить широке, до нього належать будь-які технічні засоби, що використовуються як знаряддя праці співробітниками правоохоронних органів, які досліджують події злочину. Науково-технічні засоби та методи, що їх використовують для виявлення слідів та інших об'єктів, також досить різноманітні. Сучасні техніко-криміналістичні засоби й методи базуються на новітніх досягненнях не лише криміналістичної науки, а й неорганічної, органічної, квантової хімії, фізики, фізики твердого тіла, теплофізики, кристалографії, загальної і молекулярної біології, математики, інформатики й кібернетики, а також інших наук [1, 71, 73]. Водночас слід враховувати ті реалії, що для кримінального процесуального закону й практики його застосування не має значення, яку техніку використав слідчий, прокурор або спеціаліст під час проведення слідчої (розшукової) дії чи експерт під час проведення експертизи – запозичену з інших галузей науки і техніки або винайдену в криміналістиці; з внесеними криміналістами конструктивними змінами чи без них. Важливим є те, щоб така криміналістична техніка відповідала критеріям допустимості у



кримінальному провадженні, щоб її використання не створювало загрозу життю і здоров'ю людей, не принижувало честі й гідності особи, не порушувало встановлених законом прав та свобод, не посягало на законні інтереси учасників кримінального провадження. Не менш важливим є й достовірність одержуваних з використанням технічних засобів результатів та можливість їхньої перевірки процесуальним шляхом. Для забезпечення цих умов застосування криміналістичної техніки повинно ґрунтуватися на спеціально розроблених криміналістичних методиках і тактичних прийомах.

В науці криміналістиці на сьогодні розроблено декілька класифікацій науково-технічних засобів, що використовуються з метою виявлення, фіксації, вилучення й дослідження слідів та інших об'єктів для потреб здійснення кримінального провадження. Питанням їх класифікації присвячені ґрунтовні праці М. Б. Вандера, А. Ф. Волинського, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, О. О. Закатова, Є. П. Іщенка, М. В. Салтєвського, П. Т. Скорченка, М. П. Яблокова та багатьох інших вчених. Такою, що заслуговує на увагу з огляду на практичне значення, вважаємо класифікацію науково-технічних засобів, запропоновану білоруським криміналістом і вченим Г. І. Грамовичем. На його думку, науково-технічні засоби можна класифікувати залежно від виконуваних за їх допомогою функцій і тому він поділяє їх на такі групи: науково-технічні засоби виявлення слідів та інших об'єктів; засоби фіксації; засоби вилучення; засоби дослідження доказів; засоби, що використовуються в діяльності з попередження злочинів та науково-технічні засоби, що використовуються в діяльності з організації боротьби із злочинністю [2, 53–54]. Такий підхід білоруського вченого носить яскраво виразний криміналістичний характер і має конкретне практичне значення.

Окрім науково-технічних засобів можуть бути використані як слідчим, прокурором під час досудового розслідування, так і оперативним працівником під час проведення оперативних заходів та експертом під час його

участі в слідчих (розшукових) діях як спеціаліста або під час проведення експертизи. Такі технічні засоби використовуються, як в кримінальній процесуальній, так і в оперативно-розшуковій діяльності і тому класифікація за підставами «суб'єкт застосування» та «сфера застосування» не має істотного практичного значення. Також маємо певні сумніви щодо можливості, а головне – потреби виокремлення науково-технічних засобів як обов'язкових для застосування. Спірною вважаємо і класифікацію таких засобів за доказовим значенням результатів їх застосування, оскільки оцінка доказів здійснюється в кожному конкретному випадку слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюючи кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку. До того ж жоден доказ не має наперед встановленої сили, як це передбачено вимогами ст. 94 КПК України [3, 55]. Отже, доказове значення можуть мати результати застосування як фізичних, так і хімічних засобів, як тих, що застосовані слідчим чи оперативним співробітником, так і тих, що застосовані спеціалістом або експертом, як вузькоспеціалізованих, так і універсальних. Спільним у використанні науково-технічних засобів є те, що вони можуть і з успіхом використовуються для збирання доказів і забезпечення доказування під час досудового розслідування будь-яких злочинів, будь то корупційні злочини чи злочини проти життя й здоров'я, або у сфері незаконного наркобізнесу.

Сучасна практика виявлення й досудового розслідування злочинів вимагає використання спеціальних науково-технічних засобів, що забезпечують об'єктивність отриманих результатів, виправданість застосування певного криміналістичного засобу в конкретній ситуації та його економічність. На задоволення таких вимог спрямовані пошуки криміналістів у напрямі створення уніфікованих

криміналістичних валіз, спеціалізованих валіз, комплектів та спеціальних пристосувань, призначенням яких є виявлення й попереднє дослідження різноманітних за властивостями слідів, речовин чи інших об'єктів як під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, так і в ході проведення оперативно-розшукових заходів.

Наприклад, сьогодні для попереднього дослідження наркотичних і сильнодіючих речовин вітчизняними та закордонними спеціалістами розроблені спеціальні набори експрес-тестів, що відрізняються за їхнім складом та способами застосування хімічних реагентів. Такими наборами комплектуються спеціалізовані слідчі валізи для роботи на місцях, де можуть бути виявлені наркотичні засоби чи сильнодіючі речовини.

Різнomanіття завдань з пошуку й фіксації доказів, що стоять перед співробітниками

оперативних і слідчих підрозділів, особливості слідів, предметів, об'єктів-речовин, які можуть бути виявлені, вилучені й визнані речовими доказами, специфічні умови застосування пошукових криміналістичних засобів під час проведення окремих слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій, високі вимоги до функціональних можливостей приладів, їх чутливості, надійності, вагових та габаритних й експлуатаційних характеристик зумовляють потребу й доцільність формування самостійного наукового напрямку в межах розділу «криміналістичної техніки». Його основною метою має бути розробка й створення портативних та безпечних для експлуатації засобів пошуку речовин, предметів та інших об'єктів, дослідження й ідентифікація яких має значення для виявлення, розкриття й досудового розслідування злочинів та прийняття правильних рішень у кримінальному провадженні.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Гора І. В.* Криміналістика : Частина 1. Криміналістична техніка : навч. посібник / І. В. Гора, В. А. Колесник. – К. : Алерта, 2005. – 320 с.
2. *Грамович Г. И.* Криминалистическая техника (научные, правовые, мето-

дологические, организационные основы) : монография / Г. И. Грамович. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. – 215 с.

3. *Кримінальний процесуальний кодекс України // Закон і бізнес.* – № 22 (1061), 26 травня 2012 р. – 320 с.

## ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

COMBATING CORRUPTION BY CRIMINAL AND LEGAL MEANS

А. С. Політова

Politova A. S.

*кандидат юридичних наук, Донецький  
юридичний інститут МВС України*

**Н**а сьогоднішній день надзвичайно гостро стоїть проблема протидії корупції в Україні, суттєво впливаючи на подальшу долю держави та її розвиток.

Також корупція є однією з найбільших перешкод на шляху європейської інтеграції України до світового співтовариства та розвитку громадянського суспільства.

Питанню протидії корупції присвячено наукові праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема, Г. А. Аванесова, Л. І. Аркуші, Ю. М. Антоняна, Л. В. Багрій-Шахматова, А. В. Гайдука, В. В. Голіна, О. О. Дульського, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, О. Г. Кальмана, М. І. Камлика, М. І. Мельника, Є. В. Невмержицького, О. Я. Прохоренка, А. І. Редьки, О. В. Ткаченка, М. І. Хавронюка, а також закордонних науковців – Б. В. Волженкіна, О. Гределанда, М. В. Костеннікова, А. В. Куракіна, Р. Клітгарда, В. Мілера, С. Роуз-Екerman та ін.

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Ці положення Конституції поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, чи є вони представниками законодавчої, виконавчої або судової влади, виконують свої службові обов'язки у державному апараті, в органах місцевого самоврядування або на окремих підприємствах, в установах та організаціях. Не має також значення службове становище особи (звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас), відомча чи галузева належність органу, сфера його діяльності, характер та обсяг повноважень або форма власності, на підставі якої створені та функціонують підприємства, установи і організації. Виконання службовими особами своїх службових обов'язків на підставі, в межах і в порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативними актами, забезпечує нормальну діяльність державного апарату, а також апарату управління підприємств, установ і організацій.

У Розділ XI «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків» Закону України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» (далі – Закон), який набув чинності 26 квітня 2015 року, у ч. 5 ст. 65 «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення»

відзначено, що особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом [1].

Таким чином, виходячи із вищевикладеного, ми можемо стверджувати, що законодавець вважає під «корупційним правопорушенням» злочини у сфері службової діяльності». Але чи є це правильним? З цього приводу є правильним точка зору В. Є. Скулиша, який стверджує, що розмежування корупційних проступків та злочинів у сфері службової діяльності є науковою проблемою, яка перебуває у стадії активних наукових пошуків, ускладнених тим, що межі кримінальної та адміністративної складової корупційних правопорушень остаточно не визначені [2, 215].

Підтвердження щодо віднесення злочинів у сфері службової діяльності до корупційних правопорушень знаходить своє підтвердження в Постанові Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 р. № 1094 «Про затвердження Порядку підготовки та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції» (додатки № 3 та № 4), якою визначено перелік правопорушень, у тому числі й злочинів, які вважаються корупційними. Так до кримінальних корупційних правопорушень законодавець відносить:

- привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України);
- заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 262 КК України);
- заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 308 КК України);

- заволодіння прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 312 КК України);
- заволодіння обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 313 КК України);
- заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 320 КК України);
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України);
- зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364<sup>1</sup> КК України);
- перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України);
- перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 365<sup>1</sup> КК України);
- зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365<sup>2</sup> КК України);
- службове підроблення (ст. 366 КК України);
- службова недбалість (ст. 367 КК України);
- одержання хабара (ст. 368 КК України);
- незаконне збагачення (ст. 368<sup>2</sup> КК України);
- комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368<sup>3</sup> КК України, окрім ч.ч. 4, 5);
- підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368<sup>4</sup> КК України, окрім ч. 5);
- провакація або давання хабара (ст. 369 КК України, окрім ч. 6);
- зловживання впливом (ст. 369<sup>2</sup> КК України);
- провакація хабара або комерційного підкупу (ст. 370 КК України);
- заволодіння офіційними документами, штампами чи печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, а також здійснення таких самих дій відносно приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах (ч. 1 ст. 357 КК України);
- викрадення, привласнення, вимагання військовою службовою особою із зловживанням службовим становищем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними (ч. 2 ст. 410 КК України);
- зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ч. 1 ст. 423 КК України);
- перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ч. 1 ст. 424 КК України) [3].

Не знайшло однозначного підходу щодо розуміння корупційних правопорушень і у вчених. Так, зокрема, М. Мельник визначаючи сутність корупційних злочинів вказує, що вони: особлива сфера соціальних відносин, в якій можливе вчинення корупційних злочинів; сектор державного управління та місцевого самоврядування; неправомірне використання (зловживання) посадовою особою наданої їй влади або свого посадового становища; задоволення шляхом такого зловживання особистого інтересу чи інтересу третіх осіб; спеціальний суб'єкт – особа, уповноважена на виконання функцій

держави. Якщо адаптувати цю формулу до положень чинного кримінального законодавства, то – це посадова особа органу державної влади або органу місцевого самоврядування [4, 128]. Підсумовуючи, вчений відзначає, що корупційними можна визначати злочини, які полягають у неправомірному використанні (зловживанні) посадовими особами державної влади або органів місцевого самоврядування наданої їм влади або свого посадового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб [4, 128].

В. Куц і Я. Триньова зазначають, що корупційним злочином є передбачене в Особливій частині Кримінального кодексу України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення [5, 33]. Подібну точку зору висловлюють М. І. Карпенко та В. В. Пашковський і вказують, що «нажаль, у законодавстві України поняття корупційного злочину не визначено, однак воно розробляється в теорії кримінального права. При з'ясуванні його сутності слід мати на увазі, що в основу цього терміну становлять законодавчі визначення злочину (ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України), корупції та корупційного правопорушення (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI). Виходячи з їх змісту, можна вважати, що під корупційним злочином законодавець розуміє передбачене в Особливій частині Кримінального кодексу України суспільно небезпечне діяння, яке

містить ознаки корупції та корупційного правопорушення» [6, 57].

Р. В. Закомолдін пропонує власне трактування посадових, управлінських і корупційних злочинів. Зокрема, на погляд вченого, посадовими є злочини, що вчиняються посадовою особою у зв'язку із заняттям ним посади; управлінські злочини – це заборонені кримінальним законом суспільно небезпечні, винні дії чи бездіяльність, що вчиняються у сфері управлінських відносин особами, наділеними управлінськими повноваженнями, у зв'язку з реалізацією цих повноважень; а корупційними злочинами є умисні протиправні діяння, що вчиняються посадовими особами, особами, котрі виконують управлінські функції в комерційній чи іншій організації, діють від імені чи в інтересах юридичної особи, а також у некомерційній організації, що не є державним органом, органом місцевого самоврядування, державною чи муніципальною установою, у зв'язку з їх службовим положенням з корисливих мотивів [7, 7].

Отже, на сьогодні залишається невирішеним питання щодо віднесення до корупційних правопорушень (корупційних злочинів) злочинів у сфері службової діяльності. Відтак, постає необхідність приведення Закону України про кримінальну відповідальність до міжнародних стандартів з протидії корупції. Одним із способів такого поряdkування можна запропонувати конструювання окремого Розділу Особливої частини КК України, де визначити чіткий перелік складів корупційних кримінальних правопорушень.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
2. Скулиш В. Є. Співвідношення корупційних проступків та корупційних злочинів у сфері службової діяльності / В. Є. Скулиш // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 214–220.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 р. № 1094 «Про затвердження Порядку підготовки та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://>



zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1094-2011-п

4. Мельник М. Корупційні злочини: сутність і поняття / М. Мельник // Право України. – 2000. – № 11. – С. 126–130.

5. Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 32–36.

6. Карпенко М. І. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст / М. І. Карпенко, В. В. Пашковський // Юридична наука. – 2013. – № 5. – С. 54–61.

7. Закомолдин Р. В. Служебные преступления : учебн. пособ. / Р. В. Закомолдин. – Самара : Самар. гуманит. акад., 2013. – 162 с.

## ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ УЯВНОЇ ОБОРОНИ ЯК ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

SOME FEATURES OF NORMATIVE REGULATION IMAGINARY DEFENSE AS A CIRCUMSTANCE  
PRECLUDING CRIMINALITY ACCORDING TO THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Д. С. ПТАЩЕНКО

Ptashchenko D. S.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права  
та кримінології юридичного факультету, КНУ ім. Т. Шевченка*

З прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК, КК України) вперше у вітчизняному кримінальному праві були закріплені спеціальні положення, які безпосередньо стосуються уявної оборони. В статті 37 КК дається визначення поняття уявної оборони, виокремлюються деякі її різновиди, формулюються загальні орієнтири кримінально-правової оцінки цих різновидів.

В юридичній літературі уявна оборона розглядалась переважно при дослідженні обставин, що виключають злочинність діяння, та помилки у кримінальному праві. Окремі питання цього складного кримінально-правового явища досліджували, зокрема, Ю. В. Александров, Г. М. Андрусяк, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Н. П. Берестовий, Я. М. Брайнін, С. І. Дячук, О. О. Кваша, В. Ф. Кириченко.

Проте, варто зазначити, що незважаючи на прагнення українського законодавця вирішити основні питання уявної оборони на нормативному рівні, – більш ніж десятирічний досвід тлумачення та застосування положень ст. 37 КК виявив щодо уявної оборони цілий ряд проблем нормативного, правозастосовного та теоретичного характеру.

Частиною 2 ст. 37 КК України передбачено: «Уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення». Отже, в зазначеному різновиді уявної оборони законодавець конститутивними елементами (характеристиками) нормативної конструкції виділив: 1) психіку суб'єкта, який заподіює шкоду об'єктам

кримінально-правової охорони; 2) обстановка, що склалась; 3) характер заподіяної шкоди. Саме ці елементи потребують першочергового встановлення та доведення при визнанні певної фактичної ситуації різновидом уявної оборони, нормативна регламентація якого здійснюється ч. 2 ст. 37 КК України (тобто, по суті, під час кримінально-правової кваліфікації).

В різновиді уявної оборони, коли суб'єктом була допущена сумлінна (добросовісна) помилка щодо наявності реального суспільно небезпечного посягання потерпілого, та заподіяна шкода не перевищує допустимі межі захисту в умовах відповідного реального посягання, психіка суб'єкта характеризується власними «специфічними» ознаками. В першу чергу, психіка суб'єкта в досліджуваному різновиді уявної оборони включає добросовісну (сумлінну) помилку щодо наявності реального суспільно небезпечного посягання. Тобто, суб'єкт не усвідомлював і не міг усвідомлювати відсутність реального суспільно небезпечного посягання. За своєю суттю ця помилка є фактичною. В зазначеному різновиді уявної оборони суб'єкт добросовісно (сумлінно) робить неправильну оцінку поведінки потерпілого: він вважає, що особа-потерпіла вчиняє суспільно небезпечне посягання на охоронювані законом права та інтереси, чого в дійсності (об'єктивно) немає.

В зазначеному різновиді уявної оборони добросовісна (сумлінна) помилка суб'єкта щодо наявності реального суспільно небезпечного посягання особи-потерпілого є конститутивним елементом конструкції уявної оборони: якщо ця помилка відсутня, то і за наявності всіх інших елементів конструкції уявної оборони відповідна кримінально-правова ситуація досліджуванним різновидом уявної оборони визнана бути не може.

Добросовісна (сумлінна) помилка суб'єкта щодо наявності реального суспільно небезпечного посягання має місце, коли суб'єкт відповідно до обстановки, в якій він перебував, не усвідомлював і не міг

усвідомлювати відсутність реального суспільно небезпечного посягання.

Для визнання помилки добросовісною в досліджуваному різновиді уявної оборони законодавець використовує лише об'єктивні критерії – обстановку, в якій перебуває суб'єкт і проявляє активність (діяння) потерпіла особа. Як вбачається, в окремих випадках для визнання помилки добросовісною (сумлінною) орієнтиром можуть бути не лише об'єктивні, а й суб'єктивні характеристики. Зокрема, таким орієнтиром може бути стан сильного душевного хвилювання, внаслідок якого у суб'єкта може виникнути помилка в наявності реального суспільно небезпечного посягання.

Перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання, суб'єкт може бути позбавлений можливості повноцінно усвідомлювати наявність або відсутність реального суспільно небезпечного посягання. Наприклад, суб'єкт, перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства потерпілого, заподіяв останньому середньої тяжкості тілесні ушкодження, помилково вважаючи, що протизаконне насильство буде продовжене з боку потерпілого.

Стан сильного душевного хвилювання в наведеному прикладі характеризується раптовістю, тобто виникає як безпосередня реакція на подію, яка сталася несподівано для суб'єкта. Перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання, у суб'єкта значною мірою знижується здатність повноцінно усвідомлювати обстановку під впливом інтенсивної емоції. Не зважаючи на те, що протизаконне насильство припинене, у суб'єкта може виникнути афектована помилка (тобто, помилка, яка виникла в стані сильного душевного хвилювання), що насильство або продовжується, або продовжиться, хоча насправді фактично воно було припинено. Отже, в наведеному прикладі для визнання помилки добросовісною використання лише об'єктивних критеріїв (обстановки, в якій перебуває та проявляє

активність потерпіла особа) є недостатнім, – необхідно враховувати також і суб'єктивні особливості – стан сильного душевного хвилювання суб'єкта.

Свої змістовні особливості також мають свідомість і воля як складові психіки суб'єкта. В нормативно-теоретичній конструкції різновиду уявної оборони, коли суб'єктом була допущена сумнінна (добросовісна) помилка щодо наявності реального суспільно небезпечного посягання потерпілого, та заподіяна шкода не перевищує допустимі межі захисту в умовах відповідного реального посягання, суб'єкт усвідомлює, що своїм діянням заподіює шкоду соціальним цінностям, які є об'єктом кримінально-правової охорони, та передбачає її настання. При цьому суб'єкт також бажає настання відповідної шкоди. Однак, суб'єкт, заподіюючи шкоду соціальним цінностям, не бажає перевищити межі захисту, які дозволені законодавством (зокрема, ч. 3–4 ст. 36 КК України), і свідомо не перевищує їх.

Наступним елементом, який підлягає обов'язковому встановленню та доведенню, є обстановка. В досліджуваному різновиді уявної оборони обстановка, в якій перебуває і проявляє активність потерпілий, повинна давати достатні підстави вважати, що має місце реальне суспільно небезпечне посягання. При цьому, дати вичерпний перелік можливих варіантів обстановки, яка б давала достатні підстави вважати, що має місце реальне суспільно небезпечне посягання, на нормативному рівні вбачається неможливим: все залежить від конкретної фактичної ситуації. Проте, правозастосовні органи завжди повинні встановлювати в чому полягає відповідна обстановка та обґрунтовувати, що вона дає такі достатні підстави суб'єкту припуститись добросовісної (сумлінної) помилки щодо наявності реального суспільно небезпечного посягання.

Визначення характеру обстановки при уявній обороні (чи давала обстановка, що склалася, достатні підстави вважати (припустити) наявність реального суспільно

небезпечного посягання) має оціночний характер і цілком залежить від конкретних життєвих обставин (встановлених юридичних фактів). Вичерпно визначити їх на нормативному рівні видається неможливим, оскільки обмежить правозастосовні органи в розумінні суті уявної оборони та застосуванні відповідних кримінально-правових норм. Певні орієнтири щодо оцінки характеру обстановки при уявній обороні можуть бути встановлені для правозастосовних органів в рекомендаційному порядку (наприклад, в постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ).

Шкода, як результат діяння суб'єкта, в досліджуваному різновиді уявної оборони повинна не перевищувати допустимі межі захисту в умовах відповідного реального суспільно небезпечного посягання. Орієнтирами для встановлення чи перевищує заподіяна суб'єктом шкода допустимі межі захисту в умовах відповідного реального суспільно небезпечного посягання є відповідні положення ст. 36 КК України, а саме: ч. 3–5 ст. 36 КК України. Як вбачається, в досліджуваному різновиді уявної оборони шкода не перевищує допустимі межі захисту, яка є необхідною в умовах реального суспільно небезпечного посягання, якщо вона відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, якби посягання було реальним.

Не перевищує заподіяна шкода допустимі межі захисту в умовах відповідного реального суспільно небезпечного посягання, зокрема, якщо суб'єкт помилково вважав: 1) що суспільно небезпечне посягання, супроводжувалось застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів; 2) що захист здійснюється від нападу озброєної особи або нападу групи осіб; 3) що має місце протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення. При зазначених помилках у досліджуваному різновиді уявної оборони шкода не перевищує допустимі межі захисту незалежно від тяжкості шкоди, яка заподіяна потерпілому.

Більш складним є питання, чи можна для встановлення чи перевищує заподіяна шкода допустимі межі захисту в умовах відповідного реального суспільно небезпечного посягання чи ні застосовувати положення ч. 4 ст. 36 КК України. Як вбачається, в досліджуваному різновиді уявної оборони суб'єкт не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання не міг оцінити

відповідність заподіяної шкоди небезпечності посягання чи обставинці захисту, яке уявляв (вважав) суб'єкт.

Отже, конститутивними елементами уявної оборони як обставини, що виключає злочинність діяння, відповідно до ст. 37 КК України є: 1) психіку суб'єкта, який заподіює шкоду об'єктам кримінально-правової охорони; 2) обстановка, що склалась; 3) характер заподіяної шкоди.

## СОЦІАЛЬНА НЕБЕЗПЕКА КОРУПЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

SOCIAL DANGER OF CORRUPTION AND ITS CONSEQUENCES FOR THE STATE AND SOCIETY

Е. В. РАСЮК

Rasiuk E.

*кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри  
кримінології та кримінально-виконавчого права  
Національної академії внутрішніх справ*

**К**орупція в Україні має свої особливості та значно відрізняється від корупції у розвинутих країнах. Без виявлення цих особливостей не можна розробити адекватні заходи протидії їй. Корупція сьогодення має ту особливість, що це – корупція кризового типу. Насамперед, вона породжується кризою сучасного українського суспільства (а не лише недосконалістю кримінальної юстиції), та здатна поглиблювати кризу українського суспільства, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в Україні. Саме тому, корупція стала реальною загрозою для національної безпеки та конституційного устрою України, насамперед вона є основною загрозою українській нації, зокрема політичним, економічним, правовим, моральним, культурним засадам її розвитку. Корупційні зв'язки все більше витісняють правові, етичні відносини між

людьми і з аномалії поступово перетворюються в норму поведінки [6, 31].

У відносно молодій країні – Україні, особливо у період її розвитку, корупція не тільки збереглася, а й укорінилася та збільшується в українському суспільстві. Все це є наслідком виникнення елементів ринкових відносин, коли більшість діє за принципом: «Все можна зробити за гроші», що панує в українському суспільстві та викликає кардинальними змінами, які спричинили зміни у свідомості людей, падінням рівня моралі населення. Починаючи з перших років незалежності нашої держави й до сьогодення стали спостерігатися масові порушення законності в усіх сферах життя суспільства, ігнорування законів, всюдозволеність у поведінці багатьох осіб, у тому числі й чиновників. А витрати й прорахунки, допущені у ході реформ, ослаблення державного і громадського контролю над

злочинністю, відсутність необхідної законодавчої бази перетворили загрозу корупційності багатьох сфер суспільного життя в реальність.

Упродовж останніх двох десятиріч проблема боротьби з корупцією залишається однією із найприоритетніших у державі, але розроблена і діюча система заходів протидії з цим негативним суспільним явищем не дає очікуваних результатів. Проте, досвід боротьби з корупцією та відповідного аналізу, який накопичено в інших країнах, у нашій державі дотепер відсутній.

Не зважаючи на заходи, які проводять державні органи та громадські організації, масштаби корупції у нашій країні не зменшуються, про це свідчить індекс сприйняття корупції, що формується на основі як корупційності країн і територій, так й їх державного сектора. Так, за результатами дослідження провідного всесвітнього громадського руху з протидії корупції «Transparency International», у 2014 році (індекс цього року включає 175 країн і територій) Україна посіла 142 місце (індекс 2,4) поряд з такими країнами як Коморські острови, Уганда [7]. Таке становище стало наслідком того, що дотепер не з'ясовано всіх соціальних передумов корупції, комплексно не здійснювалася діяльність щодо їх обмеження та нейтралізації, а також діяльність щодо протидії корупції здійснюється без визначеної системи і належної вимогливості, достатнього інформаційного забезпечення, дотримання принципу розподілу функцій і відповідальності.

Враховуючи масштаби корупційних діянь і шкоду, що завдається державі й українському суспільству, сучасна корупція в Україні розглядається на трьох рівнях: побутовому – викликана надмірною взаємодією пересічних громадян і чиновників; діловому – викликана надмірною взаємодією влади і бізнесу; політичному – викликана недобросовісною корисливою поведінкою у своїх інтересах верховної влади (законодавчої, виконавчої, судової),

що використовує демократичні системи й завдає шкоду (збитки) інтересам виборців. Насамперед, у високо корупційних бюрократичних апаратах більшість державних ресурсів свідомо прямують у канали, де їх найлегше розікрасти або де найлегше збирати хабарі, а політика правлячої еліти стає направленою на придушення механізмів контролю над корупцією: свободи преси, незалежності системи правосуддя, конкуруючих еліт (опозиції) і далі індивідуальних прав громадян.

Суспільно небезпечні наслідки корупції являють собою сумарну шкоду, яку заподіює вона суспільним відносинам, тобто усі ті шкідливі, небажані із точки зору суспільства й держави зміни у соціальних цінностях та інтересах, які виникають у результаті вчинення корупційних правопорушень. Тобто соціальні наслідки корупції – це реальна шкода суспільним інтересам, яка заподіюється корупційними діяннями і виражається у сукупності причинно-пов'язаними із вчиненням правопорушень прямими й непрямыми, безпосередніми й опосередкованими негативними змінами, яких зазнають соціальні цінності, а також сукупність економічних та інших витрат суспільства, пов'язаних із запобіганням та протидією корупції. Так, державі і суспільству корупція завдає непоправної шкоди, наслідками якої є: неефективний розподіл і витрачання державних коштів і ресурсів; неефективність корупційних фінансових потоків з погляду економіки країни; втрати податків, коли податкові органи привласнюють собі частину податків; втрати часу через чинення перешкод, зниження ефективності роботи державного апарату в цілому; розорення приватних підприємств; зниження інвестицій у виробництво, уповільнення економічного зростання; пониження якості суспільного сервісу; нецільове використання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, що різко знижує її ефективність; неефективне використання здібностей індивідів: замість виробництва матеріальних благ люди витрачають час на непродуктивний пошук ренти;



зростання соціальної нерівності; посилення форм організованої злочинності – банди перетворюються на мафію; занепад політичної легітимності влади; зниження суспільної моралі [5, 22].

Особливу небезпеку корупція представляє в тих сферах, від яких безпосередньо залежить повсякденна життєдіяльність – забезпечення громадської безпеки, охорони здоров'я, освіти, житлово-комунальне господарство тощо. Так як саме в цих сферах чиновницький апарат своєю бездіяльністю підриває довіру суспільства до органів державної влади. Так утворюється свого роду «коренева система» корупції, яка живить її верхні ешелони. Результати досліджень у сфері корупції в системі державної служби як в розвинених, так і країнах, що розвиваються, показали приблизно однакові її форми і одні й ті ж сфери діяльності, зокрема: державні закупівлі [1, 5]; позабюджетні рахунки, що створюються із легітимною метою (пенсійні, дорожні фонди тощо); податкові відносини (податкові пільги тощо); продаж сировинних товарів за цінами нижче ринкових; видобуток природних ресурсів; продаж державних активів, особливо приватизація державних підприємств; земельні відносини (організація ринку землі з подальшим її продажем); надання монопольного допуску до певного виду комерційної (особливо експортно-імпоротної) діяльності; ліцензування та реєстрація підприємницької (в тому числі, банківської) діяльності; видача дозволів на розміщення цінних паперів і проведення банківських операцій з бюджетними коштами; митне оформлення імпортованих товарів; отримання експортних квот; будівництво і ремонт за рахунок бюджетних коштів; надання житлово-комунальних та інших послуг (житлово-комунальне господарство України); державна реєстрація, атестація та акредитація недержавних вищих навчальних закладів; надходження в спеціалізовані загальноосвітні школи; прийом в дошкільні виховні заклади; прийом на службу (роботу) на високооплачувані

або дозволяють мати значний незаконний дохід посади в державних і місцевих органах (митні органи, органи податкової інспекції, підрозділи МВС).

Корупція проявляється у різноманітних формах, найбільш небезпечною є зрошування злочинних елементів з державними структурами, у результаті чого чиновник, насамперед, працює в цілях особистого збагачення. Також, корупція забезпечує прикриття злочинних дій окремих осіб, які використовують своє офіційне становище, домовленістю з отримання допомоги на постійній основі. Найчастіше таке прикриття відбувається через грошові фонди, що формуються організованими злочинними групами з відрахувань коштів, здобутих злочинним шляхом, спрямованих на підкуп посадових осіб

Слід зазначити, що корупція пов'язана і з тіньовою економікою, розкраданням, рекетом, контрабандою, незаконним обігом, контрабандою наркотиків і т.д. Корупція є живильним середовищем і каталізатором організованої злочинності. Корупційні правопорушення вчиняються, як правило, учасниками стійких злочинних об'єднань, діяльність яких спрямована на максимальний прибуток зі злочинного бізнесу. Корупція є вкрай негативним соціальним явищем, що має такі характерні ознаки як масштабність злочинної діяльності, стійкість і системність в різних галузях народного господарства.

Таким чином, корупція чинить украй негативний вплив на морально-політичний клімат у суспільстві, сприяє виникненню негативного ставлення до проведених політичних, економічних і соціальних перетворень. Народ, що розчарувався у владі, втрачає повагу до закону [2].

Отже, підсумуємо соціальну небезпеку корупції та її наслідки для держави і суспільства деякими законодавчими положеннями зазначеними у:

– Законі України «Про основи національної безпеки України», а саме : «*На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є: у сфері державної безпеки – поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності*» [4];

– Антикорупційна стратегія України на 2014–2017 роки : «*...корупція є однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 року – на*

*початку 2014 року. Згідно з результатами дослідження "Барометра Світової Корупції" (Global Corruption Barometer), проведеного міжнародною організацією Transparency International у 2013 році, 36 відсотків українців були готові вийти на вулицю, протестуючи проти корупції. За результатами проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) наприкінці 2013 року дослідження громадської думки, корупція вже входила до переліку найбільших проблем населення і викликала особливе занепокоєння у 47 відсотків громадян...*» [3].

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Tanzi V. Corruption around the world // IMF Staff Papers. – 1998. – Vol. 45, No. 4. – P. 559. – <http://www.imf.org>
2. Абилкаиров М. Р. Коррупция как социально негативное явление [Электронный ресурс] / М. Р. Абилкаиров, М. М. Камназаров, С. М. Рахметов // Научно-исследовательские материалы по противодействию коррупции. – Режим доступа : <http://suprcourt.kz/rus>
3. Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
4. Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України» (абз. 9 ст. 7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії // С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко ; за редакцією Ю. Г. Кальниша. – К. : Пріоритети, 2010. – 88 с.
6. Расюк Е. Сучасна антикорупційна політика України / Е. Расюк // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 7. – С. 31–34.
7. Результати дослідження провідного всесвітнього громадського руху з протидії корупції «Transparency International» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org>

# АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ КОРУПЦІЇ

CURRENT PROBLEMS PREVENTING CORRUPTION

І. О. РЕВА

Reva I.

*студентка 4 курсу, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник — кандидат юридичних наук М. Є. Громова)*

**К**орупція (від лат. *corrumpere* — псувати) — протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів. Саме таке визначення містить Wikipedia.

У нас час, корупція — явище, що з кожним днем все більше і більше розвивається. В свою чергу, її можна охарактеризувати як «хворобу», що потребує лікування. Але постає питання: як побороти «хворобу» не вистановивши причини її виникнення?

Однією із причин можна вважати виховання нації та сприйняття нею поняття «корупції». Наразі наше суспільство можна вважати однією із причин розвитку корупції. Як приклад, можна розглянути ситуацію в сфері медицини. Відвідування лікаря супроводжується презентуванням певної суми грошей чи невеличкого подарунку. Давно у нашому суспільстві зародився такий стереотип, що без грошей ми не зможемо отримати ефективне лікування, або нам можуть відмовити у лікуванні, мотивувавши це тим, що немає засобів лікування чи місця для лікування. При цьому лікарі, в свою чергу, не відмовляються від отримання коштів, бо, як відомо, заробітна плата у них невелика і є «можливість» хоч трішки покращити своє матеріальне становище.

Перешкоджання корупції є однією з актуальних проблем нашого часу, розв'язання якої для багатьох країн є складною справою. Це безпосередньо стосується й України, для якої корупція стала причиною, що реально загрожує безпеці країни і конституційному ладу держави. Протидія корупції

є безпосереднім виразом антикорупційної політики, яка визначає стратегію антикорупційних заходів.

Серед основних антикорупційних заходів на державному рівні слід виділити позачергове пленарне засідання Верховної Ради України 10 листопада 2015 року, на якому розглядалися питання про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (реєстр. № 3040), та значних для кримінально-правової політики держави проектів законів про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні (реєстр. № 2540а) та про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні (реєстр. № 2541а), прийнятих у другому читанні після повторного голосування.

Але постає питання щодо врегулювання саме «корупційних злочинів» законодавством України. А саме, в Особливій частині Кримінального кодексу України не передбачено розділу, який би містив корупційні злочини. Тому, кримінальної відповідальності, як такої, можна сказати не передбачено за корупційні злочини. Можна лише припустити, що той чи інший злочин, в свою чергу, є корупційним. Також КК України не встановлено яким чином правоохоронні органи при порушенні кримінальних проваджень розмежовують злочини, які відносять до

корупційних злочинів чи до злочинів з ознаками корупції.

Корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1, 1].

Тобто, структура цієї правової норми досить складна і має певні особливості. За такої редакції суб'єктом корупційного правопорушення є не лише службова особа, а й будь-яка інша особа, яка не є службовою, але своїми діями надає певні вигоди службовій особі безпосередньо чи через підставних осіб з метою схилення службової особи до протиправних дій.

Для прикладу візьмемо норму ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», що передбачає за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища [2, 11] – певний вид кримінального покарання як основного (штраф, арешт, позбавлення волі) так і додаткового (позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, конфіскація та спеціальна конфіскація майна).

Звертаю увагу, що відповідно до ст. 12 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції кожна Держава-учасниця відмовляє у звільненні від оподаткування

стосовно витрат, що є «хабарами», які є одним із складових елементів складу злочинів, визнаних такими згідно зі статтями 15 (Підкуп національних державних осіб) і 16 (Підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій) цієї Конвенції, та, у належних випадках, стосовно інших витрат, зроблених з метою сприяння корупційним діянням [3, 1].

Тобто, якщо службова особа, яка уповноважена на виконання функцій держави, отримала неправомірну вигоду (хабар), то відповідно – інша особа, таку вигоду надала. Надавачу такої неправомірної вигоди держава не повинна надавати жодних преференцій щодо звільнення її від оподаткування на суму хабара, зокрема.

Податковий кодекс України (ст. 166) визначає податкову знижку платника податку, але як в ст. 12 Конвенції, також не звільняє особу від оподаткування витрат, що є хабарем.

Водночас, ст. 164 Податкового кодексу України визначено, що до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, у сумах, які визначені обвинувальним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання. [4, 16].

Тобто, службова особа, яка визнана за рішенням суду винною у вчиненні кримінального правопорушення (злочину) за ст. 368 КК України має сплатити податок із суми отриманого «хабара». Часто-густо, а то й у кожному разі, така сума «хабара», як правило виявляється та вилучається правоохоронними органами і фактично особа її навіть не отримує, а податок має сплатити.

На мою думку, слід передбачити в санкції ст. 368 КК України (і не лише в ній), можливо як додаткове покарання, стягнення із засудженого (отже винного) податку із суми отриманого «хабара». Адже, жодна особа, яка отримала хабар, і як правило, отримала покарання у виді позбавлення волі, не буде подавати в місцях позбавлення волі

декларацію про доходи і не включатиме до неї такий вид «доходу» як неправомірна вигода (хабар). Тим паче, добровільно сплачувати такий податок.

За відсутності чіткого механізму реалізації норми ст. 164.2.12 ПК України в національному законодавстві – ця норма не діє.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити певні висновки, а саме, що перш за все певною мірою потрібно здійснювати виховання нації, що сприятиме протидії про-типриродним явищам в суспільстві, зокрема корупції і корупційній злочинності. У зв'язку з цим важливим заходом протидії корупції вважається створення умов для антикорупційної освіти через виховання вільної, активної та відповідальної особистості. Щодо формування антикорупційної свідомості у населення слушною видається пропозиція І. М. Буданової про організацію наукових конференцій, семінарів з актуальних проблем запобігання та протидії корупції; розробку адміністративних регламентів; проведення відповідних науково-соціологічних досліджень; введення в навчальний процес вищих навчальних закладів курсу «Антикорупційні стандарти поведінки»; видання необхідної літератури та оприлюднення антикорупційних матеріалів у ЗМІ. Разом

з цим підкреслюється, що зниження рівня корупції може бути досягнуто лише через підвищення ефективності взаємодії діяльності державних органів та інститутів громадянського суспільства [5, 183]. А також, що корупційні злочини, не мають сьогодні нормативного визначення, але при цьому вирівнюють межу кримінальним законодавством, а це, у свою чергу, є прогалиною у законодавстві, ускладнює діяльність всієї системи правоохоронних органів, до компетенції яких належить виявлення, розслідування та запобігання корупційним злочинам. Говорячи про корупційні правопорушення, вступаючи в диспут про їх першопричини та аналізуючи результати запобігання та протидії корупції, варто зауважити, що Україна робить перші кроки на цьому шляху. На моє переконання, без системного аналізу чинного антикорупційного законодавства, що не систематизоване законодавцем; без внесення відповідних змін до чинних норм чи прийняття нових – зарано говорити про належне законодавче регулювання та готовність суспільства щодо запобігання та протидії корупції. Проте сподіваюся, що таке багатовікове явище як корупція буде подолане у нашому суспільстві не завдяки створенню чергового «комітету», «агентства» чи «бюро», а внаслідок зміни правосвідомості.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Закон України «Про запобігання корупції»* від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – С. 1. – Ст. 3. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
2. *Кримінальний кодекс України* (5 квітня 2001 р. № 2341-III) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – С. 11. – Ст. 368. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>
3. *Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції* – 31 жовтня 2003 року, набрання чинності для України – 1 січня 2010 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – С. 1, ч. 4 ст. 12. – Режим доступу : [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_c16](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16)
4. *Податковий кодекс України* – 2 грудня 2010 року, № 2755-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – С. 16. – Ст. 164–166. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page16>
5. *Буданова І. М.* Проблемы формирования антикоррупционного мировоззрения граждан / И. М. Буданова // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты : межведом. науч. сборник. – М., 2010. – Т. 1 (39). – С. 183–187.



## ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ В УКРАЇНІ

THE PRACTICE OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF ADVOCATES IN UKRAINE

А. В. САВЧЕНКО

Savchenko A.

*аспірант, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – професор С. В. Гончаренко)*

**М**етою дослідження є аналіз практики застосування дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні відповідно до нормативно-правових актів в Україні, що регулюють адвокатську діяльність на прикладі рішень Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України прийнятих у 2015 році, як одна із передумов боротьби з корупцією в Україні.

### Виклад основного матеріалу.

Корупція в Україні є однією з найважливіших проблем державного розвитку та громадянського суспільства. Як поняття корупцію визначають як негативне соціальне явище, джерело економічних, політичних і соціальних ризиків для українського соціуму. Руйнівні наслідки корупції проявляються як в падінні престижу та авторитету влади та державних інститутів, руйнуванні моральних основ суспільства, так і в політичній, економічній, соціальній та інших сферах життєдіяльності українського суспільства. Особливо небезпечною є корупція у системі правосуддя, складовою частиною якої є інститут адвокатури. Сутністю інституту адвокатури є те, що одночасно він є невід'ємною частиною судової системи, незалежність якої базується на поділі влади, яка може бути створена лише за наявності дійсно незалежної адвокатури. Так, у Резолюції 1703 (2010) Парламентська асамблея відзначає, що корумпованість судової системи підриває верховенство права, що є наріжним каменем плюралістичної демократії; вона ставить під сумнів рівність перед законом і право на справедливий судовий розгляд, підриває легітимність всіх

органів державної влади. Корупція в судовій системі сприяє безкарності, викорінювання якої Асамблея вимагала як пріоритетне завдання у своїй Резолюції 1675 (2009) «Стан прав людини в Європі: необхідність викорінювання безкарності» [1].

У звітах Міжнародної організації по боротьбі з корупцією «Transparency International» неодноразово зазначалося, що Україна є державою з високим рівнем корупції, яка вразила все суспільство, державні інституції, зокрема судову систему на центральному та місцевому рівнях. Так зокрема, у звіті Міжнародної організації по боротьбі з корупцією «Transparency International» за 2014 рік Україна має 26 балів зі 100 можливих, при цьому 0 балів означає найвищий рівень корупції, а 100 балів її відсутність в країні. За даними звіту Україна зайняла 142 позицію в рейтингу зі 175 та за рівнем корупції знаходиться поряд з такими країнами як Уганда та Острови Коморські [2]. Як наслідок такого стану корумповані відносини витісняють правові, етичні стосунки між людьми, із аномалії поступово перетворюються на норми поведінки. Корупція в інститутах судової влади поширює практику несправедливого вирішення судових справ, бо як можна вважати справедливим існування плати навіть за законне рішення? Таким чином, враховуючи роль правосуддя в правовій державі, ефективна боротьба з корупцією є необхідною умовою подальшого існування та розбудови української державності.

Конституція України в статті 59 проголосила найважливішу роль адвокатури

у забезпеченні права на правову допомогу, оскільки саме адвокатура за Конституцією України створена та діє для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах [3]. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прийнятий 05.07.2012 р. (далі – Закон), істотно розширив офіційне визнання сфери дії адвокатури та підвищив її соціальний статус в українському суспільстві, визнавши її інститутом [4]. Виходячи з наведеного складно не погодитися з думкою С. Є. Лібанової, що адвокат має захищати громадян не від закону, а від порушень закону щодо них, сприяти своїми діями зміцненню законності, підвищенню рівня довіри населення до закону, законності, судової влади та держави в цілому [5, 113].

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права. Дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві та, на мою думку, є й можливістю впливу на рівень корупції в системі правосуддя, враховуючи наявність негативних думок у суспільстві, що адвокат є посередником між судом та зацікавленою стороною судового процесу та виконує функції, що є далекими від призначення та функцій адвокатури.

Законом про адвокатуру та адвокатську діяльність встановлено, що адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Положеннями Закону про

професійні обов'язки адвоката передбачено наступне. Так, адвокат під час здійснення адвокатської діяльності зобов'язаний дотримуватися присяги адвоката України та Правил адвокатської етики, на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги, невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів, підвищувати свій професійний рівень, виконувати рішення органів адвокатського самоврядування, виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги. Адвокату забороняється: використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта; без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб; займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта; відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Так, адвокат приймаючи присягу урочно присягає у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі. Правилами адвокатської етики [6] унормовано, що загальними принципами адвокатської етики є: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; дотримання законності; домінантність інтересів клієнтів; неприпустимість конфлікту інтересів; конфіденційність; компетентність та добросовісність; повага до адвокатської професії тощо.

Адвоката може бути притягнуто кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених Законом. Підставою

для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком адвоката є: 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом. Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень: 1) попередження; 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

У разі застосування дисциплінарних стягнень за порушення Правил адвокатської етики та/або Професійних етичних (деонтологічних) норм поведінки адвокатів іноземної держави (у випадках, передбачених цими Правилами), що діють в країнах, в яких такі адвокати мають право здійснювати адвокатську діяльність, дисциплінарні органи адвокатури України мають виходити із загальних засад юридичної відповідальності, зокрема повинні застосовувати дисциплінарні стягнення лише за винні порушення. Щодо

відносин дисциплінарної відповідальності адвокатів діє презумпція невинуватості.

На жаль, відповідно до даних офіційних сайтів дисциплінарних органів адвокатури практика КДКА в регіонах не є доступною для ознайомлення та аналізу, що на мою думку негативно впливає на прозорість процесу застосування адміністративної відповідальності до адвокатів в Україні. Щодо практики розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури України (далі – ВКДКА України) відповідно до ст. 52 Закону, то рішенням ВКДКА України 2015 року буде приділено увагу в цій доповіді як прикладу практичної реалізації норм Закону щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Відповідно до даних офіційного сайту ВКДКА України станом на 01.11.2015 року було викладено 125 рішень ВКДКА, зокрема, засідань, що проводилися ВКДКА у період з 1 січня по 1 червня 2015 року [7].

Згідно зі статтею 42 Закону адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження рішення не зупиняє його дії. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури протягом десяти днів з дня отримання заяви (скарги) витребує матеріали дисциплінарної справи у відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та забезпечує розгляд скарги на рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня одержання матеріалів дисциплінарної справи. Практика розгляду ВКДКА дисциплінарних справ демонструє проблему зі строками розгляду заяв скаргників, зокрема, через істотний період часу від дати отримання ВКДКА скарги до прийняття рішення за результатами розгляду такої скарги, що може бути спричинено

тривалим строком фактичного отримання ВКДКА документів необхідних для розгляду скарг по суті.

За результатами аналізу зазначеної вище дисциплінарної практики ВКДКА України можливо виділити такі тенденції.

Основна частина скарг, відносно яких на офіційному сайті ВКДКА за 2015 рік наявні рішення комісії, стосується оскарження заявниками рішень дисциплінарних палат регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвокатів. Рішення дисциплінарних палат регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій з урахуванням обставин кожної конкретної справи в цілому підтримуються ВКДКА. З чого можливо зробити висновки, що інформація про неналежне надання правової допомоги адвокатами у значній частині скарг заявників на адвокатів не знаходить свого підтвердження та такі скарги є необґрунтованими по суті. Справедливості заради слід зазначити, що в частині випадків, де порушення адвокатами Закону підтверджуються дисциплінарними органами адвокатури, застосовуються різні види дисциплінарних стягнень, а при винесенні попередження, як правило, враховується тяжкість порушення та його наслідків, стаж роботи адвоката та наявність у адвоката попередніх дисциплінарних стягнень.

Суб'єктами звернення зі скаргами до ВКДКА України є як правило фізичні особи або представники юридичних осіб – опонентів сторони, яку представляє адвокат у певних провадженнях, також частими скаржниками є клієнти адвокатів чи близькі родичі клієнтів. Певну кількість скарг на адвокатів подано суддями, працівниками правоохоронних органів, а також самими адвокатами. Зазначене підтверджує практичну реалізацію норми частини 1 статті 36 Закону щодо права на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для

дисциплінарної відповідальності, яке має кожен, кому відомі факти такої поведінки.

Розповсюдженими підставами притягнення адвоката до адміністративної відповідальності дисциплінарними палатами регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій, що знаходять своє відображення і в рішеннях ВКДКА України зокрема є:

- порушення вимог статей 8, 20 Правил адвокатської етики, що виразилося в перевазі власних інтересів адвоката перед інтересами клієнта;
- порушення вимог статті 21 Закону в частині наявності конфлікту інтересів у адвоката;
- порушення вимог статті 11 Правил адвокатської етики в частині не компетентності та не добросовісності адвоката при наданні правової допомоги;
- порушення статті 30 Закону, статті 28 Правил адвокатської етики в частині не зазначення та відповідно не врегулювання істотних умов договору про надання правової допомоги, зокрема правил обчислення гонорару, його зміну, порядку сплати та повернення тощо;
- порушення статті 31 Закону в частині здійснення адвокатом захисту протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю.

Як приклад уособлення численних порушень адвокатом зазначених вище положень Закону та Правил адвокатської етики, що призвело до логічного негативного результату, можна навести з останніх рішень ВКДКА України – Рішення № V-005/2005 у справі за скаргами на рішення ДП КДКА м. Києва від 30.09.2014 р. про порушення дисциплінарної справи відносно адвоката та від 27.01.201 р. про притягнення до дисциплінарної відповідальності та застосування дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю від 28.0.2015 р.,

Рішення № V-008/201 у справі за скаргою на рішення ДП КДКА Київської області від 17.07.2014 р. про відмову в порушенні дисциплінарної справи [8, 9].

Узагальнюючи, зазначу, що на мій погляд, комплексне застосування якісного навчання та перевірки професійних знань та навичок адвокатів з дієвою та прозорою системою

контролю за дотриманням деонтологічних засад діяльності адвокатів, включаючи зважене застосування заходів дисциплінарної відповідальності органами адвокатського самоврядування відповідно до Закону є умовою існування сильної адвокатури та відповідно передумовою та ефективним інструментом протидії корупції у системі судоустрою України.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Рекомендація Асамблеї 1896* (2010). Корупція в судовій системі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1047\\_rec\\_1896.htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1047_rec_1896.htm)
2. *Звіт Міжнародної організації по боротьбі з корупцією «Transparency International» за 2014 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.transparency.org/cpi2014/results>
3. *Конституція України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. *Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI* від 05.07.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
5. *Либанова С. Э. Адвокатура Российской Федерации в механизме конституционного гарантирования защиты прав и свобод: монография / С. Э. Либанова ; Курган. погран.ин-т Федеральной службы безопасности РФ. – Курган, 2009. – 375 с.*
6. *Правила адвокатської етики*, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaa.org.ua/uploads/2/reformuvannya/Pravila.pdf>
7. *Дисциплінарна практика ВКДКА України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/category/docs-rishennia/>
8. *Рішення № V-005/2005* у справі за скаргами на рішення ДП КДКА м. Києва від 30.09.2014 р. про порушення дисциплінарної справи відносно адвоката та від 27.01.201 р. про притягнення до дисциплінарної відповідальності та застосування дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю від 28.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/category/docs-rishennia/page/3/>
9. *Рішення № V-008/201* у справі за скаргою на рішення ДП КДКА Київської області від 17.07.2014 р. про відмову в порушенні дисциплінарної справи від 28.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/category/docs-rishennia/page/2/>



## КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ СУДУ

CRIMINAL PROCESSUAL ASPECTS OF THE NOTION OF UNJUST VERDICT

Н. П. Сиза

Syza N.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

У сучасних умовах посиленої уваги суспільства до якості судової діяльності особливої актуальності набуває питання оцінки правосудності судових рішень і зокрема вироків, як судових актів, що дають юридичну підставу стверджувати про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину.

Визнання вироку неправосудним зумовлює юридичні наслідки, передбачені різними законодавчими актами. Так, у ч. 4 ст. 62 Конституції України проголошено, що у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням; ст. 375 Кримінального кодексу України (далі – КК) встановлює кримінальну відповідальність за постановленням суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови; п. 7 ч. 2 ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) визначає заборону допиту як свідків професійних суддів, народних засідателів та присяжних про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку чи ухвали.

Проте юридичне визначення змісту терміну «неправосудність вироку» у чинному законодавстві відсутнє, у зв'язку з чим виникає необхідність доктринального тлумачення поняття та ознак неправосудного вироку суду.

Щодо розуміння неправосудності судового рішення було висловлено наукові позиції відомих фахівців з кримінального та кримінального процесуального права в контексті розгляду предмета злочину, передбаченого ст. 375 КК [1–6].

Оскільки ж оцінка правосудності чи неправосудності вироку суду знаходиться у площині кримінального провадження, видається доцільним розглянути це питання у зв'язку з нормативно визначеними у кримінальному процесуальному законі положеннями та розробленими у теорії кримінального процесу категоріями.

У науці кримінального права висловлена думка, що неправосудним є незаконний та необґрунтований вирок [3, 19]. До цих ознак окремі вчені додають також невмотивованість і несправедливість [1, 40; 6, 514], а також розумність та своєчасність [4, 227].

З огляду на те, що кримінальний процесуальний закон вимагає, щоб судові рішення були законними, обґрунтованими і вмотивованими (ст. 370 КПК) та вказує на справедливість судового рішення (ч. 1 ст. 410 КПК), саме ці характеристики можна вважати ознаками правосудного судового рішення, а відповідні порушення вимог КПК розглядати як такі, що обумовлюють неправосудність вироку. Але, якщо зміст вимог законності, обґрунтованості і вмотивованості чітко сформульований у ст. 370 КПК, то розуміння справедливості судового рішення залишається оціночною категорією, яка потребує визначення з урахуванням нормативних та теоретичних

аспектів. Справедливе судове рішення має ґрунтуватися на законності та обґрунтованості й відповідати соціально-моральним засадам ставлення до особи та вчиненого нею кримінального правопорушення. Тож справедливим можна вважати судове рішення, ухвалене повноважним судом, на основі встановлення і врахування обставин, що мають значення для кримінального провадження, з додержанням принципу верховенства права, а також інших засад кримінального провадження, що містить вирішення правових питань із застосуванням норми права, необхідної у даному конкретному випадку для відновлення порушених суспільних відносин.

Неправосудність вироку також пов'язують із неправильним застосуванням норм кримінального закону, істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та невідповідністю висновків суду фактичним обставинам справи [2, 57; 3, 208; 5, 44; 7, 147]. Окрім того, неправосудним слід вважати вирок, якщо є й інші підстави для його скасування чи зміни судами апеляційної чи касаційної інстанцій. Зокрема, у разі невідповідності призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого чи неповноти судового розгляду (для перегляду в суді апеляційної інстанції) вирок може вважатися неправосудним через його несправедливість, незаконність або необґрунтованість.

При оцінці вироку як неправосудного пропонується враховувати вплив істотного порушення норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства на вирішення кримінальної справи по суті [6, 513]. Тут варто уточнити, що зазначені підстави для скасування або зміни вироку судом вищої інстанції можуть свідчити про його неправосудність, якщо допущені порушення норм вплинули на вирішення правових питань у вирокі (ст. 368 КПК). Відомими випадками визнання вироку чи ухвали у кримінальному провадженні неправосудними є: засудження невинного або

виправдання винного, безпідставне звільнення від покарання, призначення явно несправедливого (занадто суворого чи занадто м'якого) покарання, неправильна кваліфікація злочину, внаслідок чого призначено несправедливе покарання тощо [7, 147].

Дискусійним залишається питання про те, чи є обов'язковою умовою для притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ухвалення завідомо неправосудного вироку його скасування або зміна судом вищого рівня. Слід погодитись з думкою, що за наявності такого рішення вищестоячого суду у ньому «будуть зазначені причини скасування рішення, помилки судді, які він допустив при судовому розгляді, і відповідний документ буде аргументованим доказом як при вирішенні питання про надання дозволу на затримання судді, так і при розгляді кримінального провадження щодо притягнення судді до кримінальної відповідальності в суді або ж щодо звільнення його від кримінальної відповідальності» [4, 228].

Дійсно, за загальним правилом, законність чи незаконність, правосудність чи неправосудність вироку повинна визначатися судами апеляційної чи касаційної інстанцій у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом. Виятком із цього загального правила можуть бути випадки, коли вирок суду не був оскаржений і тому не був об'єктом перегляду судом вищої інстанції. Разом з тим, не завжди рішення судів апеляційної чи касаційної інстанцій про залишення вироку без змін свідчить про його правосудність.

З метою забезпечення права на правосудний вирок та відновлення прав осіб, які були засуджені без належної доказової бази за тяжкі та особливо тяжкі злочини на підставі Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, запропоновано доповнити Розділ IX «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року нормами, що

визначають спеціальні підстави та порядок перегляду таких обвинувальних вироків [8]. Фактично законопроектом пропонується правовий механізм для оцінки правосудності вироків та усунення наслідків порушень права на справедливий суд. Зазначені підстави для подання скарги, за умови їх встановлення судом, який здійснюватиме перегляд, будуть свідчити про незаконність, необґрунтованість або несправедливість вироку, а отже і про його неправосудність.

На основі викладеного і з урахуванням досліджених ознак можна визначити,

що неправосудним є вирок, що не відповідає вимогам законності, обґрунтованості та справедливості внаслідок істотного порушення норм кримінального процесуального права, неправильного застосування норм кримінального права, невідповідності висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, неповноти судового розгляду або невідповідності призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрушко П. П. Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст. 375 КК) / П. П. Андрушко // Вісник Верховного Суду України. – 2014. – № 8 (168). – С. 35–46.
2. Квасневська Н. Д. Кримінальна відповідальність судді за неправосуддя в Україні : монографія / Н. Д. Квасневська. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 189 с.
3. Кваша О. О. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови / О. О. Кваша // Правова держава. – 2006. – Вип. 17. – С. 200–208.
4. Погорецький М. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права / М. А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 223–234.
5. Тютюгін В. І. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі аспекти застосування ст. 375 Кримінального кодексу України / В. І. Тютюгін, О. В. Капліна, І. А. Тітко // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 2 (138). – С. 42–48.
6. Щасний А. В. Поняття та ознаки завідомо неправосудного вироку як предмета злочину, передбаченого ст. 375 Кримінального кодексу України / А. В. Щасний // Держава і право. – 2010. – № 47. – С. 509–515.
7. Маляренко В. Т. «Неправосудний вирок, рішення, ухвала або постанова» / В. Т. Маляренко // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] – К. : Українська енциклопедія, 1998 – 2004. – Т. 4 : Н–П. – 2002. – 720 с.
8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення окремим категоріям засуджених осіб права на правосудний вирок) : проект Закону України, р. н. 2033а від 5 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=55494](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55494)

## ДІЙОВЕ КАЯТТЯ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

CONFESION OF GUILT AS CRIMINAL LAW INSTITUTE FOR ANTI-CORRUPTION

Г. О. УСАТИЙ

Usatyi G.

*кандидат юридичних наук, с.н.с., доцент, Київський  
національний університет імені Тараса Шевченка*

**К**орупція, особливо в умовах поглиблення соціально-політичної та фінансово-економічної кризи в державі, становить серйозну загрозу національній безпеці України. Вона стала одним із негативних чинників, який суттєво впливає на ефективність діяльності органів державної влади, підриває стабільність і систему правопорядку, захищеність прав, свобод і законних інтересів громадян.

Корупція має здатність легко й швидко пристосовуватися до змін у суспільстві та державі. Щоправда, на думку багатьох експертів, вітчизняна корупція має свої особливості, які відрізняють її від корупції в розвинених країнах світу. Українська модель корупції, насамперед, має загальнонаціональний системний характер і справляє визначальний вплив на національну політику, економіку та інші сфери суспільного життя. Висока вартість життя та низький рівень правової і політичної культури в Україні обумовлюють поширення корупції як соціального явища. Вона є найсуттєвішою причиною падіння рівня суспільної довіри до всіх інституцій державної влади. До того ж, згідно з результатами дослідження корумпованості країн світу Міжнародної громадської організації з протидії корупції «Transparency International», Україна посіла 142 місце зі 175 позицій – такі показники України в цьому річному Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) від Transparency International. Україна вчергове опинилась на одному щаблі з Угандою та Коморськими островами як одна з найбільш корумпованих країн світу.

Парадокс, але доводиться констатувати той факт, що не дивлячись на глобальність

цієї проблеми, її загрозливі масштаби та шалену динаміку, до цього часу у жодній країні світу не винайдено єдиного універсального засобу (рецепту) для ефективної протидії цьому соціальному злу, а тому пошуки належного юридичного інструментарію продовжуються.

Прикметою нового часу можна вважати суттєве пожвавлення інтересу юридичної спільноти та пересічних громадян до проблематики звільнення від кримінальної відповідальності в цілому та дійового каяття, зокрема. І це не випадковий збіг обставин, адже не зважаючи на зовнішню привабливість та широке застосування такого кримінально-правового інституту як дійове каяття у практиці протидії корупції, він все ще залишається досить далеким від досконалості, а значить недостатньо ефективним

Дійове каяття є одним з видів позитивної поведінки обвинуваченого, яка заохочується кримінальним законом. Підкреслимо, що однією з важливих умов застосування цієї норми є вивчення індивідуальної поведінки особи, яка вчинила злочин. Але в правозастосовній практиці слідчі, прокурори та судді стикаються з труднощами у доказуванні та правовій оцінці дійового каяття, а іноді взагалі використовуючи лише зізнання обвинуваченого, його щире каяття для одержання показника розкриття злочину. Іноді допускаються помилки при розгляді психологічних та моральних мотивів дійового каяття.

Можливо саме тому, окремі дослідники-криміналісти ідуть ще далі використовуючи спрощені доводи типу – «...сьогодні не можна назвати жодного

надійного (а головне – доступного й недорогого) методу, який дозволив би працівникам правоохоронних органів, суду проаналізувати процеси, що протікають у свідомості обвинуваченого, щоб встановити наявність розкаяння цієї особи, переконатися у його справжності й глибині» [1, 119], а потім роблять непереконливі висновки – «...враховуючи сучасний стан розвитку психологічної й правової науки, ми вважаємо за необхідне відмовитися від надання щирому каяттю значення умови звільнення від кримінальної відповідальності, вивести цю ознаку зі ст. 45 КК України. При цьому воно може бути замінене на іншу умову, яка стосується посткримінальної поведінки, має практичну цінність, але за своїм характером є більш об'єктивною й не викликає утруднень під час встановлення і доказування. Такою умовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, на нашу думку, повинне стати повне визнання особою своєї вини» [1, 125].

Наведені думки та висновки не є новими для науки кримінального права, оскільки деякі російські правники досліджуючи у свій час значення суб'єктивних, внутрішніх ознак, які характеризують поведінку особи (насамперед, мотивів каяття), щодо якої розглядається питання про звільнення її від кримінальної відповідальності, пропонували не враховувати їх при правовій оцінці дійового каяття, або ж вважати їх факультативними, другорядними, а значить маловажливими [2].

Причому деякі з них, доволі категорично зазначають, що «...у словосполученні «дійове каяття» акцент варто поставити не на першому, а на другому слові. Першочергове значення мають об'єктивно виражені дії особи, а не її суб'єктивне ставлення до того, що відбувається» [3, 408], та підсумовуючи «...внутрішнє ставлення відповідної особи до вчинюваних нею дій і, якщо завгодно, ступінь щирості каяття не є юридично значущою обставиною і не підлягає обов'язковому встановленню при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку

з дійовим каяттям. Такими обставинами є об'єктивні постзлочинні дії...» [3, 413].

На наше глибоке переконання подібні висловлювання правників та подальші їх висновки є не лише сумнівними, а й навіть соціально шкідливими оскільки суперечать кримінально-правовій теорії та ряду важливих принципів вітчизняного кримінального судочинства. Адже, не зважаючи на їх нібито очевидність, доцільність та простоту, вони відкидають сучасну доктрину кримінального права на багато століть назад, бо фактично абсолютизують антиправове за своєю сутністю об'єктивне інкримінування та відроджують антигуманну теорію про «зізнання як царицю доказів», яка стала широко відомою завдяки колишньому Генеральному прокурору СРСР 1935–1939 рр. А. Я. Вишинському.

І хоча останній у одній з своїх наукових праць окремо застерігав – «...було б помилковим надавати обвинуваченому або підсудному, вірніше, їх поясненням, більше значення, ніж вони заслуговують цього ... У досить вже віддалені часи, в епоху панування в процесі теорії так званих законних (формальних) доказів, переоцінка значення зізнань підсудного чи обвинуваченого доходила до такої міри, що визнання обвинуваченим себе винним вважалося за непорушну, що не підлягає сумніву істину, хоча б це визнання було вирвано у нього тортурами, що була в ті часи чи не єдиним процесуальним доказом, у всякому разі вважалася найбільш серйозним доказом, «царицею доказів» (regina probationum)» [4]. Все ж сутність ідеї «зізнання – цариця доказів» згідно з давньоримською, а пізніше і середньовічною правовою доктриною залишилася незмінною і полягає у тому, що лише зізнання обвинуваченого могло бути підставою для винесення йому обвинувального вироку. При цьому способи, за яких це зізнання отримувалося – завдяки справжньому каяттю, чи шляхом обману, залякування, фізичних або духовних тортур – значення не мали.

Стосовно ж об'єктивного інкримінування нагадаємо, що згідно з ч. 1 ст. 62



Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК України – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. У контексті цього П. А. Воробей вважає, що з точки зору права, правосуддя, об'єктивне ставлення у вину повинно оцінюватися лише негативно, як певний недолік чинного законодавства, його суттєва вада. В той же час панування суб'єктивного інкримінування – є панування права, правди, справедливості, гуманізму, демократизму, правосуддя [5, 69]. Для побудови законодавства, вільного від об'єктивного ставлення у вину, від відповідальності без вини, повинен бути належний, постійний і поступальний розвиток кримінально-правової теорії [6, 80].

Враховуючи вищезазначене, продовжимо – дійове каяття як кримінально-правовий інститут має окрім об'єктивних ознак, ще й суб'єктивні, внутрішні ознаки, які найбільше характеризують позитивну посткримінальну поведінку особи, яка до цього вчинила злочин. Саме тому, на нашу думку, нелогічною виглядає відмова від встановлення реальних мотивів та щирості намірів, якими керувалася особа, що вчиняє дійове каяття. До того ж виникає резонне питання, чому винуватість у вчиненні кримінального правопорушення (форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення) є обов'язковими обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а психічне ставлення особи, щодо власної посткримінальної поведінки ні? І це при тому, що наявність щирого покаяття у межах позитивної посткримінальної

поведінки прямо передбачена законодавцем як обставина, яка має правове значення, бо від її безпосередньої констатації правозастосувачем залежить чи притягатиметься особа, що вчинила злочин до кримінальної відповідальності, чи буде звільнена від неї.

У зв'язку із цим слід повністю погодитися із М. Й. Коржанським стосовно того, що встановлювати вид і форму вини треба з урахуванням насамперед психічного ставлення особи до суспільно-небезпечних наслідків своїх дій чи бездіяльності. Без встановлення психічного ставлення особи до настання суспільно-небезпечних наслідків неможливо правильно визначити форму і вид вини. А неправильне визначення вини може потягнути за собою неправильну кваліфікацію злочину, невідповідне покарання або навіть об'єктивне обвинувачення (відповідальність лише за об'єктивно заподіяну шкоду, не враховуючи свідомості, інтелекту, волі) [7, 71–72]. Перефразовуючи вищеведену тезу відомого вітчизняного вченого, лише додамо, що правозастосувачі (слідчий, прокурор, суддя) в межах відповідного кримінального провадження обов'язково повинні враховувати психічне ставлення особи не лише до настання суспільно-небезпечних наслідків, а й до суспільно-корисних наслідків, що стали результатом активної позитивної поведінки винного після вчинення злочину. Адже, у даному випадку саме таким чином можна з'ясувати ступінь та характер суспільної небезпечності особи, що раніше вчинила злочин. Більше того, при застосуванні ст. 45 КК України встановлення мотивів дійового каяття треба вважати обов'язковою та необхідною умовою звільнення від кримінальної відповідальності.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія / О. О. Житний. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004.
2. Петрухин И. Гуманность или трезвый расчёт? / И. Петрухин // Российская юстиция. – 1999. – № 9. – С. 25 ; Соловьёв Р. О правовой природе деятельного раскаяния / Р. О. Соловьёв // Уголовное право. – 2001. – № 1. – С. 40 ; Аликуперов Х. Освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием / Х. Аликуперов // Законность. – 1999. – № 5. – С. 18–20.

3. Головоко А. В. Альтернативы уголовного преследованию в современном праве / А. В. Головоко. – СПб : Юридический центр Пресс, 2002.

4. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – 220 с.

5. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину:

монографія / П. А. Воробей. – К. : Вид-во Нац. акад. внутр. справ України, 1997. – С. 60, 69.

6. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину : монографія / П. А. Воробей. – К. : Атіка, 2009. – С. 80.

7. Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2004.

## ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

PROBLEM ASPECTS OF THE TEMPORARY ACCESS TO THINGS AND DOCUMENTS

К. С. Фекийшгазі

Fekyishhazi K. S.

*студент магістратури, Академія адвокатури України  
(Науковий керівник – професор В. А. Колесник)*

Сьогодні в діяльності слідчих, прокурорів дедалі частіше постають завдання проведення обшуків та вилучення майна й документів в суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана зі сферою обслуговування інформаційних технологій. Правоохоронці пов'язують такий сплеск активності з надзвичайно жвавим розвитком інтернет-технологій та електронної комерції, наслідком чого стало переміщення значної частини ринку торгівлі та надання послуг в мережу Інтернету. Цьому посприяло набрання чинності у вересні 2015 р. Закону України «Про електронну комерцію». У зв'язку з такою передислокацією, більшість доказової інформації щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності знаходиться на електронних носіях інформації, зокрема на персональних комп'ютерах користувачів та серверах ІТ-компаній.

Глава 15 КПК України, визначає поняття й встановлює процедуру тимчасового доступу до речей і документів. Відповідно

до положень ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку) [1, 22]. За загальним правилом застосування заходів забезпечення кримінального провадження, тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду, залежно від стадії кримінального провадження. У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою їх відшукування та вилучення.

Виходячи з положень даної норми КПК України, проведення обшуку з метою відшукування та вилучення речей і документів

можливе виключно за ухвалою слідчого судді після того, як слідчим, прокурором буде доведено той факт, що особа відмовилася надати витребувані речі чи документи на вимогу правоохоронців у порядку виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів. На практиці ж доволі часто відбувається фактична підміна засобу забезпечення кримінального провадження слідчими (розшуковими) діями, що передбачені ст.ст. 234 або 237 КПК України. Тому незрозумілою є позиція правоохоронних органів, які ініціюють захід забезпечення кримінального провадження, коли є можливість обійтися без нього. Інша проблема полягає в тому, що слідчий суддя, який виносить відповідну ухвалу, не перевіряє можливість отримання доступу до цих речей та документів іншим чином.

У відповідності до вимог ч. 3, 4 ст. 132 КПК України, застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

- існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;
- може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні [2, 5].

Аналіз судової практики свідчить, що застосуванням заходу забезпечення

кримінального провадження органи досудового розслідування намагаються досягти мети, яка саме таким заходам не властива. Зокрема, це стосується випадків, коли у клопотанні порушується питання про тимчасовий доступ до речей і документів з метою збирання доказів. Клопотання слідчих в окремих випадках ґрунтуються на необхідності правомірного доступу та вилучення речей, які можуть бути речовими доказами. Проте поза увагою слідчого, прокурора, слідчого судді залишається та обставина, що збирання доказів, в тому числі і речових, відбувається через інститут слідчих (розшукових) дій (зокрема, вилучення в ході огляду, проведення обшуку). У таких випадках неправильне розуміння органами досудового розслідування, слідчими суддями положень кримінального процесуального закону фактично зумовлює підміну слідчих (розшукових) дій заходом забезпечення кримінального провадження. Слідчим суддям необхідно враховувати, що згідно з вимогами ч. 4 ст. 132 КПК України, для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати можливість без застосовуваного заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. У цьому контексті потрібно враховувати, що речі і документи могли би бути отримані шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, тобто без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, саме слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [3].

Важливим практичним аспектом тимчасового доступу до речей і документів є копіювання інформації та вилучення речей та документів.

Стаття 160 КПК України передбачає можливість обґрунтування необхідності вилучення речей і документів у клопотанні

про тимчасовий доступ до речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження. Відповідно до вимог ст. 163 КПК України, слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

Необхідно враховувати ту вимогу, що 12.02.2015 р. відповідним Законом України внесено зміни до ст. 159 КПК України і абзацом 2 ч. 1 ст. 159 КПК України передбачено, що тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення. Але ця вимога законодавця слідчими, прокурорами й слідчими суддями часто ігнорується.

Виходячи з аналізу даних норм, вбачається, що вилучення серверів чи інших частин електронних інформаційних систем для отримання доказової інформації для потреб кримінального провадження є незаконним, а дозвіл на таке вилучення не повинен надаватися слідчим суддею. Однак органи досудового розслідування досить просто

аргументують необхідність такого вилучення – у них немає необхідного обладнання для зняття копії необхідної інформації. А тому вони вимушені вилучати носії необхідної інформації для передачі їх експертним установам до фактичного отримання такої інформації. Тут знову постають труднощі практичного характеру. Чинний КПК України не містить вказівки щодо строку вилучення речей і документів для зняття з них копій. Відповідно вони можуть місяцями знаходитися в експертних установах чи слідчих відділах, а у випадку якщо це було вилучення серверу ІТ-компанії, то її діяльність на цей період фактично паралізована.

Така кількість неврегульованих практичних аспектів щодо здійснення тимчасового доступу до речей і документів не може залишатися поза увагою законодавця та потребує розгляду питання щодо внесення змін в окремі положення КПК України. Зокрема необхідно визначити процедуру копіювання інформації з електронних інформаційних систем особою, що здійснює тимчасовий доступ до них. Також, у випадку неможливості, здійснення копіювання на місці, необхідно чітко визначити строки тимчасового вилучення речей та документів з метою копіювання. Слідчим суддям, в свою чергу, необхідно ретельно перевіряти мету та цілі заходів забезпечення кримінального провадження, а особливо звертати увагу на можливість досягнення таких цілей іншим способом, не пов'язаним із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 13. – Ст. 88.
2. *Подковський О. А.* Новий КПК : Тимчасовий доступ до речей і документів (проблеми і порядок вирішення) [Електронний ресурс] / О. А. Подковський. – Режим доступу : [http://zib.com.ua/ua/print/42258-noviy\\_kpktimchasoviy\\_dostup\\_do\\_rechey\\_i\\_dokumentiv\\_\\_problemi](http://zib.com.ua/ua/print/42258-noviy_kpktimchasoviy_dostup_do_rechey_i_dokumentiv__problemi)

dokumentiv\_\_problemi

3. *Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ.* Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>

## КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

CRIMINOLOGICAL AND CRIMINAL ASPECTS OF THE PREVENTION OF CORRUPTION

Є. В. ФЕСЕНКО

Fesenko E. V.

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального та адміністративного права, Академія адвокатури України*

Вказана проблема надзвичайно актуальна, адже аналогічно тому, наскільки смертельною загрозою для людського організму є ракова пухлина, настільки ж згубно впливає на соціальний організм суспільства корупція. Складність проблеми полягає в тому, що корупція в нашій країні існує десятиріччями, глобально поширена, проникла у всі у сфері соціального життя, а останні роки досягли рівня, образно кажучи, «метастазної» стадії, що потребує застосування не лише терапії, а й скальпеля.

Тому до цієї проблеми прикута особлива увага законодавця, юристів-науковців та практиків, політологів, соціологів, журналістів, а також широкого кола представників громадськості.

Активізація нормо творчості щодо запобігання корупції в Україні почалась з прийняттям Закону України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 р. та одночасного внесення відповідних змін і доповнень до деяких законодавчих актів України. Наступний етап такої активності був зумовлений ратифікацією Україною у 2006 р. Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції. У зв'язку з цим приймалися нові на той час Закони від 11 червня 2009 р. «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень». В подальшому, в період змін у верхньому ешелоні влади дія цих законів частково призупинялась, змінювалась також редакція окремих статей. На сьогоднішній день ці питання регламентуються Законами

України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», підписані Президентом України 14 жовтня 2014 р.

Одночасно суттєво реформувались статті розділу 17 Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (останні зміни від 14.10.2014 р. та 12.05.2015 р.).

Ретроспективний аналіз та оцінка антикорупційного законодавства за вказаний період часу показує його недосконалість, особливо на першому етапі. Характерними недоліками була розмитість термінів і понять, суперечливість, нестабільність тощо. На це зверталась увага і в юридичній літературі [1].

Іntenсивно у цей період проводились кримінологічні та кримінально-правові дослідження, зокрема, підготовлені на рівні докторської дисертації М. І. Мельника, низка кандидатських дисертацій [2], серія публікацій інших науковців України [3].

В результаті авторами висловлено низку рекомендацій стосовно стратегії запобігання та протидії корупції і основних принципів такої діяльності; заходів щодо запобігання цим явищам (напрямки запобіжного впливу, політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні заходи тощо). Всебічно і глибоко опрацьовані також питання кримінально-правової характеристики корупційних злочинів. На разі непоодинокими є критичні зауваження в пресі щодо чинного антикорупційного законодавства.



На мою думку, сучасне законодавство, хоча й не позбавлено окремих вад, але містить розгалужену систему норм, що відповідають міжнародно-правовим вимогам і в цілому є достатньою базою для кримінально-правової протидії корупції та нейтралізації або блокування криміногенних чинників, які їй сприяють. Необхідно лише прискорення прийняття та реалізації законодавства у тій частині, що регламентує чи має регламентувати організаційні питання, які стосуються протидії корупції.

Основна ж проблема не в неефективності законодавства, а в його неналежному виконанні. Вивчення судової практики показує, що здавна за корупційні правопорушення переважно притягали до відповідальності осіб з нижніх ланок влади та управління, а питома вага судових рішень стосовно високо посадовців була значно меншою.

Відсутні помітні зрушення у практичному вирішенні цієї проблеми і на сьогоднішній день.

У матеріалах, розміщених в Інтернеті, заступник голови Комітету Верховної Ради з питань запобігання та протидії корупції Ігор Попов констатує, що за рік з початкового моменту антикорупційної кампанії в Україні по так званих резонансних справах затримано лише одну особу, яка перебуває в ізоляторі, при тому за дещо сумнівними звинуваченнями. Решта звинувачених в корупції, перш за все високопосадовців, втекли чи відкупилися. Немає перспектив і по справах про корупцію за часів попереднього експрезидента. Адже за півтора роки слідства вже знищені всі докази.

Насторожує також вказівка у цих матеріалах на продовження тенденції переведення на Захід грошових коштів, в країни, де вони відмиваються. Не можна поки що похвалитися успіхами і у сфері протидії корупції у сфері виконавчої влади, судовій системі та сфері діяльності правоохоронних органів [4].

Дуже важливим документом щодо вирішення проблеми запобігання корупції є

Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затверджена Постановою КМ № 625 від 28.08.2015 р.

Ця програма ґрунтовна і багатоаспектна. Її можна визнати своєрідною «дорожньою картою» для діяльності відповідних державних органів та інших соціальних інститутів українського суспільства, спрямованої на запобігання корупції.

З точки зору кримінального права та усунення чи послаблення впливу криміногенних чинників звертають на себе увагу наступні положення програми.

1. Розроблення проекту закону щодо внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції».

2. Проведення дослідження кількісних та якісних показників корупції в Україні.

3. Створення прозорих засад лобіювання.

4. Створення ефективної системи фінансового контролю.

5. Усунення суперечностей в Кримінальному кодексі України щодо застосування спеціальної конфіскації).

6. Проведення аналізу практики застосування положень Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України.

7. До юридичних осіб, причетних до корупційних правопорушень, мають застосовуватися ефективні заходи кримінально-правового характеру.

Поряд з позитивними положеннями програми, вона дещо рафінована, а для ефективної протидії корупції необхідні і радикальні заходи: люстрація, суттєві кадрові ротації тощо, іншими словами, застосовувати і «скальпель». Однак ці заходи потрібно проводити дуже зважено.

Крім того заслуговують на підтримку висловлені в процесі обговорення цих

проблем учасниками дискусій, оприлюднених через ЗМІ пропозиції максимально забезпечити технічну можливість звернень громадян та їх розгляд поза контактом з чиновниками апарату державних органів.

На мій погляд, одним із завдань юридичної науки має бути також проведення комплексних досліджень регулятивних норм різних галузей права, які конкретизують

положення бланкетних диспозицій статей КК щодо відповідальності за злочини корупційного характеру. Метою таких досліджень має бути пошук колізій та неузгодженості міжгалузевих норм і розроблення пропозицій відповідного корегування законодавства. При цьому пріоритетним має бути забезпечення мінімізації можливості корупціонерів маскувати свої дії їх «законністю» і уникати відповідальності.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Брич Л. П.* Про проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» / Л. П. Брич // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжн. наук.-практ. конф. 13–15 квітня 2007 р. : у 2-х ч. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2. – 338 с.
2. *Мельник М. І.* Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / І. М. Мельник. – К., 2002 – 32 с. ; автореферати кандидатських дисертацій : М. І. Бакай, К. П. Задої, І. В. Коруля, Я. В. Ризак, В. М. Трепака, В. Я. Цитряка, О. Д. Ярошенко.
3. *Абакумова Ю. В.* Кримінологія. Особлива частина : навчальний посібник / Ю. В. Абакумова, С. Ю. Денисов, Т. А. Денисова, С. І. Кулик, О. П. Рябчинська. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 668 с. ; Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України / П. П. Андрушко. – К. : Атіка, 2012. – 332 с.
4. *Борисов В. И.* Научное обеспечение путей противодействия коррупции в Украине / В. И. Борисов, В. Я. Таций // Громадська експертиза. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні. – К., 2004. – Вип. 4.
5. *Бусол О. Ю.* Чинники поширення корупції як засобу організованої злочинності в Україні (1992–2014 роки) / О. Ю. Бусол // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 150–155.
6. *Киричко В. М.* Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Харків : Право, 2013. – 424 с.
7. *Головні українські тренди боротьби з корупцією* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/978-golovni-ukrayinski-trendy-borotby-z-korupciieu>

## ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОЦІЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОВОКАЦІЮ ПІДКУПУ

SOME ASPECTS OF THE ADVISABILITY OF CRIMINAL LIABILITY FOR BRIBERY PROVOCATION

А. В. ШТЕРН

Shtern A. V.

*студент магістратури, Академія адвокатури України*

**Н**егативним і небезпечним явищем, яке гальмувало і продовжує гальмувати розвиток правової держави є хабарництво. Дана тема не втрачає актуальності і в Україні, про що свідчать численні наукові дослідження та публікації в ЗМІ, присвячені протидії та боротьбі з корупцією.

Сьогодні розгортається чимало дискусій між противниками і прихильниками існування кримінальної відповідальності за провокацію підкупу. О. А. Мороз обґрунтовує доцільність декриміналізації провокації підкупу і доповнення ч. 2 ст. 369 КК України нормою про умисне створення службовою особою обставин і умов, що зумовили одержання хабара (на сьогодні – неправомірної вигоди). Автор стверджує, що положення ст. 370 в одних випадках робить неможливою боротьбу з хабарництвом законним шляхом, а в інших – ускладнює проведення оперативно-розшукової діяльності з розкриття вказаних злочинів, оскільки практично будь-які оперативно-розшукові заходи, спрямовані на документування хабарництва, є провокацією [1, 8].

Про можливість «...виключення цієї норми із КК України за умови введення загальної норми «провокація злочину», при цьому службове становище особи має бути кваліфікуючою ознакою даного злочинного діяння» вказує і П. О. Загодіренко [2, 159]. Справді, законодавець не відносить до кола суб'єктів провокації підкупу загального суб'єкта злочину, а це, в свою чергу, налаштовує на роздуми: чи може такий суб'єкт взагалі вчинити провокаційні діяння і якщо так, то якою повинна бути правова оцінка таких діянь? Додатковим

аргументом на користь описаної позиції є те, що у зарубіжних країнах, де є спеціальна норма, яка передбачає відповідальність осіб за провокацію підкупу, суб'єктом цього злочину також визначається загальний суб'єкт [3, 157]

Н. Іліка стверджує, що «...Ця тема є актуальною на даному етапі розвитку кримінального права. Більшість опитувань показують, що є як прихильники, так і супротивники криміналізації провокації підкупу. На мою думку, ця дія суперечить морально-етичним засадам суспільства; застосування цього методу породжує зростання «напруги», підозрілості та недовіри в середовищі посадових осіб» [4, 174].

Про наявність проблем при практичному застосуванні ст. 370 КК України свідчать також данні судової практики. Так, у період з 2002–2010 рр. виявлено 17 випадків провокації підкупу [5, 3]. Зважаючи на це, актуальним є питання доцільності існування кримінальної відповідальності за провокацію підкупу.

Проблеми застосування ст. 370 КК України впливають і з аналізу п. 23 постанови Пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», згідно з якою провокація підкупу є закінченим злочином з моменту створення службовою особою умов для пропонування чи давання неправомірної вигоди, незалежно від того, чи було дано або одержано неправомірну вигоду. На практиці це виливається в значні труднощі щодо встановлення і доказування факту умисного створення службовою

особою умов для пропозиції чи давання неправомірної вигоди. Складність полягає у доказуванні прямого умислу та мети злочинного діяння, які є обов'язковими ознаками цього злочину. Відповідно до положень ст. 62 Конституції України та ст. 327 Кримінально-процесуального кодексу України обвинувальний вирок суду не може ґрунтуватись на припущеннях, а всі сумніви щодо вини особи мають тлумачитися на її користь. З зазначеного виходить, що на практиці довести кримінальну справу до логічного завершення практично неможливо.

Усе викладене дозволяє дійти висновку про наявність прогалин у кримінальному, оперативно-розшуковому та кримінально-процесуальному законодавстві, що в одних випадках робить неможливою боротьбу з провокацією підкупу законним шляхом, а

в інших, – ускладнює проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства з розкриття хабарництва. Дану проблему можна вирішити шляхом декриміналізації ст. 370 КК України, або шляхом розроблення та впровадження дієвого механізму протидії провокаційним методам боротьби з корупцією.

Стаття 370 КК України повинна сприяти здійсненню законної діяльності, а не розширенню списку кримінально караних протиправних діянь для службових осіб. У випадку подальшого існування кримінальної відповідальності за провокацію підкупу треба враховувати принцип економії кримінально-правової репресії, а також неприпустимості конкуренції кримінально правових норм.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Мороз О. А.* Запобігання злочинам у сфері службової діяльності серед працівників податкової міліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. А. Мороз ; Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. – К., 2011. – 20 с.
2. *Загодіренко П. О.* Провокація злочину: кримінально-правовий аналіз та удосконалення діючого законодавства / П. О. Загодіренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6–1. – Т. 2. – С. 157–159. – (Серія: Юриспруденція).
3. *Грудзур О. М.* Кримінально-правова характеристика провокації хабара за законодавством зарубіжних країн / О. М. Грудзур // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 2 (57). – С. 150–160.
4. *Іліка Н.* Щодо доцільності кримінальної відповідальності за провокацію хабара (ст. 370 КК України) / Н. Іліка // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених Київ. нац. ун-у ім. Т. Шевченка (м. Київ, 23 квітня 2010 р.) / [ред. колегія: І. С. Гриценко, І. А. Безклубий, В. О. Глушков та ін.]. – К. : КНУ, 2010. – Ч. II. – С. 173–174.
5. *Грудзур О. М.* Кримінально-правова характеристика провокації хабара: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. М. Грудзур ; НАВС МВС України. – К., 2011. – 23 с.

## ОБРАННЯ ДИРЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНКУРСНОЇ ПРОЦЕДУРИ

THE ELECTION OF THE DIRECTOR OF NATIONAL ANTI-CORRUPTION BUREAU OF UKRAINE: WAYS TO IMPROVE THE COMPETITIVE PROCEDURE

О. Г. ЯНОВСЬКА

lanovska O. G.

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

**К**орупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей. Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України. Наприклад, за даними Глобального барометра корупції Transparency International, у 2014 р. 81% українців вважало, що судова система є корумпованою.

Поряд із низкою вже вжитих заходів, відповідно до Закону України від 14.10.2014 р. № 1699-УІІ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», боротьба із корупційними проявами має бути зосереджена на таких питаннях, як створення в Україні системи прийняття рішень з антикорупційної політики на основі аналізу достовірних даних про корупцію, моніторингу виконання цих рішень, а також їх впливу на стан корупції незалежним спеціально вповноваженим органом з питань антикорупційної політики у співпраці з громадянським суспільством і формування суспільної підтримки в подоланні корупції; створення системи добропорядної та професійної публічної служби відповідно до міжнародних стандартів; розроблення та упровадження ряду заходів щодо подолання корупції в судочинстві; усунення корупційних передумов ведення бізнесу, формування

сприятливого бізнес-клімату для відмови від корупційних практик та не толерантного відношення бізнесу до корупції.

Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-УІІ «Про Національне антикорупційне бюро України» (далі – Закон) визначив правові основи організації та діяльності одного із потенційно найпотужніших борців із корупцією – Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Відповідно до цього Закону, НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Формування та ефективне функціонування НАБУ можливе лише в державі, в якій було виявлено політичну волю щодо існування такого органу, де політичні сили відмовились від впливу на процес розслідування корупційних правопорушень та поступились власними інтересами на користь інтересів суспільних та державних.

Реалізація тих завдань, що стоять перед НАБУ також вимагає значної уваги до кадрової політики цього органу. Лише професійні, мужні та принципові працівники зможуть ефективно досягати тих результатів, яких очікує все суспільство від роботи цього правоохоронного органу.

Директор НАБУ здійснює керівництво його діяльністю, призначається на посаду за згодою Верховної Ради України



та звільняється з посади Президентом України. Попередньо кандидати на посаду директора НАБУ проходять конкурсний відбір. У результаті відбору, залишається три кандидати, з яких Президент України обирає одного й подає на розгляд до Верховної Ради України.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону Директором НАБУ може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше десяти років, досвід роботи на керівних посадах в органах влади, установах, організаціях, у тому числі за кордоном, або міжнародних організаціях не менше ніж п'ять років, володіє державною мовою та здатний за своїми діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні службові обов'язки.

Водночас, згідно ч. 2 ст. 6 та ч. 1 ст. 13 Закону, не може бути призначена на посаду Директора НАБУ особа, яка: впродовж двох років до подання заяви на участь у конкурсі на зайняття цієї посади, незалежно від тривалості, входила до складу керівних органів політичної партії або знаходилася у трудових чи інших договірних відносинах з політичною партією; не пройшла перевірку у порядку, встановленому Законом України «Про очищення влади», з метою відновлення довіри до влади та створення умов для побудови нової системи органів влади відповідно до європейських стандартів; за рішенням суду визнана недієздатною або її дієздатність обмежена; має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення, або притягалася судом до відповідальності за вчинення умисного злочину; відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати певні посади; має громадянство іншої держави; у разі призначення буде

безпосередньо підпорядкована особі, яка є її близькою особою відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»; не пройшла спеціальну перевірку.

Процедура конкурсного відбору кандидатів на посаду Директора НАБУ визначена в ст. 7 Закону, відповідно до якої кандидати на посаду Директора НАБУ визначаються Конкурсною комісією відповідно до результатів відкритого конкурсного відбору на зайняття цієї посади (далі – конкурс). Рішення Конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо за нього на засіданні Конкурсної комісії проголосувало не менше п'яти членів Конкурсної комісії. Засідання Конкурсної комісії відкриті для представників засобів масової інформації та журналістів. Забезпечується відео- та аудіофіксація і трансляція у режимі реального часу відповідної відео- та аудіоінформації із засідань Конкурсної комісії на Офіційному інтернет-представництві Президента України.

Конкурсна комісія визначає регламент своєї роботи. Так, Конкурсна комісія з проведення конкурсу на обрання першого в історії України Директора НАБУ затвердила 07.02.2015 р. Регламент своєї роботи, відповідно до якого конкурс складається з наступних етапів: 1) перевірка документів; 2) прийняття рішення з питання допуску кандидатів до участі у конкурсі із урахуванням поданих на конкурс документів; 3) визначення кандидатів, які запрошуються на співбесіду з комісією; 4) співбесіда з кандидатами (порядок проведення співбесід визначається жеребкуванням); 5) можливе використання анкет та тестів щодо оцінки професійних і психологічних якостей кандидатів; 6) обговорення результатів співбесід та визначення обмеженої кількості кандидатів для подальшого обговорення; 7) повторний етап співбесід (за необхідності); 8) кінцеве рейтингове голосування та визначення кандидатів в кількості, визначеній Законом; 9) передача документів кандидатів, визначених в результаті голосування, на спецперевірку та перевірку, передбачену Законом України «Про очищення влади»;

10) подання визначених в результаті перевірок кандидатів Президенту України або проведення додаткового направлення кандидатів на перевірки у випадку проходження перевірок менше ніж трьома кандидатами.

Крім відповідності кандидатів формальних вимогам, члени Конкурсної комісії визначили основні якості кандидата, що будуть прийняті до уваги, а саме: здібності, досвід і успішні результати в сфері кримінальної юстиції і розслідуванні кримінальних правопорушень; здібності і досвід в створенні та управлінні груп та організацій, зокрема в публічному секторі; моральні якості і дані, що підтверджують чесність кандидата та здатність виконувати свої обов'язки незалежно, з повагою до прав людини; здатність до системного сприйняття феномену корупції та протидії їй, місця НАБ у цій протидії. Знання іноземних мов було визнано додатковою перевагою потенціального кандидата.

Вказані особистісні якості мали б бути встановлені під час проведення співбесід із особами, що відповідали формальним вимогам щодо кандидатів на посаду Директора НАБУ. На жаль, досвід роботи Конкурсної комісії показав, що вивчення поданих на конкурс документів та проведення трьох етапів співбесід не надають можливості визначити із достатньою достовірністю рівень обізнаності кандидата з питань нормативного врегулювання кримінальної процесуальної діяльності, знання міжнародних стандартів боротьби із корупцією та захисту прав людини.

Не зважаючи на визначення в Регламенті Конкурсної комісії факультативних методик перевірки та оцінки якостей кандидатів, в тому числі анкетування та тестування кандидатів, залучення спеціалістів з питань психології та соціології, застосування цих методик виявилось ускладненим невизначеністю в Законі цих процедур та загалом

порядку проведення конкурсної відбору.

З огляду на вказане, необхідно позитивно відмітити затверджений наказом Директора НАБУ від 23 квітня 2015 року № 3-н Порядок проведення відкритого конкурсу для призначення на посади у Національному антикорупційному бюро України, відповідно до якого конкурс передбачає складання кваліфікаційного іспиту (тестування) та проведення співбесіди. При цьому кваліфікаційний іспит (тестування) включає тестування на знання законодавства, психологічне тестування, тестування загальних здібностей, а для посад начальницького складу – також тестування з фізичної підготовки. Кандидат на посаду в НАБУ допускається до наступних етапів конкурсу лише за умови успішного складання тестування на знання законодавства. Психологічне тестування та тестування загальних здібностей має рекомендаційний характер та враховується конкурсною комісією при прийнятті рішення під час співбесіди. В окремих випадках за рішенням Директора НАБУ кваліфікаційний іспит може бути обмежений тестуванням на знання законодавства.

Представляється доречним на законодавчому рівні визначити конкурсну процедуру обрання Директора НАБУ із урахуванням вже існуючого досвіду проведення конкурсних відборів на вакантні посади в правоохоронних органах України. Така нормативна регламентація забезпечить прозору, професійну та неупереджену процедуру обрання справді висококваліфікованих, відповідальних та чесних кандидатів на посаду Директора НАБУ, які за своїми аналітичними, психологічними та фізіологічними якостями зможуть ефективно реалізовувати завдання щодо організації та здійснення керівництва органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень.

# НОВЕ КЕРІВНИЦТВО ДЛЯ АВТОРІВ\*

Це Керівництво розроблене відповідно до вимог для рецензованих періодичних видань, з урахуванням рекомендацій щодо підготовки матеріалів для їх індексації міжнародними наукометричними і бібліометричними базами даних. **Недотримання вимог цього Керівництва є підставою для відмови у публікації.**

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю і тематиці журналу, є оригінальними й правильно оформленими. Статті приймаються українською, англійською або російською мовами.

Опубліковані статті оригінальною мовою та переклади окремих статей англійською мовою, розширені англійські анотації знаходяться у негайному – тобто відразу після виходу у світ паперової версії – відкритому доступі (Open Access) на сайті журналу (<http://e-pub.aau.edu.ua/visnyk>), а *метадані* статей, *транслітеровані списки літератури* та *розширені англійські анотації* індексуються міжнародними наукометричними і бібліометричними базами даних. Всі матеріали журналу архівуються на серверах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського<sup>\*\*\*</sup>.

Журнал не приймає статті, раніше опубліковані в інших виданнях (паперових чи електронних, українських чи іноземних, наукових чи публіцистичних), або одночасно запропоновані до публікації кільком виданням, або перероблені чи перекладені раніше оприлюднені матеріали, які не містять новизни.

Усі статті піддаються подвійному «сліпому» рецензуванню<sup>\*\*\*\*</sup> членами редколегії журналу та/або залученими українськими чи іноземними фахівцями. Процес рецензування та ухвалення рішень щодо прийняття чи відхилення статті будується у відповідності до редакційної політики журналу<sup>\*\*\*\*</sup> та рекомендацій Комітету з видавничої етики<sup>\*\*\*\*</sup>. Прізвища рецензентів не розголошуються, рецензії не оприлюднюються.

Рішення про відмову у публікації повідомляється автору, як правило, без роз'яснення підстав, але у разі, коли стаття містить лише технічні вади, вона повертається автору для доопрацювання із зазначенням недоліків, які необхідно усунути. При цьому датою надходження статті до редакції вважатиметься дата надходження остаточного (доопрацьованого) варіанту. Рішення про відмову у публікації не може ототожнюватися з негативним висновком щодо наукового рівня чи практичної цінності праці; як таке це рішення жодним чином не ставить під сумнів науковий авторитет автора та його професійну кваліфікацію.

Публікації у Віснику Академії адвокатури України є платними. Вартість публікацій може час від часу змінюватись без завчасного попередження. Вартість публікації матеріалу, що прийнятий редколегією до друку, залишається незмінною. Суму та реквізити для здійснення оплати слід з'ясовувати у координатора редакційної колегії (контактна інформація наводиться у вихідних даних та на сайті журналу). Викладачі, аспіранти, здобувачі та студенти Академії адвокатури України звільняються від оплати. Авторські гонорари не виплачуються.

## 1. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ

1.1. Стаття повинна мати високий науковий рівень, що відповідає сучасним стандартам якості дослідження та презентації його результатів, які прийняті у світовій науковій спільноті.

1.2. За змістом стаття має відповідати вимогам Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7–05/1. Зокрема, у ній повинні міститись такі необхідні елементи: а) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; б) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які

\* Це Керівництво набирає чинності з 1 січня 2015 року.

\*\* <http://nbuv.gov.ua>, розділ «Ресурси | Наукові ресурси | Наукова періодика України».

\*\*\* Подвійне «сліпе» рецензування означає, що автор не знає прізвища призначеного рецензента, а рецензент не знає прізвища автора. Перед спрямуванням статті рецензенту з файлу та тексту видаляються, наскільки це можливо, всі дані, що можуть ідентифікувати автора.

\*\*\*\* Докладніше про редакційну політику Вісника Академії адвокатури див. на сайті журналу.

\*\*\*\*\* Committee on Publication Ethics (COPE), <http://publicationethics.org>

спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; в) формулювання цілей статті (постановка завдання); г) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; г) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

1.3. Статті або інші матеріали, що подаються, повинні відбивати тематичну спрямованість журналу та за змістом і стилем відповідати одній з його рубрик:

- 1) Наукові статті;
- 2) Студентська наукова творчість;
- 3) Наукові повідомлення;
- 4) Рецензії, Наукова хроніка, Персоналії.

Крім того, під окремою рубрикою до друку приймаються матеріали наукових конференцій (подаються організаторами таких заходів), рекламні матеріали, анонси та оголошення.

1.4. Автори поданих матеріалів несуть відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність висвітлених у роботі фактів та наведених даних, цитат, цифр і прізвищ та якість перекладу цитат з іншомовних джерел, а також за належність поданого матеріалу авторам особисто. Редакція резервує за собою право перевірки текстів, що подаються, на наявність запозичень з інших джерел без належних посилань. **Встановлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті.**

## 2. ОBOB'ЯЗKOBІ ЕЛЕМЕНТИ СТАТТІ. МЕТАДАНИ

2.1. Наступні обов'язкові елементи наукової статті відіграють роль метаданих. Тому для успішного індексування статті міжнародними наукометричними і бібліометричними базами даних краще важливо ретельно і ґрунтовно побудувати цю частину праці.

а) **Індекс УДК (універсальний десятиковий класифікатор):** розташовують перед заголовком статті, окремим рядком. Індекс УДК визначається автором самостійно<sup>\*\*\*\*\*</sup>.

б) **Заголовок (назва) статті** подається трьома мовами: українською, англійською, російською. Назва, як правило, не повинна перевищувати 90 символів (враховуючи пробіли), має бути конкретною і чітко відбивати зміст статті.

в) **Відомості про автора (авторів):** прізвище, ім'я та по батькові (або ініціали), вчений ступінь, наукове звання, освітній (науковий) заклад або інше місце роботи/навчання, адреса, контактні дані. Ці відомості подаються трьома мовами: українською, англійською, російською, без скорочень.

Аспіранти, здобувачі, ад'юнкти та студенти додають також прізвище та ініціали, вчений ступінь та/або наукове звання свого наукового керівника.

Назва місця роботи автора – освітнього чи наукового закладу, правоохоронного органу тощо – наводиться у називному відмінку. Також зазначається місцезнаходження закладу – головна поштова адреса, або, принаймні, місто з поштовим індексом та державою.

### Приклади

Вірно:

**К. Б. Айріян**

*ад'юнкт,*

*Національна академія внутрішніх справ України*

*(Науковий керівник – доцент О.М. Солошенко)*

**Р. В. Вереша**

*кандидат юридичних наук, доцент, Академія адвокатури України*

Невірно:

**І. І. Іваненко**

*канд. юр. наук, доцент кафедри цивільного права*

*юридичного факультету N-ського університету,*

*заступник декана з виховної роботи, голова профспілкового комітету,*

*підполковник міліції у відставці*

Мало б бути:

**І. І. Іваненко**

\*\*\*\*\* З цією метою можна скористатись зручним онлайнним інструментом за адресою <http://teacode.com/online/udc/>

*кандидат юридичних наук, доцент,  
Н-ський університет, юридичний факультет*

Авторам також рекомендується зазначати свої ділові (робочі) контактні дані, за якими зацікавлені читачі могли б зв'язатися з ними: це має бути адреса електронної пошти та/або адреса для листування.

Якщо авторів декілька, можна вказати контакти тільки одного з них, який вважатиметься відповідальним за кореспонденцію і вести листування з читачами від імені всього авторського колективу.

Важливо зауважити: **ці контактні дані будуть опубліковані як у паперовій, так і в електронній версії журналу.** Втім, контактна інформація, що надається автором(ами) тільки для зв'язку з редакцією (приватна адреса електронної пошти, домашня поштова адреса, номери мобільних телефонів тощо) **не підлягає оприлюдненню.** Тому слід окремо зазначати контактні дані для кореспонденції з читачами і для зв'язку з редакцією.

**Як подавати відомості про автора англійською мовою – див. у розділі 5.1 цього Керівництва.**

г) **Анотація:** подається трьома мовами: українською, англійською, російською. Орієнтовна побудова анотації: 1) мета дослідження, 2) підходи, методологія дослідження, 3) узагальнені результати, 4) пропозиції для майбутніх досліджень та виявлених обмежень у процесі дослідження, 5) рекомендації, їх практичні наслідки, очікуваний ефект, 6) новизна та значення дослідження. Обсяг україномовної анотації – до 100 слів. Російськомовна анотація може бути перекладом україномовної. **Ангомовна анотація має бути значно ширшою, ніж україномовна (мінімум 250 слів).** Вимоги до анотації англійською мовою – див. у розділі 5.2 цього Керівництва.

г) **Ключові слова:** слова (словосполучення) з назви та тексту матеріалу, які з точки зору інформаційно-пошукових систем мають істотне смислове навантаження і слугують дескрипторами для опису основного змісту статті. Ключові слова подаються у називному відмінку, загальна кількість ключових слів (словосполучень) – не менше трьох і не більше десяти. Подаються українською, англійською, російською мовами.

д) **Списки літератури:** після тексту статті подається список використаної у роботі літератури у двох варіантах – 1) **традиційному, що відповідає Державному стандарту України, та 2) транслітерованому, який використовується для індексації міжнародними наукометричними і бібліометричними базами даних.**

Традиційний бібліографічний список слід оформляти СУВОРО відповідно до вимог оформлення списку літератури – див. п. 3.4 цього Керівництва.

Правила побудови транслітерованого списку (з прикладами) наводяться у розділі 5.3 цього Керівництва. **Відсутність транслітерованого списку літератури є підставою для повернення статті автору для доопрацювання.**

2.2. Зазначені вище елементи є обов'язковими для *наукових статей*. У матеріалах інших рубрик журналу (Студентська наукова творчість, Наукові повідомлення, Рецензії, Наукова хроніка, Персоналії) елементи 2.1, 2.4, 2.5 можна опустити, а транслітерований список літератури не наводити.

### 3. ВИМОГИ ДО ОБСЯГУ ТА ОФОРМЛЕННЯ

3.1. Обсяг матеріалів, які автори подають для публікації наукової статті – від 0,3 до 0,5 ум. друк. арк. (12 000 – 20 000 друк. знаків, включаючи пробіли). Орієнтовний посторінковий обсяг складає: мінімум – 7 сторінок, максимум – 12 сторінок, виходячи з розрахунку 30 – 35 рядків на одній сторінці.

Списки літератури, анотації та ключові слова у зазначеному обсязі статті не враховуються. Обсяг україно- та російськомовної анотацій – до 100 слів. **Обсяг ангомовної анотації – мінімум 200 слів.**

3.2. Обсяг матеріалів, які автори подають для публікації наукового повідомлення, рецензії, хроніки, персоналії – до 0,3 ум. друк. арк. (до 12 000 друк. знаків, включаючи пробіли). Орієнтовний посторінковий обсяг – до 7 сторінок (30 – 35 рядків на сторінці).

3.3. Редакція зберігає за собою право на редагування й скорочення матеріалів, не порушуючи при цьому змісту авторського оригіналу.



3.4. Оформлення матеріалів, що подаються, має відповідати загальноприйнятим технічним вимогам до наукових текстів.

**Бібліографічні посилання в тексті** відображаються цифрами в квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідного джерела: [3, 415].

**Список літератури**, тобто перелік використаних у статті джерел, подається в кінці тексту після слів «Список літератури» у алфавітному порядку або в тому порядку, в якому вони трапляються у тексті. Оформлення списку літератури здійснюється згідно наказу ВАК від 03.12.2007 р. № 845 та державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

**Транслітерований список літератури** подається після традиційного бібліографічного списку і оформлюється у тому стилі, що вимагається одним з загальноприйнятих міжнародних стандартів: MLA 7<sup>th</sup> ed. (рекомендується), APA 6<sup>th</sup> ed., Chicago 15<sup>th</sup> ed. або Harvard 2008. Транслітерований список будується за правилами, що наводяться у розділі 5.3 цього Керівництва.

**Поля, шрифти, інтервали.** Оскільки всі прийняті до друку матеріали піддаються переддрукарській обробці (макетування, верстка), розміри полів, гарнітура та розмір шрифту, міжрядковий інтервал не мають особливого значення, але для зручності роботи з текстом редакторів та рецензентів слід застосовувати наступні параметри:

а) текст статті друкується на папері стандартного формату (A4) через 1,15 – 1,5 інтервали з дотриманням розмірів всіх полів не менше 2 см;

б) шрифт: Times New Roman, 14pt, в одну колонку без застосування будь-якого форматування, окрім *курсиву* та **напівжирного**; допускається також верхній індекс у нумерації статей нормативних актів (наприклад: стаття 123<sup>1</sup>).

Для якісного та швидкого виготовлення верстки статті слід дотримуватись наступних вимог:

а) вимкнути функцію «Розстановка переносів», категорично заборонені примусові переноси (дефіси у середині слова)!

б) абзаци позначати виключно клавішею «Enter», використання пробілів для позначення абзацив заборонено!

в) якщо робота містить нестандартні символи, необхідно подавати разом з нею і файли шрифтів (.ttf, .otf чи ін.), які були використані в роботі.

**Таблиці** (в тексті чи в додатку) мають бути виконані в MS Excel або MS Word без заливання; **формули** – у вбудованому редакторі формул MS Word 2010 – 2013 або у надбудові MS Equation для ранніх версій.

**Ілюстрації** до обсягу статті не зараховуються. Усі ілюстрації треба подавати в чорно-білому варіанті або у градаціях сірого кольору. Скановані ілюстрації та таблиці неприпустимі, окрім випадків, коли це виправдано характером ілюстрації (оригінальне фото, архівний документ тощо). Растрові ілюстрації мають бути високої якості з розподіленням не менше 250 dpi (точок на дюйм).

#### 4. ПОДАННЯ МАТЕРІАЛУ ДО РЕДАКЦІЇ

4.1. Матеріал надсилається (або подається особисто) до редакції у роздрукованому вигляді, в одному примірнику, що підписується усіма авторами.

Поштова адреса редакції: бульвар Тараса Шевченка, 27, Київ 01032.

4.2. Крім того, **обов'язково** подається також електронна версія тексту статті – на USB-носії, CD-диску або електронною поштою: [visnyk.aau@aau.edu.ua](mailto:visnyk.aau@aau.edu.ua). Формат файлу електронної версії – Microsoft Word 1997–2013 (\*.DOCX (рекомендується), \*.DOC або \*.RTF).

4.3. Разом з текстом статті надається:

а) фотографія автора в електронному форматі (.JPG або .TIF) у якомога високій якості (з розподіленням не менше 250 dpi (точок на дюйм) і розміром не менше, ніж 300x400 px, бажано значно більше). Якщо авторів двоє чи більше, назви файлів фото мають відбивати прізвища авторів;

б) для аспірантів (ад'юнктів) та здобувачів, а також студентів обов'язкова наявність рецензії (відгуку) наукового керівника із зазначенням його наукового ступеня, вченого звання, прізвища, ім'я та по батькові;

в) статті аспірантів (ад'юнктів) та здобувачів, а також студентів мають, крім того, бути рекомендованими до друку кафедрою (відділом), при якій вони виконують своє дослідження. До редакції

подається копія протоколу (чи виписка з протоколу), де зазначено, що стаття рекомендована до друку у Віснику Академії адвокатури України.

Файли з фото автора(ів) та відсканованими документами також можуть бути надіслані до редакції електронною поштою. Втім, це не скасовує вимогу щодо подання роздрукованого і підписаного автором тексту статті та оригіналу рецензії особисто чи звичайною поштою.

4.4. Рукописи, супровідні документи та електронні носії авторам не повертаються.

## 5. АНГЛОМОВНИЙ БЛОК

### 5.1 Відомості про авторів

Прізвища та імена авторів подаються в одній із загальноприйнятих систем транслітерації. Для швидкої і правильної транслітерації прізвища варто звернутись до зручного онлайнного конвертеру (<http://translit.kh.ua>) та обрати необхідний стандарт (рекомендуємо обирати тільки «Паспортний (КМУ 2010)» або «BGN/PCGN (1965)»). **Якщо написання прізвища, трансформованого за правилами транслітерації, відрізняється від написання у документах (закордонному паспорті, дипломі кандидата або доктора наук, атестаті професора та ін.), то перевагу слід віддати написанню, що відповідає документам.** Втім, автору, який неодноразово публікував свої роботи у закордонних виданнях або журналах, що індексуються у провідних наукометричних системах (Scopus, Web of Science), **використовуючи інше, ніж у документах, написання свого прізвища, варто вживати єдиний, вже «відомий» цим системам варіант транслітерації.** Це убезпечить від створення в наукометричних базах декількох різних профілів (облікових записів,) для одного автора, і його науковий доробок буде врахований більш повно в межах єдиного профілю. Принагідно звертаємо увагу на онлайнні сервіси ResearcherID (<http://www.researcherid.com>) та ORCID (<http://orcid.org>), які дозволяють подолати зазначену ситуацію, об'єднуючи різні написання прізвищ науковців у одному ідентифікаторі.

Доволі часто певні непорозуміння виникають через те, що автори доволіно перекладають свій науковий статус – ступінь та звання – англійською мовою. Як відомо, загальновизнаного переліку еквівалентів академічних ступенів не існує<sup>\*\*\*\*\*</sup>, тому пропонуємо таблицю відповідників основних посад, наукових ступенів та вчених звань (яка, зрозуміло, є далеко не повною і слугує радше орієнтиром):

| ТЕРМІН УКРАЇНСЬКОЮ       | МОЖЛИВІ<br>ВАРІАНТИ ПЕРЕКЛАДУ                                                                                               | СКОРОЧЕННЯ                                                                |
|--------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|
| доктор юридичних наук    | <b>Doctor of Juridical Science*</b><br>Doctor of Science in Law<br>Doctor of Legal Science<br>Doctor of Law/Laws            | S.J.D., J.S.D.<br>S.J.D., <b>Dr. Sci. (Law)</b><br><br>L.D., <b>LL.D.</b> |
| кандидат юридичних наук  | <b>Candidate of Juridical Science</b><br>Candidate of Science in Law<br>Candidate of Legal Science<br>Candidate of Law/Laws | Cand. Sci. (Law)                                                          |
| доктор філософії з права | <b>Doctor of Philosophy (in Law)</b><br>Philosophy Doctor (in Law)                                                          | <b>PhD</b> , Ph.D.<br>PhD, Ph.D.                                          |
| доцент                   | <b>Docent</b><br><b>Associate Professor</b><br>Assistant Professor                                                          | –<br>Assoc. Prof.<br>Assist. Prof.                                        |
| старший викладач         | Senior Lecturer                                                                                                             |                                                                           |

<sup>\*\*\*\*\*</sup> На рівні ООН, зокрема, Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО), переглянута 2011 р. (ЮНЕСКО, документ № 36 С/19), принципово не формулює уніфікованого переліку наукових ступенів, зазначаючи, що "у різних країнах програми, що відносяться до рівня МСКО 8, називаються по-різному, наприклад, кандидат наук (PhD), доктор наук/філософії (DPhil), доктор літератури, (D.Lit), доктор (природничих) наук (D.Sc), доктор права (LL.D), докторська ступінь або аналогічні терміни" (п.262), див.: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002151/215182r.pdf>. На європейському регіональному рівні всі намагання уніфікувати європейський науковий "табелі про ранги" у межах Болонського процесу наштовхнулися на спротив держав-учасниць, які прагнули зберегти свої національні академічні традиції.

|                                                  |                                                                                                                  |      |
|--------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
| провідний/старший/молодший науковий співробітник | <b>Leading/Senior/Junior Research Fellow</b><br>Leading/Senior/Junior Fellow<br>Leading/Senior/Junior Researcher |      |
| аспірант                                         | <b>Postgraduate Student</b><br>Graduate Student<br>Graduate                                                      | P.G. |
| ад'юнкт                                          | <b>Adjunct Researcher</b>                                                                                        |      |
| здобувач                                         | Researcher                                                                                                       |      |

\* Напівжирним виділенням позначені рекомендовані редакцією варіанти перекладу\*\*\*\*\*.

Якщо автор у своїх попередніх публікаціях у закордонних виданнях або журналах, що індексуються у провідних наукометричних системах (або у своєму профілі ResearcherID чи ORCID), вживав інші, ніж рекомендовані, варіанти перекладу, варто користуватись єдиним, вже «відомим» цим системам перекладом.

Назву установи (організації), у якій автор працює або проводить наукове дослідження, слід подавати не транслітерованою, а у перекладі англійською мовою. При цьому необхідно застосовувати офіційно встановлений англійський варіант найменування установи. Адресу установи слід подавати у міжнародному форматі (вулиця, місто, індекс, держава).

## 5.2. Назва статті та анотація (Title and Abstract)

Назва наукової статті має бути інформативною, але лаконічною (не більше 90 символів з пробілами); можна використовувати лише загальноприйняті скорочення; у перекладі назви статті англійською мовою не повинно бути жодних транслітерацій з української, окрім власних назв, назв явищ чи об'єктів, що не перекладаються. Також неприпустимо використовувати в назві професійний сленг, який відомий тільки україно- чи російськомовним фахівцям («етапування», «актировка» і т.п.). Якщо оминати вживання спецтермінів чи жаргонізмів не можна, вони транслітеруються та виділяються курсивом. Те саме стосується авторських резюме (анотацій) та ключових слів. В анотації слід коротко пояснити значення слів, що перекладаються.

Анотації (реферати, авторські резюме) англійською в україномовному виданні є для іноземних науковців головним і, зазвичай, єдиним доступним джерелом інформації про зміст статті та викладені результати дослідження. Саме на підставі анотації зарубіжні спеціалісти визначають свій науковий інтерес до неї, приймають рішення про переклад повного тексту роботи та її цитування, встановлення творчих контактів з автором тощо.

Отже, **за обсягом анотація до статті англійською мовою повинна бути більшою, ніж анотація українською мовою, й мати обсяг 200 – 250 слів**. Окрім того, до анотацій висуваються наступні вимоги:

а) анотація має бути стислою, але інформативною, вона не повинна містити загальних слів на кшталт традиційних «У даній статті автор розглядає...» і далі повторення назви статті. Адже і так зрозуміло, що саме *автор*, а не хтось інший, і саме у *даній* статті розглядає саме ту проблему, що винесена у заголовок;

б) анотація має бути оригінальною, тобто не повинна бути калькою україномовної анотації. Слід завжди пам'ятати, що український читач має у своєму розпорядженні, окрім анотації, ще й повний текст статті, а англomовний фахівець послуговується тільки анотацією англійською;

в) анотація має бути змістовною – відобразити основний зміст статті й, головне, результати досліджень. Не варто занадто зосереджуватись на тому, яку проблему автор розглядав або яке дослідження провів; більш цікаво – яких висновків автор дійшов. За змістом анотація – це фактично стислий виклад, реферат, конспект всієї статті, з акцентом на теоретичні та/чи практичні результати дослідження.

г) бажано, аби анотація була структурованою; вона повинна відображати логіку дослідження і подання результатів у статті. Рекомендується наступна структура анотації:

– Мета (Purpose) – ступінь актуальності проблеми, що є предметом дослідження,

\*\*\*\*\* Вибір редакцією саме цих варіантів перекладу як рекомендованих є виваженим і обґрунтованим, але межі даного Керівництва не дозволяють навести тут відповідну аргументацію.

- нагальність її вирішення; інші фактори, що спонукали написати статтю чи провести дослідження;
- Задум, методологія дослідження, підходи (Design, methodology, approach) – формулювання робочої гіпотези; загальна методологія, методи та методики, що використовувались; підходи до вивчення проблеми, що застосовувались;
  - Узагальнені результати (Findings) – **власне результати, яких вдалося досягти в ході дослідження, їх аналіз та теоретичне осмислення;**
  - Межі дослідження і пропозиції для майбутніх досліджень (Research limitations and implications) – **визначення перспектив для майбутніх досліджень; зазначення виявлених у процесі дослідження складнощів;**
  - Практичні рекомендації (Practical implications) – **можливості практичного застосування досягнутих результатів; практичні пропозиції; очікуваний ефект від впровадження;**
  - Новизна і теоретична цінність дослідження (Originality and value).

Наведена структура анотації є орієнтовною. Залежно від змісту статті окремі пункти можуть виявитися незастосовними, але «Мета», «Узагальнені результати» та «Новизна і теоретична цінність» видаються обов'язковими для будь-якого дослідження.

г) анотація має бути написана якісною англійською мовою. Автоматичний переклад за допомогою таких інструментів, як перекладачі Bing чи Google, допустимі виключно для створення чернетки, яка підлягає подальшому ретельному редагуванню. Слід розуміти: якість англійської мови в метаданих статей, і в першу чергу в анотації, – одна з головних вимог для включення журналу до міжнародних наукометричних баз даних. Відтак, неякісний переклад анотації, як показує практика, – це одна з найпоширеніших причин повернення статей авторам для доопрацювання.

Радимо ознайомитись і взяти до уваги рекомендації щодо написання анотацій («How to... write an abstract»), розроблені видавництвом Emerald,<sup>\*\*\*\*\*</sup> які вважаються наразі міжнародним стандартом *de facto*.

### 5.3. Транслітерований список літератури (References)

Значення цього елементу англословного блоку важко переоцінити. Не варто забувати, що вже в осяжному майбутньому саме за індексом цитування робіт вченого буде визначатись його науковий авторитет, цінність як дослідника, зрештою доцільність його перебування на посаді доцента чи професора. Якщо не замислитись над цим і нічого не робити вже зараз, протягом наступних кількох років індекс Гірша навряд чи зросте сам собою. Грамотно складений транслітерований бібліографічний список, на відміну від традиційного, побудованого за Держстандартом, піддається автоматизованій обробці, машинному аналізу та індексації у бібліометричних та наукометричних системах, що, до речі, непрямо привертає увагу і до вашої роботи. В академічному середовищі давно відомо: хочеш, щоб посилались на тебе, – посилайся на інших! Але найголовніше – створення (чи відтворення) в Україні культури наукової творчості, провідною рисою якої є взаємна повага й доброзичлива увага до доробків інших дослідників, дає можливість на підставі автоматичного обліку суми посилань не тільки оцінювати ступінь визнання конкретних авторів та науковий рівень журналів, але і наукову вагу нашої країни у цілому.

Отже, за новими правилами, враховуючи вимоги таких міжнародних систем цитування, як Web of Science, Scopus та ін., бібліографічні списки (References) входять в англословний блок статті і, відповідно, наводяться не тільки мовою оригіналу, а й латиною (романським алфавітом). Тому автори статей повинні подавати список літератури в двох варіантах: 1) мовою оригіналу (українською та російськомовні джерела – кирилицею, англословні – латиницею) відповідно до Держстандарту та вимогам ВАК України від 26.01.2008 р., як це робилося й раніше, і окремо – 2) той самий список літератури латиною (в романському алфавіті) для WoS, Scopus та інших міжнародних аналітичних систем і баз даних, повторюючи в ньому всі джерела літератури, в тому числі й іноземні. Слід розуміти: такий список не є просто автоматичною транслітерацією традиційного списку літератури; він має бути побудований відповідно до одного з загальноприйнятих міжнародних стандартів. Редакція працює з MLA 7<sup>th</sup> ed., APA 6<sup>th</sup> ed., Chicago 15<sup>th</sup> ed. та Harvard 2008, але **рекомендованим є стандарт MLA (7-ма редакція).**

Створення транслітерованого списку літератури доволі часто викликає в авторів певні труднощі, хоча насправді, за допомогою кількох зручних інструментів, що автоматизують майже весь процес, завдання виконується за лічені хвилини.

<sup>\*\*\*\*\*</sup> Див.: <http://www.emeraldgroupublishing.com/authors/guides/write/abstracts.htm> (англійською).

---

Докладна крокова інструкція з прикладами та ілюстраціями доступна на сайті журналу за веб-адресами:

- українською мовою: [http://e-pub.aau.edu.ua/for\\_authors/mla\\_ukr.pdf](http://e-pub.aau.edu.ua/for_authors/mla_ukr.pdf)
- російською мовою: [http://e-pub.aau.edu.ua/for\\_authors/mla\\_rus.pdf](http://e-pub.aau.edu.ua/for_authors/mla_rus.pdf)



Наукове видання  
**Вісник Академії адвокатури України**

Фаховий науково-практичний журнал

<http://e-pub.aau.edu.ua/visnyk>

Голова редакційної колегії: *В. Гончаренко*

Заступник голови редакційної колегії: *І. Гора*

Відповідальна за випуск: *К. Мількова*

Технічний редактор: *С. Гончаренко*

Комп'ютерне верстання: *В. Павлова*

---

Підписано до друку 29.04.2016. Формат 70×100/16. Папір офсетний. Офсетний друк.  
Умов.-друк.арк. 11,66. Обл.-вид. арк. 10,64. Тираж 150 пр. Замовлення № 284. Ціна договірна.

Набір та верстка виконані у видавничому центрі Академії адвокатури України «APress»  
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників  
і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 1515 від 06.10.2003 р.)

Віддруковано у ТОВ «Друкарня «Рута»  
м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1. Тел. (03849) 422-50.  
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників  
і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 4060 від 29.04.2011 р.)